מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · חידושי הרד״ל

חידושי הרד״ל על שמות רבה

רבי דוד לוריא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חידושי הרד״ל על שמות רבה

רבי דוד לוריא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חידושי-הרדל-על-שמות-רבה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 9
פרק ג 11
פרק ד 15
פרק ה 16
פרק ו 20
פרק ז 21
פרק ח 22
פרק ט 23
פרק י 26
פרק יא 27
פרק יב 28
פרק יג 30
פרק יד 31
פרק טו 31
פרק טז 40
פרק יז 41
פרק יח 41
פרק יט 44
פרק כ 46
פרק כא 50
פרק כב 51
פרק כג 51
פרק כד 53
פרק כה 54
פרק כו 56
פרק כז 57
פרק כח 60
פרק כט 62
פרק ל 65
פרק לא 70
פרק לב 74
פרק לג 76
פרק לד 77
פרק לה 78
פרק לו 79
פרק לז 80
פרק לח 81
פרק לט 84
פרק מ 84
פרק מא 86
פרק מב 88
פרק מג 91
פרק מד 93
פרק מה 93
פרק מו 94
פרק מז 95
פרק מח 98
פרק מט 100
פרק נ 101
פרק נא 101
פרק נב 103

פרק א

פסקה א

א **כמו שראה מאחרים**. כלומר שבבית אברהם וודאי לא ראה עבודת כוכבים כלל אלא שראה מאחרים ועיין יד"מ:

ב **שיצא לתרבות רעה**. לכן נאמר וירע הדבר מאד שהיה דבר זה רע וקשה עליו יותר מכל הרעות שבאו עליו כן מבואר בפר"א רפ"ל ע"ש:

ג **פרא אדם**. ידו בכל וגו' כצ"ל:

ד **וקשה ת"ר וכו' דאלו במלחמת כו'**. הוא מלשון הש"ס (ברכות ה'):

ה **אלא מתוך שיצא אבשלום לת"ר ולא רדהו כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ו **שהוא מרבה**. מסתברא שצ"ל שהות מדכא אותן כד"א וה' חפץ דכאו החלי כמ"ש בברכות שם:

ז **בנוי בחכמה**. בכח בעושר ובמע"ט כ"ה בתנחומא והן ה' דברים ששנינו ספ"ב דעדיות שהאב זוכה לבן (ובמקום בשנים נקט כאן במע"ט. וגם בשנים היו יצחק ואברהם שוין רק שנפחתו לו ה' שנים לאברהם שלא יראה יוצא לתרבות רעה כדאיתא בב"ר פס"ג) וכן בירושלמי פ"ק דקדושין חשיב להו לחמשה דברים הביאו הראב"ד בפי' עדיות שם.

ח **ולא נמנע**. כלומר משום כבוד אביו. ומפני שצווי הקב"ה היה לאברהם ולא ליצחק עצמו לכן תולה זה בכבוד אביו. ועי' סנהדרין (פ"ט):

ט **שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים**. ותורה אינה באה אלא ע"י יסורין כדלעיל:

י **שנאמר וישב כו' מגורי אביו**. אפשר דרש מגורי לשון מורא אביו כמ"ש בזוהר שם (ק"פ ע"ש):

פסקה ג

יא **בני ישראל הבאים מצרימה**. וכי היום באים כו' כצ"ל:

פסקה ד

יב **איש וביתו באו**. חסר כאן הדרשה ע"ז עי' בתנחומא:

פסקה ה

יג **לצרתם שנאמר מתוך הסנה**. כצ"ל ועיין לקמן פ"ב ובפר"א פ"ו:

יד **שהודו להקב"ה**. כד"א ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו. ובתנחומא מסיים כד"א אודך ה' כי אנפת בי:

פסקה ח

טו **אלהיהם אלא ובני ישראל פרו כו'**. כהבטתתו ליעקב כי לגוי גדול אשימך שם וכד"א והפרתיך והרבתיך וגו'. ומכוין למ"ש (זכריה א') אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו אך דברי וחקי אשר צויתי וגו' הלא השיגו וגו':

טז **כאו"א ילדה ששה כו'**. תנחומא פקודי:

טז **הרי י"ב**. וי"א ס' כו' כצ"ל:

יז **מן השרצים**. ויולדת ס' כצ"ל וכן הוא בויק"ר פי"ג (ועיין תנחומא פקודי ס"ט):

יח **כחושים של קנים**. בתנחומא הגי' כחרשים פי' כיערים. (ואפשר דרש לה מלשון ותמלא הארץ אותם. כד"א בקנה א' מלאות וגו'. וגם לשון מלא נופל על צמחים רבים כמו פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב):

יט **רב ושמואל כו'**. כ"ז המאמר כלשון הש"ס פ"ק דסוטה בקצת שינוי לשון ממסדרי הילמדנו:

כ **מכאן אתה למד**. כמו מהיכן כלו' מזה שמפרש ממה שהוצרך משה למולן נלמד שלא מלו תחלה:

כא **וכיון שעשו כן הפך הקב"ה האהבה כו'**. שהיו רוצין להתחבר לדבוק לאהבה בהן הפך הקב"ה בחמלתו עליהם (שלא יתערבו בהם וילמדו תועבת מצרים) את לבן לשונאם וכמ"ש בת"כ פ' בחקותי מי גרם לך דבוקו עמו:

פסקה יא

כב **וכן עשו לכ"א מישראל כו'**. חסר כאן תחלת המאמר והוא בבמ"ר ספט"ו. ובילקוט כאן מביאו ונרשם תנחומא (וכמ"ש בהערה שס' במדבר הוא תנחומא):

כג **ולבסוף את כל עבודתם כו'**. ומפרש בתנחומא ויצא ס"ט שמשהיה גומר מלאכתו בטיט ולבנים א"ל צא לקוט לי ירק בקע לי עץ מלא מים (ושם כתוב דדרש ליה מל' עבודתם בשדה. אבל יותר נכון כדהכא דדרש ליה מכל עבודתם) וע' ב"ר פכ"ז מאחר שהיה גומר מלאכתו היה א"ל עדור כו' בקע כו':

פסקה יב

כד **ומנקה**. כצ"ל ובסוטה הגי' מנקר ופירש"י מנקה:

פסקה יג

כה **שפרה שהיתה משפרת כו'**. ספרי בהעלותך פסקא ע"ח קה"ר רפ"ז מדרש שמואל פ' כ"ב ע"ש:

פסקה יד

כו **שהולד**. נבנה כו' כצ"ל:

פסקה טז

כז **א"ר ברכיה**. בש"ר חב"א שכר היראה כצ"ל לקמן רפ"מ:

כח **מהו שכר היראה תורה לפי שיראה כו' העמיד ממנה**. מכאן קצת סמך לנוסחת הגר"א ז"ל שהגיה בשבת (כ"ג) דדחיל מרבנן הוה ליה בנין רבנן. (מיהו אפילו לגי' דידן איהו גופיה הוה צורבא מרבנן י"ל כאן בנשים לא שייך זה לכן זכו לבנים של תורה) גם אולי י"ל בין דחיל מרבנן ליראה סתם:

כט **שהיה מלא חכמה**. משום לישנא דקרא הן יראת ה' היא חכמה נקט ליה ועי' לקמן שם:

פסקה יז

ל **בתי כהונה ומלכות**. ע"ל ויקהל פמ"ה:

פסקה כב

לא **דעות ה' וכל הענין כמו שמסיים עוד במאמר זה במ"א**. והוא בירושלמי דסוטה פ"ק ה"ט דדרש נמי מה יעשה לו כד"א לא יעשה ה' דבר כי אם גילה סודו לעבדיו הנביאים:

פסקה כה

לב **וכי אסור למשה לינק כו'**. עיין חידושי הרשב"א יבמות (קי"ד) ובהגר"א י"ד סי' פ"א ס"ק ל"א:

פסקה כו

לג **ונכוה לשונו כו'**. והיה זה רמז על העתיד לו שנתפס בלשונו שאמר שמעו נא המורים:

לד **אע"פ שהרבה שמות כו' שקראתו בתי'**. עיין ויקרא רבה פ"א:

פסקה כז

לה **בן כ' כו' וי"א בן מ' כו'**. כדלקמן בפרשה זו פלוגתא דר"י ור"נ:

לו **מי יתן מותי עליכם**. אפשר דרש בסבלותם בסבלו מת:

לז **ומסייע לכל אחד ואחד**. בסבלותם בסבלו אתם עם כל אחד ואחד (ואפשר ילפינן מדלעיל למען ענותו בסבלותם שפרעה עשה עמם):

לח **ומיישב להן סבלותיהם**. דרש וירא ויתבונן בסבלותם דבר הצריך תיקון בו והיינו ליישב לכל אחד ואחד הראוי לו ולאידך דרשא להניח להם יום א' בשבוע לנוח בו בכדי שע"י כן יוכלו לסבול ולא יכשל כח הסבל. ואפשר זהו שיש בשבת זכר ליצ"מ כמו שתקנו במטבע קידוש היום ואיתא בדברות שבמשנה תורה וזכרת כי עבד היית

בא"מ וגו' על כן צוך ה' לעשות את יום השבת. ובויק"ר פל"ב. ועיקרה שנויה במכילתא דבא רפ"ח:

פסקה כח

לט **ומבקש להרגו**. כדאמרינן שלהי נדרים אי עבד איסורא ניחא ליה דלימות כדכתיב כי נאפו ודם בידיהם:

מ **מה שעתיד לעשות לו בשדה**. שהיה בדעתו להכותו שימות:

מא **של דתן**. כמדומני שעיקר הגי' על אחותו של דתן. וכדאית' בילקוט בשם ד"ה של משה שהרשע (שהוא שהכה רעהו ליום המחרת דתן או אבירם) היו אחי האשה שנטמאה מן המצרי ורצה בעלה לגרשה ע"ז אלא שצ"ע דהאשה היתה בת דברי למטה דן ודתן ואבירם ממטה ראובן:

פסקה כט

מב **נמלך במלאכים**. באדר"ן פ"כ איתא הושיב לו משה סנהדרין של מלה"ש כו'. ובילקוט בשם אבכיר למלאכים המקיפין אותו שאל דכתיב זה אומר בכה וזה אומר בכה [ומקרא זה במלאכים המקיפין צבא השמים לכסא הכבוד ואפשר ט"ס וצ"ל בילקוט כן] ור"ל דיליף האי ויפן כה וכה מהתם:

מג **הכהו באגרוף**. מפרש בויק"ר פל"ב כד"א להכות באגרוף רשע וילפינן הך הכאה מהתם:

פסקה ל

מד **אין אתה ראוי כו' שבן מ' לבינה**. כמ"ש בסוטה (כב:) שזהו זמן הגיע להוראה ע"ש בתוספות:

פסקה לא

מה **ונתנו י"פ על צוארו**. אפשר רמז לדבר ויצילני מחרב (פרעה) עשרה אותיות:

מו **והיום**. איני עומד לך כצ"ל פי' בתמיה וכן נראה שם ושם:

פסקה לב

מז **מלמד שישב כו' וכאן נשים דולות כו'**. באדר"ן פרק כ' מסיים עוות הדין יש כאן עמד והושיען. ור"ל שא"צ לומר שהושיען מג"ע או שהשליכן למים אלא על עוות הדין לבד מסר נפשו וכמו שכתוב במכילתא בשלח ר"פ שירה ולקמן ריש פרשת משפטים ובתנחומא פרשת משפטים תשא ופ' שופטים שנתן משה נפשו על הדינין:

מח **מלמד שדלה כו'**. כדכתיב להלן להדיא גם דלה דלה:

מט **שכל הימים באחרונה היו באות.** וביום זה גלגל הקב"ה שיצאו בהשכמה שיגרשום הרועים ויושיען משה ויקראהו יתרו לביתו:

נ **שאף לנו דלה שהרועים השליכו כו'.** עיין בויקרא רבה פל"ד ובשה"ר פ"ב פ"ד פלוגתא דר"י ורבנן בזה. ולפי המאמרים דשם היה נראה לומר דהאי שהרועים השליכו כו' הוא פי' בפנים. ובאמת מ"ד הכי לעיל שהרועים השליכו לא יליף לה שם מדלה לנו רק מויושיען. ודאמר הכי לנו דלה היינו שדלה נפשם מן התועים וקרבם לתחת כנפי המקום:

נא **שמהרה עצמה כצפור.** נ"א שטיהרה ור"ל כציפור מצורע שמטהרת וכן נראה שהיה גירסת המ"כ. וכי"ב בילקוט בשם אבכיר ע"ש:

פסקה לג

נב **אלא לשון התחלה.** כד"א הואיל משה באר. הואלתי לדבר אל ה':

נג **נכריה והצילהו הקב"ה משם** כצ"ל:

פסקה לד

נד **ימים של צער כו'.** עיין בויק"ר פי"ט:

פסקה לה

נד **לא היה צריך לומר אלא כו' שדים כו'.** עיין נדה (מ"ח ב):

נה **ושערך צמח הגיע הקץ כו'.** אפשר ר"ל כמו אמה העבריה שיוצאה בסמני נערות הבאת ב' שערות:

פסקה לו

נו **שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו כו'.** התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח. דרש פגים על הרשעים (וכן דרש בשה"ר שם בע"א) והמה חנטו דהיינו שנתמלאו שרף מבפנים וזהו משל להרהורי תשובה בלב והגפנים בינונים שהיו סמדר עתה נתנו ריח ועשו תשובה במעשה:

נז **שהשפילו עצמן לעשות תשובה.** שעיקר התשובה היא ההכנעה לפני ה' בלב נשבר:

נח **ויקח משה חצי הדם.** וישם באגנות כצ"ל ואגנות הוא כלי שמקבלין בו הדם כמו סף:

נט **המשקוף שאברהם כו'.** שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב. עיין זוהר בא (ל"ה:):

ס **ונגלה על משה להודיעו.** דרש וידע שהודיעו למשה כמ"ש (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה כדמפורש:

פרק ב

פסקה א

א **שנאמר רחום וחנון כו'**. סיפיה דקרא דיודיע עלילותיו הוא. ודרש מיניה שאף עלילותיו שנראין לב"א כעלילות על האדם. אינן אלא רחמים וחנינה אלא שהן נעלמים מב"א עד שיצא לאור בסוף דבר (וז"ש שמואל א' ב') ולו נתכנו עלילות שלפניו יתברך גלוים תוכן עלילותיו שהן נכונים לטובתו של עולם:

ב **באזני בנך**. את אשר התעללתי במצרים ורחום שריחם כו' כצ"ל:

ג **אף עמהם**. ורב חסד שהוא מטה כו' כצ"ל:

פסקה ב

ד **הה"ד ה' בהיכל קדשו**. (תהלים יא) כצ"ל שסיפיה עיניו יחזו כו' דדרש ליה לקמן ו' ארשב"נ עד שלא חרב כו'. שח"ט שם:

ה **שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו**. שה"ר שם ע"ש:

ו **והפרדס זה העולם**. והמגדל גבוה זה בהמ"ק שמשם ההשגחה יצאה לכל העולם כמ"ש והיו עיני ולבי שם ואף שחרב בהמ"ק שלמטה שכינה שרויה כנגדו בשמים שזה שער השמים וז"ש אע"פ ששכינתו כו' אע"פ שנראה כמסלק שכינתו מב"ה כו':

ז **ואחר מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה**. הנשאר עם העקרים בארץ. וכ"ה להדיא בשוח"ט מזמור ע"ח רק ששם הגי' מהופכת בבחורים וזקנים. וגי' דכאן עיקר:

ח **עד שהגיע לחסית**. עמ"כ. ונראה דצ"ל לחזור כלומר שכבר הגיע משה ורצה לחזור מלרדוף אחריו וע"י שנזדמן להגדי מים ועמד לשתות הוא שהגיעו (ואולי הרמז בזה לרועה נאמן שירדוף תמיד להחזיר הרשע בתשובה לעדר צאן קדשים ואף אם ירדוף אחריו כ"כ עד שכבר יגע ואין מגיעו לא יתיאש ממנו כי אולי יסבב ה' שיעמוד במקום מים של תשובה ע"י יסורים הבאים עליו וכי"ב ואז יניעו וינהלנו לאט בחיקו להשיבו למקומו אל ה') ואפשר צ"ל להר סיני (או להסנה) וזהו ששם ברכת מים כמ"ש אל הנחל היורד מההר וכן בסנה אמרו בפר"א פ"מ שאינו גדל אא"כ יש מים תחתיו. ושם הוא שהיה מעשה הגדי ושם הוא שנבחר לרעות צאן קדשים:

ט **הרכיבו על כתיפו**. כמ"ש (ישעיה מ) בחיקו ישא עלות ינהל:

פסקה ג

י **שנאמר נחית כצאן**. וכתיב (שם ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' את רועה צאנו:

פסקה ד

יא **עולה מן המדבר**. שדרשו בשה"ר שם ותנחומא כאן עילויה מן המדבר:

יב **ציה וערבה**. ודרש אחר שיהיה כמדבר אז יחזור לנהוג הצאן:

יג **בעקבי הצאן**. ורעי את גדיותיך הצאן אתה רועה ואין אתה רועה הגדיים אלא על משכנות כו' כצ"ל והשאר הוא פי' הספר בפנים:

יד **בארץ סיחון ועוג**. ע' יד"מ. ואף שיפה פי'. אבל בשה"ר שם מפרש דדרש הרעים הרעיון של רעים וקשים:

טו **ה' שמות יש לו כו'**. לקמן בבמ"ר פ"ג חשיב גם הר חמד וכאן ס"ל דההר חמד אלהים על הר ציון קאי. וכדאיתא לקמי פל"ב. (ולקמן ס"פ נ"א חושב רק שלשה. שאין חושב שם כ"א הכתובין בתורה ולא שבתהלים):

טז **שממנו ירדה שנאה כו'**. שבת (פ"ט):

פסקה ה

יז **מלאך ה' אליו מתוך הסנה הה"ד אני ישנה כו'**. כצ"ל לעשותן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי תמתי בסיני שנתתממו עמי בסיני כצ"ל:

יח **ר"י הארוך כ"מ שהיו רואין אותו כו'**. ב"ר פצ"ז ושם בהגהותי פי' בס"ד שהיה משמש לרבי והולך לפניו תמיד (ומפני שהיה ארוך בקומה היה קומתו נראה מרחוק קודם שראו את קומת רבי שבא עמו):

יט **כך כ"מ שמיכאל נראה כו'**. ע' רמב"ן וכדבריו כ"ה בזוהר וירא (קי"ג):

כ **אלא משה בלבד**. ולכן היה תמה ואמר אסורה ואראה ובילקוט בשם אבכיר שאמר כן לרועים:

כ **חרוב או מתוך שקמה כך כו'**. שנאמר וארד כו' ר"ל לשכון את דכא וע' סוטה (ה'):

כא **את עני עמי כי ידעתי את מכאוביו ראה ראיתי כו'** כצ"ל:

כב **מעלה לולבין**. הוא כל' לבת שמעלה כמו לולבין כלפי מעלה:

כג **ושורפת ואינה אוכלת**. דכתיב והסנה בוער באש ואיננו אוכל:

כד **והיא שחורה**. בספ"ק דיומא (כ"א) אמרו על אש של מערכה ברה כחמה (ובאש היסודית כתב שהיא שחורה וע"ש בביאורי לפר"א בזה בס"ד):

כה **כך המצרים אין יכולין לכלות**. עי' פר"א פ"מ:

פסקה ו

כו **ה' פסיעות**. שנאמר אסורה נא והו"ל אסור ומיותר ה"א לדרוש ה' פסיעות ובתנחומא הגי' ג' פסיעות:

כז **כיון שהביט**. כן אמר הקב"ה נאה כו' כצ"ל ור"ל כיון שראה הקב"ה שסר לראות וכדרשב"ל שהפך פניו (ובתנחומא שעקם צוארו) ולא רצה לבטל ממלאכתו ונמצא נאמן לאדוניו אמר הקב"ה שראוי זה להיות רועה נאמן:

כח **תני רשב"י**. לשון חבה כו'. ב"ר פ' נ"ו ע"ש:

כט **אצל יצחק שלמד יותר ממני**. שחי ה' שנים יותר מאברהם (ולמד מילדותו ואברהם לחד מ"ד בן מ"ח הכיר לבוראו):

ל **יעקב ששימש יותר ממני**. ור"ל אף שיעקב לא חי כ"כ כיצחק אבל שימש ת"ח יותר ממני כמ"ש יושב אהלים. ונטמן י"ד שנה בבית שם ועבר:

לא **שלמדה מפי הקב"ה**. וכמ"ש בעירובין (נ"ד) כיון דמשה מפי הגבורה למד מסתייעא מילתא:

לב **כל מי שנכפל שמו**. ב"ר שם:

לג **הנני לכהונה ולמלכות כו'**. זבחים (ק"ב.):

לד **כ"מ שהשכינה כו'**. עיין רמב"ן:

פרק ג

פסקה א

א **קורין לינוקא פתיא**. סנהדרין (ק"י.) טירון היה ופי' מ"ע איש שלא נתחנך עדיין לאיזו מלאכה שעושה נקרא כן. וכדבריו מתפרש בירושלמי רפ"ה דעירובין כמ"ש בהגהותי בס"ד:

ב **לא בקשת עכשיו שבקשת איני מבקש**. כן מסיים לקמן ס"פ מ"ה במאמר זה וכ"ה פ"ק דברכות:

ג **והם לא קבלו על מה שעשו**. עיקר הפי' שהוא לשון בתמיה וכי לא קבלו הן עונשן ע"ז ע"כ יפה עשה משה שהסתיר פניו:

פסקה ב

ד **העם המתים**. על השוא מלעשותו כצ"ל. (וי"ל גם גי' הספר ופליגי ב' הדרשות בהא. לדרשא קמייתא שהן ממיתין עצמן לעשות שוא ולד"א הן נענשין ונהרגין על שעושין השוא):

ה **הדבר הזה שפט עתניאל**. דכתיב האי וישפוט בין ותהי עליו רוח ה' לויצא למלחמה לכן דרש ליה שאינו לשון שפיטת שררה על ישראל (ורש"י בשופטים העתיק דרשא זו בשם התנחומא על ותהי עליו רוח ה' אלא ששפט משפטן לפני ה' ומלפניו הוציא כאור

משפטם (ונראה שהדרשה שדרשו בירישלמי פ"ב דתענית ה"ז ובמדרש שמואל פר' י"ג נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל כו' עיקר הדרשא הוא על וישפוט שמואל האמור שם שאין פי' לשון משפט בין אדם לחבירו כדפרש"י שם אלא ששפט משפטן לפני ה' כדהכא שאף שלא עשו עדיין תשובה שלמה יושיעם. וכ"מ הכתובים (בשופטים ב') ויעזבו את ה' וגו' ויצר להם מאד ויקם להם שופטים וגו' ואין מזכיר שם שעשו תשובה. וכן אחר כך כתיב וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו וגו'. אעפ"כ כתיב והיה ה' עם השופט כל ימי השופט כי ינחם ה' מנאקתם מפני לוחציהם ודוחקיהם:

פסקה ג

י **אני אמרתי ליעקב אנכי ארד כו'**. ועתה ירדתי כו' בא לפרש שמ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה. אין פירושו כפשוטו בשעת ירידה לגלות מצרים. שא"כ למה חזר לכתוב כאן וארד להצילו. אלא עיקר ירידה זו על הירידה הלזו להצילם נאמרה:

ז **לכה וודאית הה"א שבסוף התיבה**. כלומר אליך ובך הדבר תלוי (ויהיה פירושו כמו לכה לישועתה (תהלים פ') ע"ש בפרש"י) ולא יתפרש לשון הליכה כפשוטו. וא"כ שהיא לשון אליך הה"א יתירא שנכתוב תמיד לך בלא ה' (רק ה' נמנו במסורת הכתובים עיין בפרש"י תהלים שם) לכן אמר שהה"א וודאית כלומר נכתבה לבירור הדבר בוודאי שלך הדבר מצפה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם (ונראה מ"ש בירושלמי פ"ד דסוכה ה"ג על קרא דלכה לישועתה לך יודייה היא ט"ס וצ"ל וודיה ופירושו כדהכא. עי' בשוח"ט שם ובויק"ר פ"ט). ועיין במ"כ ויק"ר פ"א מ"ש בזה:

פסקה ד

ח **היכן אני**. משכינם בקיץ כו' כצ"ל:

ט **מן חררה שהיא יוצא עמהן**. דרש כן על צאי לך בעקבי הצאן כדדרש ר"א בשי"ר שם:

י **אלא למי שהוא מתירא**. והיינו מפני שלא היה להם זכות. ועב"ר ר"פ ע"ג (ואפשר נתכוונו כאן לענין מאמר ההוא):

יא **וזה לך האות כו'**. לפי שאהיה עמך. זהו כעין פי' הרשב"ם ע"ש וכפי פסוק הטעמים נמשך וזה לך האות למעלה. ושלא כפירוש של הרמב"ן ע"ש:

יב **משם ד"א מהו שא"ל האלהים**. כי אנכי כו' כצ"ל:

יג **ובאנכי אני מעלה אתכם**. אפשר רומז למ"ת שהתחיל באנכי (שהיא עיקר תכלית ההעלאה לישראל ממצרים). וז"ש כי אנכי שלחתיך וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה:

פסקה ה

יד **אמר משה עתיד אני להעשות סרסור כו'**. עיין רמב"ן שמפני מ"ת שהודיעו הקב"ה הוא ששאל משה מה שמו שידע שהתורה לא תנתן בשארי שמות אלא בשמו הגדול שבו היה העולם. ונראה דיליף ג"ש האי הנה אנכי בא מהא דכתיב הנה אנכי בא אליך בעב הענן במ"ת. וגם דרש הנה אני בא לומר להם בשמך לשון אנכי (אע"פ שאמרו מפי הגבורה שמעו אנכי ולא יהיה לך מ"מ ע"י משה היו):

טו **שלחני אליכם**. וא"ל מה שמו אותה שעה כו' כצ"ל:

טז **נתברר משה על עסקיו**. עיין ויק"ר פי"א ומ"ש בהגהותי בס"ד (ואם האי באותה שעה נמשך ג"כ למעלה עם מ"ת דקאמר וכמו שנראה מלשון הרמב"ן. אפשר לומר שמפני ששם אמרו בני ישראל רצוננו לראות את פני מלכנו כמ"ש בשה"ר פ"א פ"ב לכן היה צריך משה לברר להם יפה מה שמו):

פסקה ו

יז **וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא א"ש**. ששם א"ש הוא היסוד שהוא המכריע (ובו אשם תלוי) ולכן נמצא בו במקרא תמיד שמייחס לו העונש והתוכחה ומייסר עלעון כמ"ש ברות ובאיוב בכ"מ וכן נמצא בו הברכה בפרט על פריה ורביה וכן הרחמים. ועי' עה"ק להר"מ ן' גבאי חלק היחוד פי"ג. וכאן אפשר רמזו למ"ש למטה בר"פ וארא אל או"י וגו' בא"ש. שהזכיר לו למשה שבזה נגד מה שבס"פ שניות בסמוך לו בקשה מדת הדין לפגוע במשה על שאמר למה הרעותה כו' ותלה לו במדת הרחמים העונש על להבא כמ"ש במדרש שם עתה תראה במלחמת פרעה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים:

יח **ר' יצחק אמר כו'**. אני שהייתי כו' עי' רמב"ן:

יט **ולטיט ולבנים הם הולכין**. אולי ידרש הכתוב (נחום ג) באי בטיט כמסי חומר החזיקי מלבן (האמור על נינוה) ג"כ על גלות ישראל וכי"ב מצינו נדרש במדרשות בכ"מ:

כ **עם איוב מן השערה שנאמר כו'**. כצ"ל. כלומר מבין שערות ראשו וכ"ה בב"ר פ"ד:

פסקה ז

כא **חסר וא"ו שלא יהגה כו'**. כמ"ש בפסחים (נ.):

פסקה ח

כב **חמדת כל הגוים**. וכתיב בתריה לי הכסף ולי הזהב וגו':

כג **פקדתי פקד על הים**. פקדתי במצרים פקד להבא כו' כצ"ל ונשתבש הנוסחא מלשון הברייתא במכינתא ר"פ בשלח דדרש שם כן על לשון פקד יפקד ע"ש וטעה לכתוב כאן על לשון פקדתי ג"כ כן:

כד **חלק כבוד לזקנים**. ע"ל פ"ה:

כה **למה קורא אותן עברים כו'**. עב"ר ס"פ מ"ב. מכאן נראה דדרש מדכתיב הכא עבריים בשני יודי"ן. ולהלן וכן בכ"מ כתב העברים בחד יו"ד. לכן דרש עברו ים (ועמ"ש בהגהותי בב"ר ס"פ ל"ז על לודיים):

פסקה ט

כו **כי העושק יהולל חכם**. הדרשה מפורשת בקה"ר שם שכעס ע"י עשק דתן ואבירם עמו ע"ש. וכאן לענין המאמר אפשר ר"ל העושק שעשק פרעה לישראל דמעות העשוקים ההם העבירו למשה להטיח דברים מרוב צערו וכמ"ש במדרש סוף סדר זה שבשביל צערו על ישראל אמר כן:

פסקה י

כז **את ידי וגו'**. אשר אעשה בקרבו אעשה מה שדברתי כו' כצ"ל. ולשון אשר אעשה דרש כד"א עד אשר אם עשיתי אשר דברתי לך (בראשית כ"ח):

כח **כדי למדוד כו'**. אשלם להם אל חיקם. רומז ללשון המקרא (ישעיה ס"ה) ומדותי פעולתם (הראשונה כמ"ש כאן ואח"כ יצאו כו') אל חיקם:

פסקה יא

כט **הוא מכסיף**. עמ"כ. ובב"ר פ"ס הגי' הוא מסתגף וכן הלשון לקמן פכ"ו ובמכילתא שם נענין בהמה:

ל **כמצונה שאין בה כו'**. ברכות (ט'):

פסקה יב

ל **אנה היה בורח לשמים לים או ליבשה**. נראה רומז ללשון המקרא (תהלים קל"ט) אנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' אשא כנפי שחר (כלומר כנפות קצות הארץ) אשכנה באחרית ים וגו':

לא **כמ"ש**. במעשה רחב"ד (ברכות ל"ג):

לב **הגדול**. ואומר (ישעיה כ"ז) על לויתן נחש בריח כצ"ל:

לג **למען יאמינו כו' לך ועשה כו'**. כי במקרא לא נאמר זה שיעשה רק כתיב אח"כ והיה אם לא יאמינו וגו' לקול האות הראשון. לכן הוצרך לבאר שזה נרמז במאמר למען יאמינו כו'. ועי' רמב"ן:

פסקה יג

לד **כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל כמו שכתוב**. אפשר רמז למ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. אך יותר נראה דהאי כמו שכתב ר"ל כמ"ש המאמר הזה במ"א. והוא בפר"א פמ"א שמשם הועתק מאמר זה ע"ש (וכאשר כתבתי בהעדה בס"ד שבימי סדור הילמדנו לס' שמות כבר נכתב הש"ם וכמה ספרי דאגדתא):

לה **שלא להונציא לעז על בשרו של משה**. כלומר על בשר גופו לומר כשנצטרעה ידו מבפנים בחיקו נדבקה ח"ו הצרעת גם בגופו (כי בשר הגוף מפני חומו והזיעה שעליו קרוב יותר להדבק בו כידוע לרופאים):

לו **שע"י דבר שיאמר לישראל כו'**. והוא ילקה על ידיהם. והורמז מ"ש ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי היאור. שע"י זה שלא ישמעו לקולו יהא כן (ואפשר דרש ולקחת שיקח עונשו משם וכן רגיל הלשון במדרשות לקח את שלו מתחת ידו):

פסקה טו

לז **ופקח לראייה ופקח לשמיעה**. וכן פי' הראב"ע וערמב"ן.

לח **לעשות בך נס כו'**. בעת שתדבר כו' שאני אהיה עם פיך. בזה יבינו שדבר ה' בפיו (כמ"ש שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה) וכמ"ש מורה אני דברי לתוך פיך כו':

פסקה יז

לט **א"ר שמעון**. בר יוחאי הלב ששמח כו'. כ"ה בשה"ר פ"א פט"ו וכצ"ל. ועי' שבת (קל"ט):

פרק ד

פסקה א

א **יתר חותנו**. הה"ד מי יעלה בהר ה' כו' נקי כפים כו' כצ"ל:

ב **לעלות בהר ה'**. כולן נאמרו במשה. לכן נאמר בו עלה אלי ההרה:

ג **עד שנתברר כו'**. ע"ל פ"ב:

פסקה ב

ד **התחיל מתחנן ואומר הגם כו'**. כצ"ל וכ"ה בתנחומא ועפר"א פל"ג:

פסקה ג

ה **דרש ר' פפוס לפי שהוא כו'** כצ"ל וכ"ה בש"מ כמ"ש במדרש שה"ר. פ"א:

ו **ישיבנו**. משהוא גוזר כו' כצ"ל:

פסקה ד

ז **עד שהתיר לו יתרו כו'**. ע"ל פ"ה:

ח **ובני לא ישמעו כו'**. ונתקיימה מחשבתו למ"ד קודם מ"ת בא יתרו:

פרק ה

פסקה א

א **כישמעאל ליצחק**. ישמעאל שונא ליצחק שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק א"ת כעשו וכו' כצ"ל (וכמ"ש במ"כ וכ"ה בתנחומא):

ב **אלא כיוסף לבנימין יונק שדי אמי כמשה כו'**. לגי' הספרים יש לפרש שר"ל שא"א לומר כיוסף לבנימין שהרי נאמר יונק שדי אמי ובנימין לא ינק שדי רחל אמו כי יצתה נפשה בלדתה אלא כמשה לאהרן קאמר וכ"מ בתנחומא כאן שמסיים ובאיזו אח אמרו כמשה לאהרן (וכדמפורש להלן אמצאך בחוץ במדבר כו') אבל בשה"ר שם משמע דקושטא קא מפרש לה כיוסף לבנימין ויתפרש הא דיונק שדי אמי לראיה שיוסף ובנימין בני אם אחת ולא שאר השבטים:

ג **ואחד בבית מירון** צ"ל בריי"ש וכ"ה בשה"ר והוא כפר מירין שסמוכה לגוש חלב:

ד **איני מרגלת לבא אליך אלא כו'**. כצ"ל ור"ל נשיקה זו אינה לשם הרגל הלב לאהבה בך להיות דעתי עליך (והוא כלשון לבו גם בה האמור בש"ס) אלא מבדיחותי דהות אחי כו' כ"ה בשה"ר וכצ"ל:

פסקה ב

ה **א"ר חמא בן י"ב שנה נתלש כו'**. ועי' רמב"ן ולכך נתלש מבית אביו בעודו קטן בן י"ב וודאי לא יאמרו ישראל שמסר לו עמרם הסוד:

פסקה ד

י **למדתך תורה ד"א כו' לא יתירנו כו'**. מדנקט לה בלשון ד"א יש סיוע לדברי הפוסקים שבדיעבד אם התירו שלא בפני חבירו הוי התרה עיין בי"ד הי' רכ"ח ס"ה:

פסקה ה

ז **למה הוליכן כו'**. עי' לעיל ספ"ד:

ח **את מטה וגו' עשה כמו כו'**. בא לפרש קריאת שם מטה האלהים (שהוזכר כאן ראשונה) שר"ל המטה שציוהו האלהים לקחתו בידו לעשות בו האותות:

פסקה ו

ט **א"ת על הנחש והצרעת והדם והלא כו'**. אלא לישראל כי בפ"א שבא לפני פרעה לא נזכר שום מופת שעשה כלל. ובפעם ב' שעשה נס התנין היה זה ע"פ דיבור מיוחד כי ידבר אליכם פרעה (ולא מכח דיבור דהכא היה) וכן מכת הדם שעשה היה ע"פ דיבור מיוחד ולא לפני פרעה ובביתו היה אלא בצאתו המימה. ואות הצרעת לא נזכר כלל שעשה לפני פרעה. אבל בפר"א פמ"ח איתא שבשעה שעשה מופת התנין עשה כל האותות לפני פרעה ועמש"ש בפי' שם בס"ד וערמב"ן:

י **בידך זה המטה שהיו כתובין כו'**. ובזה שצוהו לקחתו המטה בידו שם בידו וברשותו לפעול האותות האלו:

יא **שהיו כתוב עליו נוטריקון**. ע"ל ספ"ח:

פסקה ז

יב **ולכך לא הוצרך הכתוב לפרסם לו בסוף**. פי' בשעת מכת בכורות א"ל הקדוש ברוך הוא למשה עוד נגע אחד סתם ולא פירש לו המכה (וע' רמב"ן שם) מפני שא"ל כאן כבר מכת בכורות. לכן כשא"ל עוד נגד אחד הבין שזהו מכת בכורות ואמרה לפרעה בפירוש:

יג **מהו בני בכורי על יעקב כו'**. ע"ל פט"ו (קל"ג א'):

יד **וכדי שיוכל לעבוד כו'**. ר"ל זהו שאמר שלח את בני ויעבדני:

פסקה ח

טו **שלא נתלה**. למשה עליה כצ"ל וכ"ה במתניתין סוף פ"ג דנדרים:

פסקה ט

טז **היית שומע וחי אבל עובדי כוכבים היו שומעין ומתים בא וראה היאך היה כו'** כן הוא בתנחומא וכצ"ל:

יז **בכחו לא נאמר אלא כו'**. לקמן ר"פ ל"ד:

יח **מן המן כו' הבחורים כו'**. עיין לקמן פר' כ"ה:

יט **טועמין אותו מר כגידין**. שנאמר והמן כו' כצ"ל:

כ **ג' קולות הולכין כו'**. ב"ר פרשה ו' ע"ש:

כא **א"ר ראובן בשעה כו'**. מדרש שמואל ריש פ"ט:

פסקה י

כב **ואמת זה משה כו'**. עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא הוי חסד כו' כצ"ל ועיין רבינו בחיי:

כג **זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל כו' ונותן כו'**. נראה ענינו כמ"ש ד' רוחין אינון בנשיקה כו'. שכל אחד מופיע הבל ומושך הבל עיין שם:

כד **זה משה שעשה חסד עם יוסף**. חסד של קבורת מתים שהוא חסד של אמת כמ"ש בב"ר פצ"ט:

כה **זה משה ואהרן**. צדק ושלום נשקו וישק לו כו' כצ"ל:

כו **אין אנו יודעין כו'**. אין למאמר הזה שייכות לכאן ולפי הנראה יש כאן איזה חסרון. ואפשר מקומו הראוי לו הוא להלן אקרא דוידבר אהרן את כל הדברים. דפליגי זה שהסכים הקב"ה לדברי משה שיהיה אהרן המדבר לעם לכבוד מי היה:

פסקה יב

כז **ואם נערים הן נטפלה בהן ילדות**. פי' שאם הראשים החכמים הן נערים וודאי א"א שלא תטפל בחכמתן ילדות לכן חביבין הזקנים (ואפשר הלשון נסמך למקרא (ישעיה לג) ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם וכפי' הראב"ע ורד"ק תעלולים לשון עוללים וילדים. ולומר כיון שהן נערים וודאי יטפלו להנהגת ממשלתן דברי עוללים וילדות ועיין במ"כ בויקרא סוף פרשה י"א מ"ש בזה):

כח **תני רשב"י בכ"מ כו'**. ספרי בהעלותך פסקא צ"ב וע' ויקרא שם:

כט **גזלת העני בבתיכם**. אלו דכתיב ה' יסד כו' כצ"ל:

ל **כדי שיהיו רואים זה את זה**. וזהו כדמייתי קרא נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ. שישיבתו עמהם בשערים כענין סדר הישיבה בזקני ארץ בעגולה (שאין לו התחלה וכ"א יכול להתחיל ההשגה ממקומו) ועי' בויקרא שם ובקה"ר פ"א פי"ב:

פסקה יד

לא **ובאו כל המלכים לכבדו כו'**. לקמן פר' ט"ו:

לב **מעטרין אותו שהוא יום קוזמוקרטור**. שבו ביום תפס הממשלה על כל העולם. ובתנחומא פרשת וארא ס"ה הגירסא מעטרין אותו קוזמוקרטור על כל המלכים:

לג **יתנו לו כתובים**. כתבי שיר ותודה לכבודו ואפשר צ"ל כתרים כלומר עטרות:

לד **אלא בדברים אתם באים אלי**. ז"ש אשר אשמע בקולו קול דברים בעלמא אני שומע ותמונת עטרה ודורון איני רואה כלום בידכם:

לה **כמה שנותיו כמה עיירות כו'**. שדרך אלילי מצרים שמספרים מהם בלמודי המשלים שלהם גבורות וכיבוש מדינות:

לו **מכסה הרים בעשבים**. בתנחומא וארא שם הגי' מכסה שמים בעבים וכ"ה באותיות דר"ע אות ק"מ (שכתוב שם כל מאמר זה) וכן מתיישב לסדר הדברים כאן שאח"כ אומר מוריד גשמים כו':

לז **ואת נילוס כו'**. מפורש באדר"ע שם. אתם אומרים כי הוא מוריד טל ומטר כבר יש לי נילוס כו'. כלומר וא"צ במצרים לטל ומטר:

לח **על כתפו**. מחר תאחז ביד כא"א ותאמר לכו בשלום גם צאנכם וגו' כ"ה בתנחומא שם ועמ"כ:

פסקה טז

לט **אריב"ל שבטו כו'**. ע' רמב"ן שהביא זה והיה בגרסתו עוד ר"א עיין שם:

פסקה יז

מ **שנים מס"ר**. עמ"כ שציין פ' חלק והוא שם (קי"ב):

מ **אלא ב' מס"ר לכן אמר פרעה הן רבים כו'** כצ"ל:

פסקה יח

מא **לשון טינוף הוא**. כלומר מעיו רפוים כלשון הש"ס דקמיט ליה מרפי ליה שבת (ק.) ופסחים (מב:) וכ"מ:

פסקה יט

מב **ועשה ששה חדשים**. וכן לקמן. וגי' הרמב"ן ג' חדשים וכ"ה בשה"ר פ"ב ובפסיקתא דפרשת החדש (ש"ל):

פסקה כ

מג **מזקני ישראל**. אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו אמר הקב"ה כו' וכצ"ל:

מד **ובניו ממדין**. לפי שהיה משה במדין אתם קחו לכם כו' בכל ארץ מצרים א"ל הקב"ה כו' כצ"ל (ע"כ):

פסקה כא

מה **אם באמת באתם כו' ואם כו'**. זהו לשון ירא ה' וישפוט דבר המסור לשמים שאינו מכיר בו האמת אלא ה' שופט האמת:

מו **ישפוט בינינו כו'**. יליף האי ישפוט מדכתיב ישפוט ה' ביני ובינך (בראשית ט"ז):

מז **ובאתם ועכרתם אותו**. יליף מדכתיב בשכם (שם ל"ד) עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ ועיין שם בב"ר:

מח **משה מבינך לבין פרעה כו'**. לכן אמרו עליו לתת חרב כו' כאלו אתם נתתם החרב:

פסקה כב

מט **העם הזה מה עשו כו' לעם הזה שהוא בדורי.** דרש לעם אלו ישראל. והזה הוא הדור הזה:

נ **ופרעה הרשע שמע שמך והזיד.** כצ"ל. ובא לומר שמ"ש משה אינו למעט ח"ו בכבוד יכולת שמו הגדול אלא לרבות ברשעת זדון לב פרעה:

נא **אלא.** למה לא איכפת באותן הנתונים כו' כצ"ל:

פרק ו

פסקה א

א **עלתה י' שבירבה.** כלומר האות הקטן שבכלם וגם מפני שהיו"ד האית"ן הופך מלת רבה להיותה לעתיד (ועיקר הענין רומז שפגם חטא שלמה היה בי' זעירא). ובירושלמי ספ"ב דסנהדרין ושה"ר פ"ה פ"ח פליגי ביה מי קטרגו עיין שם:

ב **ומנין.** שנטל אותה מה"ת וחזר כו' כצ"ל:

ג **בן יקא שאיגר ד"ת כו'.** כ"ה בתנחומא כאן ובריש קה"ר וכצ"ל:

ד **לא אמר אלא בשביל לא יסור לבבו.** זהו פירוש נאם הגבר לאיתיאל (הראשון) שהקב"ה אמר וצוה כן לגבר בשביל שיהיה אתי אל ולא יסור לבבו מה' ולכן אמר שלמה בלבבו לאיתיאל ואוכל כו':

ה **מה שהייתי מחכים על ד"ת כו'.** אפשר רומז למקרא (קהלת ז) אל תתחכם יותר למה תשומם. וזהו שמסיים כאן להלן שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי כו':

ו **הוא נמלך בפמליא כו'.** מפורש בקה"ר דדרש עשוהו לשון רבים:

ז **וכה"א כל אמרת אלוה צרופה.** זה נאמר אחר נאם הגבר לאיתיאל (וכתיב בתריה אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת) ופירושו לפי המאמר דכאן צרופה ובחונה מפי כל ב"ד שלמעלה:

ח **שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי.** אפשר רומז לקרא דאל תוסף כו' פן יוכיח בך ונכזבת דכתיב בתריה כמש"ל:

פסקה ב

ט **המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו.** אפילו העוסק בצ"צ שהוא מצוה ומבטלין מד"ת לצרכו והעוסק בו כעוסק בד"ת. מ"מ משכח למודו ע"י:

י **מתנה.** וכי תעלה על דעתך שהיה משה כו' כצ"ל ועיין ידי משה:

יא **אלא הם שהקניטוהו.** ואמרו כל הכועס חכמתו מסתלקת כו':

פסקה ד

יב **ד' גאולות כו'**. ב"ר פר' פ"ח וש"נ:

פסקה ה

יג **היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים**. מכילתא בא סוף פרשה ט"ז:

יד **מפרש**. ואומר אליהם איש שקוצי כו' כנ"ל:

פרק ז

פסקה א

א **אלא י' שנים כו' ונתוסף לו עוד ב' שנים**. כ"ה גם בסע"ר פ"ב ובז"ח חקת (מח"ב) שהיה י"ב שנים בבית האסורין. אבל בפר"א פל"ט איתא רק י' שנים ועיין מש"ש בביאירי בס"ד:

פסקה ב

ב **ג"פ כו'**. וא"ל הוא שגלגל עליו את הראשונות כענין שאמרו פ"ק דר"ה (י"ז) שעון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עוונות מחשב בהדיה כן כאן משלישי ואילך מגלגלין עליו הראשונות וכפירוש הרי"ף פרק קמא דר"ה והרמב"ם פ"ב מהלכות תשובה הלכה ה' דמישך שייכי הני תרתי כחדא ע"ש:

פסקה ג

ג **ע"מ שיהיו מקללין אתכם**. כמ"ש בירושלמי פ"ח דפיאה ע"מ מיקלי ע"מ מיבזי:

ד **שיהיו מסקלין אתכם באבנים**. כבוד ה' נראה באוה"מ. שאף על משה ואהרן רצו לסקל באבנים ונראה כבוד ה' להגן עליהם:

ה **כדי לחלוק כבוד למלכות**. עיין זבחים (ק"ב):

פסקה ד

ו **מהו מעין ישיתוהו כו'**. עירובין (י"ט) כמ"ש בשה"ר פ"ד פ"ו ובבמ"ר פי"ג ובפסיקתא דכלת משה:

פסקה ה

ז **א"י שהיא אחות נחשון כו'**. ב"ב (ק"י):

ח **מבנות פוטיאל שהיתה כו'**. ב"ב שם:

פרק ח

פסקה א

א **ועוד שהיו טוענין בו**. עיין מנחות (צ"ח:) דבדים לפותיא הוה קיימי והארון הניחו לארכו ברחבו של בית וקצ"ע:

ב **חיה דוד**. קה"ר פ"ד פ"ג:

ג **והכל ממך לדרוש**. קושיא היא כמו וכל הימנך (כפירוש המ"כ דלא כיד"מ) לדרוש דבר תימא כזה:

ד **מה כתיב אחריו כו' והאש ירדה כו'**. נתכוונו לדרשא דקה"ר שזה היה בשעת ירידת האש תחלה נקט לשון הש"ס בשבת (ל') שזה היה בשעת הכנסת הארון עיין שם:

ה **שרביטו למשה שנאמר ויקח משה כו'**. בבמ"ר פי"ד (רכ"ז ב') מביא קרא דויקח את המטה מלפני ה':

ו **וישראל לובשין לבושו**. בבמ"ר שם דרש לבושו במשיח שנאמר בו הוד והדר תשוה עליו ע"ש. ועיין במ"ר פט"ו וע' ס"פ ט"ו:

ז **לפיכך יראה אותך כו'**. לשון התנחומא הודיעו שאינו כלום הריני עושה אותך אלוה עליו:

פסקה ב

ח **נתתיך לראוה בך**. עמ"כ. ובמכילתא דבשלח פ' שירה פ"ז משמע דמסמיך לה מקרא דוהריקו חרבותם ע"ש:

ט **מהו חפרע כענין כו'**. כמ"ש בשבת (קמ"ט:) שהיה מטיל גורלות איזו בן יומו. ועיין ערוך ערך חפרע:

י **אל תקרי שפטים כו'**. ירושלמי פרק קמא דקדושין הלכה ז'. ועי' במכילתא בשלח פרשתא דויבא עמלק פ"א:

פסקה ג

יא **אמר ליה היאך אביא כו' אמר ליה ואת המטה הזה תקח בידך**. מדהביא מקרא זה כאן שהוא כתוב בסדר שמות בתר קרא דוהיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים נראה לומר שהמדרש סובר שפירוש מקרא ההוא ענין א' לדהכא. דהוא יהיה לך לפה היינו יהיה נביאך דהכא דהיינו אצל פרעה (דאלו אצל העם כבר כתיב ודבר הוא לך אל העם) ואתה תהיה לו לאלהים היינו לו לפרעה כדכתיב כאן נתתיך אלהים לפרעה. ולכן דורש והולך כאן סיפיה דההוא קרא דואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות ועי' ספ"ג:

יב **חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך כו'**. מכאן הביא הגר"א ז"ל ראיה הא דתניא ר"י היה נותן בו סימנין דבו על המטה קאמר שסובר שבנוטריקון היה רשום עליו ועיין פסקי תוספות מנחות סימן רל"ד שכתבו שר"י היה רגיל ליתן סימנין שלא יטעה כמו זד"ד יה"ו שם (צ"ו.):

יג **והאמורא אומר כו'**. ז"ש לעיל סוף פ"ג לפה לתורגמן:

פרק ט

פסקה א

א **נכר הארץ וגו'**. ועזבני והפר את בריתי מה שעתידין כו' של יהושע כד"א (שופטים ב') ויעזבו כו' כצ"ל:

ב **הוי מגיד מראשית אחרית.** אפי' במעשה האדם שהבחירה נתונה לו לאדם. מ"מ אין נעלם מידיעתו יתברך סוף דעת האדם:

ג **שהוא חפץ להצדיק את בריותיו**. ולכן צוה ליתן מופת לפרעה והיה מתרה בו בעת המכות:

ד **חמ"ו כו' בסימן כו' כיון ששגרו כו' נטלו אותו סימן כו'**. אפשר סימן זה היה שפסוקים אלו נשגרו בפיהם ברוה"ק נפלו לתוך פיהן (ואפשר היה זה דאקריינהו פסוקי אלו בחלמייהו או השכימו ונפלו לתוך פיהם דאמרינן בברכות ה"ז נבואה קטנה) או מה ששמעו גבריאל עונה אחריהן נטלו לסימן (וע' יד"מ שכתב שהיה ליל פסח וכ"ה לקמן ס"פ י"ח. אבל בשה"ר פ"ז אמרו שהיה ביוהכ"פ) וכאן משמע שירדו בסימן הבטחה שינצלו. אבל בשה"ר שם אמרו שהקב"ה השיב להן ע"י יחזקאל שלא יתקיים עליהם ואמרו המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס (ועי' בב"ר פנ"ו ובספרי האזינו ס"פ ש"ו) ובפסחים (קי"ח.) איתא ג"כ שחמ"ו אמרו פסוקים אלו בירידתן ע"ש:

ה **אנשי מופת אלו חמ"ו**. בסנהדרין (צ"ג.) דרשו כן עליהם על שנעשה בהם מופת ההצלה מכבשן האש. ועי' בב"ר שם. וכאן דרש מופת לשון סימן כמו תנו לכם מופת דהכא:

פסקה ב

ו **מציון**. רדה בקרב אויביך אין הקב"ה כו' כצ"ל:

ז **רשע הוא כו' הכה אותו כו'**. פליג אדר"ן בר שלום דאמר לעיל כהוגן הוא מדבר כו' (וכאן דברי סתם המדרש הוא. דסתם ואמר נמי לעיל כי ידבר עתיד הוא כו') ושמעתי מהרב בעל אפיק יהודה ז"ל שאמר דלעיל קאמר כי ידבר אליכם פרעה כו' תנו לכם

מופת. כלומר שלא יאמין לכם בשליחותכם (וזה אף בישראל נביא בתחלה צריך להחזיק נבואתו. וכ"מ אח"כ בדברי רבינו בחיי כאן) אבל כאן אמר יאמר לכם תנו מופת כלומר על עיקר כח השגחת ה' בעולם וכמו שאמר מי ה' כו' לא ידעתי את ה' כו' על זה אמר רשע הוא הכה כו':

פסקה ו

ח **לאספמיא כו' לעכו**. הן מקומות בארץ ישראל. שצדין בהם דגים הרבה כמ"ש בב"ר פ"ה:

ט **מהו גם שאף לאשתו כו'**. כד"א ותתן גם לאישה עמה (בראשית ג') ועיין רבינו בחיי נ"א בזה:

י **תינוקות של ד' וה' שנים**. היינו מן האסכולי שלהם שאמר לעיל:

פסקה ז

יא **אמרו יוחני וממרא לנגשה תבן כו'**. זהו לשון הש"ס במנחות (פ"ה) ולעיל דאמר בלשון אחר מורייס לאספמיא כו' הוא לשון המדרשות:

יב **וחכם באחור הוא מסלקו**. משיב לו תשובה נכונה ומסלקו שאין לו עוד פה להשיב ושותק וזהו ישבח לו כמו משביח שאון ימים וכדפירש"י שם:

יג **חכמו של עולם**. כדמפורש להלן:

יד **חציו של עולם**. ע' אס"ר פ"א פ"ב:

טו **ואח"כ הוא משלח**. וקורא לכל גדולי המלכות (כמ"ש עשה משתה לכל שרי כו') מה כתיב ביה בהראותו כו' לחבירו ורחבא"א מיני כו' כצ"ל:

טז **אר"א נס כו'**. שבת (צ"ז) תמה ואמר דרש את מטותם הול"ל את מטותיהם לכן דרש אותיות תם לשון תמה שתמה פרעה ונבהל (שמא יבלע מטה אהרן כל מטה מושלו כסא מלכותו) רק אח"כ ויחזק לב כו':

יז **מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב כו' לדורות**. כד"א (במדבר י"ז) השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת (ולקמן סוף פרשת בשלח ובמכילתא שם אמרו כדי שידעו שהוא של ברכה ע"ש) ואפשר רמזו בלשון לדורות למ"ש (במכילתא בשלח פרשתא ויסע פ"ו) שנגנז מטה אהרן ואליהו ז"ל עתיד להחזירו לישראל לע"ל:

פסקה ח

יח **מה הכבד כועס**. ומפני הכעס ורתיחת הדם מתנפח ומתכבד משקלו ומביא כבדות בגוף ולכן נקרא כבד ומביא מזה ראיה לפרש כבד לב פרעה ג"כ בשביל כעס בחיק כסילים:

יט **יוצא בבוקר**. א"ל כשהוא נצרך תפוש כו' כצ"ל:

כ **כדי שיתיירא ממנו**. כמש"ל שהיה תמה פרעה אם יאמר למטה בלע לפרעה כו' שכך אמר כו' אשר יעבודו דן אנכי. כלומר כאשר יעבודו לפי העבודה יהיה הדין מדה במדה:

פסקה י

כא **אר"א כו' ממכת דם העשירו כו'**. שוח"ט מז' ע"ח:

כב **וישראל שותה מים מתוך הגיגית**. בדב"ר פ"ג אר"י שאף מן היאור היה ישראל ממלא מים ע"ש:

פסקה יא

כג **וחרטמי מצרים בלטיהם**. ויחזק לב פרעה מלמד שהיו סבורין כו' כצ"ל:

כד **בלטיהם א"ר אייבו כו'**. כצ"ל וע' סנהדרין (ס"ז) לפי שמעשה כשפים ע"י כו' ע"ש בפרש"י שפי' בענין אחר:

כה **רי"א שביאור לקו**. והיו שותין מה שחופרין סביב היאור ואינו נלקה. (ומזה הפכו החרטומים לדם עראב"ע ורבינו בחיי):

כו **ומלמטה לקה**. וכל המצריים לקחו מימיהם בדמים א"ל ר"י כו' כצ"ל ולדברי ר"נ לא מצאו מים לשתות במה שחפרו רק שהיו טועין ואומרים שמא למטה לא יהיה דם כדמפורש:

כז **לפני רבו**. משהיה לוקה כו' כצ"ל:

כח **מרבה כל הדומין להם**. משמע שאין מרבה כ"א המכונסין בקרקע אבל שבכלים לא לקו כלל (וע' סוף פ"ג דחולין). ולכן דרש ובעצים ובאבנים על עבודת גלולים שלהם:

כט **בכל ארץ מצרים**. ובעצים ובאבנים וימלא ז' ימים כו' כצ"ל:

פסקה יב

ל **ז' ימים מתרה בהן כו'**. שוח"ט מז' ע"ח:

פסקה יג

לא **כך הוא עתיד להביא כו'**. בתנחומא ר"פ בא ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (והביאו בשאלתות ר"פ צו) מפרש לכולהו י' מכות מקראי עיין שם:

לב **כל צור כו'**. ב"ר סוף פר' ס"א:

לג **אף כאן ונהפכו נחליה ע"ש**. ושם נ"א:

פרק י

פסקה א

א **כמו שכתוב בויק"ר**. ובב"ר פרשה י':

ב **מיותרין בעולם כגון זבובים כו' מיותרין בעולם כגון נחשים כו'**. משמע דפליגי בהא דרבותינו אמרין שהן מיותרין שלכאורה אין בהן צורך ומ"מ אינן מיותרין שיש בהן צורך לבריותו של עולם וכמ"ש בשבת (ע"ז). ברא זבוב לצרעה (וצרעה עצמה יש בה תועלת שעושה דבש הצרעין) יתוש לנחש. ועיין בפירש"י שבת (ק"ו:) ד"ה שאין במינו כו' ור"א אמר אפילו דברים שהן מיותרין מזיקין לעולם כנחשים ועקרבים מ"מ הקב"ה עושה שליחותו בהם. אבל באמת בב"ר פ"כ אמרו גם על זבובים ופרעושין ויתושין מעלה לך דברים ארורים. וכן שם ר"פ נ"ד קוראן מזיקי ביתו ואויבי איש ע"ש. ע"כ נראה דר"א אינו חולק כ"א בזה שדורשה לענין שליחות. ונקט נחשים ועקרבים משום עובדא דמייתי עלה בויקרא וש"מ. ועיין בקה"ר שם דבדר"א ליתיה כלל הא דברים שהן מיותרין:

פסקה ב

ג **גרם להן שיעשו שלום כו'**. עיין לקמן פי"ג ופט"ו דדרש ע"ז קרא דכאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל:

ד **ומצננין אותו**. ברוב קרירותם שבטבע הצפרדעים היו מצננים חום התנור:

ה **גוזר עליו**. והוא מעלה צפרדעים כו' כצ"ל:

ו **כשם שגזרתי כו' כך כו'**. לשון ושרץ היאור דרש:

פסקה ג

ז **ובכה ראיה**. נראה שצ"ל ודאי כלומר בכה ממש כדמפורש:

ח **על לבי**. ונקבעת שם ונעשה צפרדע ר' יוחנן כו' כצ"ל. ולגירסת הספר ונבקעת פי' ונעשה אח"כ צפרדעים הרבה שם:

ט **מלמד שהיה הצפרדע כו' והיה נבקע השיש כו'**. שוח"ט מזמור ע"ח ומובא בילקוט שמואל (א' מ"ה) רמז ק"ג ושם הלשון ואומר לשיש אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם עשה לנו מקום כו':

י **ומסרסן**. ע"ל ס"פ ט"ו:

פסקה ד

יא **ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היו כו'**. בתנחומא גרס ליה לעיל אקרא דועלו ובאו בביתך (קודם דרשא דבתנוריך ומשארותיך דלעיל) וכן נכון. ובתדא"ר פ"ז כשהיו מוזגין כוס יין במים ושותין אותו כו':

פסקה ה

יב **אלא אותן הנשארות ביאור**. שנשארו שמה ולא עלו. ונראה שהן אותן שהיו ביאור מכבר. ולצורך העלייה למצרים שרץ היאור כעת חדשים והן שעלו הן שמתו:

פסקה ו

יג **על דבר הצפרדעים**. לקמן בס"פ ט"ו:

יד **לפי שהיו ישראל נבאשין כו'**. עיין לעיל ספ"ה:

פסקה ז

טו **אפילו כגמלא לא מצי כו'**. כצ"ל וכ"ה בסנהדרין (ס"ז.):

פרק יא

פסקה א

א **כדכתיב**. בפסיקתא דותשלם כו' כצ"ל וע"ש ובריש קה"ר ושהש"ר:

ב **ד"א חזית איש מהיר**. ריי"א חזית כו' קודש חול אלא חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב לפני ממ"ה כו' כצ"ל לפי לשון המאמר דהכא. ובמקומות הנ"ל נ"א בזה ע"ש:

ג **שהיה זריז להביא**. שהשכים בבקר שזהו זריזות כמ"ש פרק קמא דפסחים זריזותיה דאברהם כו':

ד **לפני חשוכים זה יתרו**. שהיה תחלה חשוך כומר לעבודת כוכבים (וי"ל ג"כ שהוא מלשון חשוכי בנים שבש"ס שלא היו לו בנים תחלה שלכן יצאו בנותיו):

ה **ואצא לי מכאן**. והקב"ה שהוא כו' כצ"ל:

ו **לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה**. כמ"ש לעיל מיניה דהאי קרא (איוב ל"ו) ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון אם ישמעו וגו':

ז **אפי' הם רוצים באחרונה הוא נוטל את לבם**. כמ"ש שם ואם לא ישמעו בשלח יעבורו ויגועו בבלי דעת:

ח **שנעל בפניהם**. דלתי לבם אסורים בכבלי יצה"ר:

פסקה ב

ט **ומכה ד' קשה כו' לך והזהר**. אפשר מפני שבמכת כינים שלפניה אין כתיב התראה. לכן דרש שבשביל שהרביעית קשה ביותר לכן צוה להזהירו וע' רמב"ן:

י **י"א מלמעלן וי"א מלמטן**. שוח"ט מזמור ע"ח נראה דתליא בפלוגתא דר"י ור"נ דלהלן למ"ד מיני חיות היינו מלמטן ולמ"ד מיני צרעין הוא מלמעלן ור"ע דאמר מלמעלן ומלמטן ס"ל כדמסיים כאן בדר"ל חיות ועופות מעורבבין:

יא **גשן**. אשר עמי עומד עליה א"רא מי כו' כצ"ל:

יב **פלוני**. בקטאדיקי זו כצ"ל:

יג **שהיו ישראל ראויין ללקות במכה זו**. אפשר מפני שחיה רעה באה על חלול ה' כדאיתא פ"ב דשבת (ל"ג.) וכתיב (יחזקאל כ') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' למען שמי לבלתי החל לעיני וגו'. והא דכתיב אחר כך ואת שבתותי חללו מאד (זה נאמר במדבר אבל במצרים לא נצטוו עדיין על השבת):

פסקה ג

יד **לעשות כי תועבת מצרים וגו'**. הן נזבח וגו' לפי שהמצריים כו' כצ"ל:

טו **כדי להטעותן**. שירדפו אחרי ישראל אחר כך כדלעיל פ"ג:

טז **התפלה תהיה מיד**. בא להוציא שלא נפרש שמלת מחר מוסב גם על התפלה לכן דרש מן הנה שהוא מיד:

יז **כדי להיות מצירין בהם**. נראה עיקר דצ"ל מצחקין בהם (ועיין בתדא"ר פ"ז ובילקוט הביאו נ"א לעשות בהן קניגאות לשחק בהן כו'):

יח **היו להן**. להשאר שיסריחו כו' כן צריך להיות:

פסקה ד

יט **והיה לו לישראל תרעומת עליו**. דרש מכל לבני ישראל דבר. שהיו לבני ישראל לדבר דין ודברים עליהם:

כ **ובכך ידעו דינן של ישראל**. שהדין עמהם שיש לו חלק בה ולכן ניצולה כדלהלן:

כא **אפילו**. חציו של ישראל כו':

פסקה ה

כב **מכאן שמועט כו'**. עיין ב"ר פ"ה ובויק"ר ספ"י:

כג **כדי שלא יוכלו ליגע בגופן**. בתדא"ר פ"ז הלשון שלא יוכלו ליגע במים (לרחיצה) בגופן ועיין יד"מ:

פרק יב

פסקה א

א **שהכל דשין כד"א אשר אמרו לנפשך שחי כו'**. עי' ב"ר ס"פ מ"א:

פסקה ב

ב **לומר לך שלא היה כמוהו בעולם**. עמ"כ וע' רמב"ן שהיתה גירסתו בפירושו כדברי המ"כ:

ג **אשר חשכתי כו'**. ע' פירש"י באיוב שם:

פסקה ג

ד **התחתונים יעלו לעליונים וכן במשה כו'**. ע' בדב"ר ר"פ האזינו מאמר זה בארוכה:

פסקה ד

ה **שלשה ע"י אהרן כו'**. עיין ס"פ ט"ו:

ו **היה יושב**. נכוה בברד עומד כו' כצ"ל:

ז **ח"א כפרטיתא כו'**. שה"ר ספ"ג. וע' מש"ש בס"ד בהגהותי:

ח **כפרטותא דרומנא כצ"ל**. פי' כפרט גרגיר של רימון כדתנן במעשרות פ"ג פורט ברימון:

ט **מהו מתלקחת**. מת לקחת לאחר כו' כצ"ל. ובבמ"ר ושי"ר נאמר וכן בערוך ע' מתקרא בשם הפסיקתא דכלת משה (ולפנינו חסר שם הרבה):

י **אנבטאות**. עיין מ"כ שפי' כותל וכ"ה בשוח"ט תהלים שם נעשה ככותל בפני צאנם. וע' מו"ע. ומלשון ויסגר דרש שסגר בעדם מלצאת:

יא **לצאת שנאמר ויסגר לברד בעירם**. והיה המצרי מביא כו' ואוכלו שנאמר ומקניהם לרשפים מהו כו' כצ"ל:

יב **בברד גפנם**. א"ר פנחס יורד כפילקין כו' האילנות ושקמותם בחנמל ר"י בר שלום אמר כו' ומל רך כו' כצ"ל ועי' שוח"ט שם. ור' פנחס לשון הריגה דרש כמו פלקי שהוא גרזן ברזל שהורגין בו נפשות:

יג **לפי שפטרונה עומד**. כמש"ל פי"א במכת ערוב שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים כו' עיין בא"ח ס"ס צ"ד ובאורי הגר"א שם:

פסקה ו

יד **פלאים עשה הקב"ה בהם**. אפשר אינו מוציא מפשטו פי' אפילות לשון מאוחרות. רק דורש ליתן טעם שהמה נשארו (אף שהכה עשב השדה) כדי לעשות בהן פלאות באפילה (כלומר לאחר זמן). ומפני שלשון אפילות על איחור אין לו חבור במקרא. נדרש הוא במדת דבר המיוחד במקומו (שבל"ב מדות דראב"י הגלילי) שהכוונה על פלאות אפלות. והיינו במכת הארבה שהוכה אז יתר הפלטה הנשארת מן הברד דהיינו החטה והכוסמת שנשארו לשם כך מן הברד:

פסקה ז

טו **בימי גוג ומגוג**. שנאמר (יחזקאל ל"ח) גשם שוטף ואבני אלגביש. ועיין רפ"ט דברכות:

פרק יג

פסקה א

א **אבנימוס הגרדי**. חכם מחכמי או"ה היה. וכדאיתא בב"ר פס"ה:

ב **על הקרויא**. היה בונה קרוי לבית:

ג **נטל הקב"ה עפר כו'**. בפר"א פ"ג ושם אי' שלג. וע' מש"ש בס"ד בביאורי שם בזה.

ד **שנטלתי אותם בעולם**. כד"א (ישעיה ס"ג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם:

ה **ובקשתי לכלותן ולהשליכן מע"פ ואמרתי בשביל כו'**. כמ"ש (יחזקאל כ') ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו':

ו **הוי וכעס אויל כבד משניהם**. הה"ד אמרתי אפאיהם גו' לולי כעס אויב הוי כי אני הכבדתי את לבו ד"א כי אני הכבדתי גו' כצ"ל:

פסקה ג

ז **לא היתה ממנו**. שיעשה תשובה כו' כצ"ל:

ח **שהיא מתבשלת שניה וארטסים**. (פי' מ"ע דבר נפוח מלא רוח ובו נקבים והוא משל לרוח גאוה) כו'. נראה משום דכתיב כבר כבד לב פרעה ודרש לעיל פ"ט נעשה כבד אינו מבין כו' לכן קאמר כאן שניה:

פסקה ד

ט **זו מכת הארבה כד"א עליה לבניכם ספרו**. אפשר משום שדרך בנים קטנים לשחוק בארבה וחגב כדתנן ספ"ט דשבת שמציניעין אותו לקטן לשחוק בו. לכן דרך הבנים לספר מכת הארבה יותר מאחרים:

פסקה ז

י **נקבוץ ונמלח מהם חביות** כצ"ל וכדמסיים אח"כ ובחביות מלוחות:

פרק יד

פסקה א

א **עבה כדינר**. זהו שיעור ממשות (וע' חולין נ"ה:) בטחול אם נשתייר בו כדינר זהב הוי שיעורו ובשלהי חגיגה במזבח הזהב שהיה בו כעובי דינר זהב.

פסקה ג

ב **שונאיהן**. והיו משבחין להקב"ה כצ"ל ואפשר ג"כ בא לדרוש ויחשיך ולא מרו את דברו ולומר שע"י שבחשך מתו הרשעים לא מרו את דברו שאם היו מתים בלא חשך היו המצרים אומרים כך עבר עליהם ג"כ:

ג **יכסה ארץ**. וערפל לאומים ועליך יזרח ה' כצ"ל:

פסקה ד

ד **לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום**. לפי גירסת הספרים צ"ל דלזבח בשביל פרעה קאמר שהיה עתיד לומר וברכתם גם אותי כלומר תתפללו עלי בעת הקרבת קרבנות לה'. ואמר לו עתה שלא תהא סבור משלנו נתן עבורך (לסי' עבדות) רק אתה תתן בידינו זבחים ועולות לעשות לה' עבורך. אבל על קרבנות ישראל עצמן אמרו אח"כ גם צאננו גו' כי ממנו נקח גו' ואנחנו לא נדע מה נעבוד וגי' ואפשר עיקר הגירסא שאנו נזבח משלך כלום. כלומר לא נקריב עבור עצמנו משלך כלום רק משלנו נקח. ואותן שאתה תתן בידינו הן להקריב עבורך:

פרק טו

פסקה א

א **וכל הענין בפרשיות**. נראה שהוא בפסיקתא ר"פ החדש ובשה"ר שם. אבל לפנינו לא נמצא שם לשין זה:

ב **כי הנה הסתיו עבר**. עי' בשה"ר שם:

ג **אלו הלוים אסף הראש ומשנהו זכריה**. (ד"ה א' ט"ז):

ד **חנטה פניה אלו הצדיקים והישרים**. לעיל ספ"א ובשה"ר שם דרש לה על הרשעים שהרהרו לעשות תשו בה וע' מש"ש בס"ד. ונראה שגם כאן צ"ל הרשעים במקום הישרים ותיבת הצדיקים ט"ס:

ה **הקדוש ברוך הוא שנקרא ראשון כו'**. ב"ר פס"ג וש"נ:

פסקה ב

י **פתגמא**. ובמימר קדישין שאלתא אף אני ואתם מסכים [ואפשר צ"ל מחכים כלומר מצפים] על מה כו' כצ"ל ועיין בב"ר פ"ב:

פסקה ג

ז **של משה ואהרן כו' שני בני היצהר**. בתורת כהנים פרשה צו פי"ח דרש לה על אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה ומייתי לה בבמדבר רבה ס"פ נשא ובאיכה רבה פ"א סוף אות ע' וכאן דדרש לה על משה ואהרן שמשה לא נמשח בשמן המשחה. אפשר משום דדרשינן בויקרא רבה סוף פ"ג ובשיר השירים רבה פרשה א' פ' ט"ו היורד על הזקן זקן אהרן שהיה משה שמח כאלו על זקנו יורד ואפשר מדרש עליו שני בני היצהר כדדרשינן בסנהדרין (כ"ד) על תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה כשמן. וכן משה ואהרן היו נוחין ושמחין זה בגדולתו של זה:

פסקה ה

ח **אמר רבי שמעון בן לקיש גדולה חבתן כו'**. כ"ה ברבינו בחיי:

פסקה ו

ח **אהבי אהב ומשחרי ימצאוני וגו'**. כצ"ל וז"ש שוחרים ומתפללים וז"ש ונמצא להם בעת צרתם כמ"ש ימצאוניני:

ט **שנדמית אסתר ללבנה**. ע' בפירש"י מגילה (י"ג) ד"ה אסתהר שפי' שהיא לבנה וכ"פ הערוך ערך סהר שהיא כמו סהרא. וממה שאין מביא זה כאן לראיה על אסתר שנדמית ללבנה. משמע יותר שפירוש אסתהר הוא כפי' מ"ע ערך אסתרא (וע' ערך אסתהר) שהיא כוכב הנוגה. וקצת משמע בילקוט בראשית רמז מ"ד במעשה הריב"ה שקבעה בכוכב כימה וקראוה אסתהר שהוא כוכב מכוכב כימה ע"ש:

י **סנדריאוס אם אליאוס**. פי' מ"ע בית העצה גלוי לשמש ברחוב:

יא **וכן הקב"ה א"ל כו' החלש יאמר גבור אני**. לעיל מיניה כתיב ובני יהודה וירושלים מכרתם לבני (המקדונים) ועל זה אמר העירו הגבורים החלש יאמר גבור אני (וכמ"ש במטבע על הנסים גבורים ביד חלשים):

יב **כל אויביך ה'**. ואהביו כצאת השמש בגבורתו לקיים מ"ש ברה כחמה כצ"ל כלומר שנשארו ברורים להקב"ה כחמה אף בגזירות המשילם כחמה (וכן דרש לעיל בבבל):

יג **מן הקב"ה**. ומן המלאכים כצ"ל:

יד **קק"ק והם אומרים אלהי אי"ו**. משמע שענין ג' קדושות הוא נגד ג' אבהן עיין ברע"מ אמור (צ"ג) בתלת דרגין דאבהן בכללא חדא כו':

פסקה ז

טו **והציפום שנאמר עושה כימה וכסיל וגו'**. הקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ כצ"ל (עמוס ה') ועי' בראשית רבה ס"פ כ"ג:

טז **כלביא יקום מכאן אתה למד**. פי' כמו מהיכן אתה למד:

יז **כלביא יקום וגו'**. לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה לפיכך אמר כו' כצ"ל. ור"ל שהן שוכבין בבתיהם ואויביהם נופלים חללים לפניהם:

פסקה ח

יח **משל למלך שהיה לו בן כו'**. אין לזה שום ענין לכאן ואפשר מקומו להלן אחר דרשה דויתן להם וגו' שמסיים המאמר שם הכל בזכות אברהם כו' ותורותיו ינצורו ומביא ע"י המשל שאף מקום בהמ"ק בזכות אברהם:

יט **ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו'**. דרש ליה על מקום השראת שכינה שהיה בחלקו של יוסף בשילה כדאיתא (בזבחים קי"ו:) ומשום שרוצה לדרוש קרא דאחלקה שכם ועמק סוכות על אברהם כדלקמן:

כ **בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד** כצ"ל ודרש ליה על מקום בהמ"ק (כד"א ויהי בשלם סכו) ודרש ליה על אברהם משום דכתיב לעיל מיניה נתת ליראיך נס להתנוסס שדרשוהו על נסיונות של אברהם:

פסקה י

כא **שלח חשך ויחשיך משלשל ויורד**. (פי' הדורש היה משלשל ומסדר כאן הדרשות וקצרו בהעתק כאן מפני שכתובים כבר במ"א.) המאמר נראה חסר. וכמדומה שצ"ל במקום קרא דשלח חשך ויחשיך קרא דשלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו וע"ז מתחיל לדרוש סדר ביאת משה ואהרן לפרעה:

כב **עד שהוא מגיע לשמח מצרים בצאתם כצ"ל**. ונראה שחסר כאן הדרשה הכתובה באותיות דר"ע אות ק' דדרש בצאתם כי נפל פחדם עליהם מקיש ביאתם ליציאתם מה בצאתם נפל פחדם עליהם אף בביאתן נפל פחדן (של משה ואהרן על פרעה) עליהן. וע"ז מתחיל לספר המשל. והא דנפל פחד משה ואהרן על פרעה ועבדיו בבואם חסר כאן ג"כ וכתיב בילקוט ס"פ שמות רמז קע"ה בסוף מאמר דהכא (אחר הוא אלהים חיים ומלך עולם) בשם מדרש אבכיר. וע' בספר המכונה בשם הישר (והילקוט והרמב"ן קראוהו מלחמות בני יעקב וד"ה של משה):

כא **משל לעני שהיה במדינה**. נראה נכון שצ"ל לעירני פי' בן עיר קטנה שבא למדינת כרך שיושב בה הגבור ולא היה יודע ומכיר במוראו כלל לפיכך לא הרגיש עד שנגעה בגופו כו':

כב **כמו לוז**. בארץ אחרת היה כו' כצ"ל:

כג **ומהו כו' להצדיק כו' צדק למדו כו'**. לכן אמר ה' הצדיק שראה שמשפטיו לארץ בצדק וכתיב מסיר לב ראשי ע"ה וגו' ימששו חשך וגו' ומהו כן שאמר כו' כצ"ל ור"ל מכת חשך וימש חשך:

כד **לא ידעתי נפשי שמתני**. עי' שה"ר שם:

כה **למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו**. כן דרשו בירושלמי סוף פ"ק דברכות שצריך להזכיר תורה בברכת הארץ (ועיין בפירש"י ברכות מ"ח: ד"ה שצריך שיזכיר תורה שפי' ממקרא אחר). אבל כאן לענין המאמר אפשר ר"ל בעבור ישמרו חקיו הן חוקי ר"ח כמ"ש כי חק לישראל וגו' וכתוב בו שמירה כמ"ש שמור את חדש האביב. וזהו ענין דרשא דהכא לפסוק החדש הזה לכם. שיצ"מ ומתנת א"י היו בשביל שישמרו ישראל חקי ר"ח להעיד על הקב"ה שהוא מחדש חדשים וקדש את ישראל לקדש חדשים לשמו:

פסקה יא

כו **ובו נולד יצחק**. כדאיתא פ"ק (דר"ה י"א.):

כז **ובו נעקד**. זהו שלא כמ"ש הריקאנטי פר' וירא שביוה"כ נעקד ועמ"ש בבחורי לפר"א ס"פ ל"א בס"ד:

כח **ובו קבל יעקב הברכות**. כ"ה בפר"א פל"ב ובת"י פר' תולדות שבליל פסח נתברך יעקב וע"ש בב"ר ובפרש"י שם:

כט **מעול ברזל**. לעול חיים כצ"ל והיינו לעול תורה כדמפרש:

פסקה יב

ל **לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם שנאמר כו' ישראל ויקחו להם וגו'**. הרי הלקיחה בשבילם ואח"כ כתיב פסח הוא לה' וכתיב זבח פסח הוא לה' שהוא לשם גאולה:

לא **אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו**. ע' בקה"ר רפ"ז וש"נ:

לב **כל עדת בני ישראל שתהא שמחתכם שלימה אפי' מי שהוא עני**. אפשר רמזו לפסח יאשיהו דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) וירם יאשיהו לבני העם וגו'. מרכוש המלך. וכאן נרמז אפי' עני ממ"ש ואם ימעט הבית גו':

לג **ליטול מ"מ שאתם רוצים**. פי' בין מכבשים בין מעזים (שהן נגד בכור אדם ובהמה) ודלא כיד"מ:

לד **אתם שוחטים פסח ואני כו'**. ע' שה"ר פ"ב פי"ד:

לה **קשה היא שנאמר ועברתי וגו'**. אפשר דרש לשון עברה וכעס:

פסקה יג

לו **לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפירא**. היינו בגד מלוכה שזרקו לפניו והמליכוהו והנמשל שביצ"מ קבלו ישראל מלכותו של הקב"ה עליהם לקבל עול מצותיו ונודעה מלכותו בעולמו כמ"ש וידעתם כי אני ה' בקרב הארץ וכמ"ש בכ"מ אני ה' אלהיכם אשר הוצאתיך ממצרים ואמרו (בר"ה ל"ב.) אני ה' אלהיכם זו מלכיות וזהו שמסיים לקיים מ"ש בי מלכים ימלוכו. שמעת קבלת עול מצות ועול תורה נחשב ראש למלכותו של הקב"ה כביכול בעולמו:

פסקה יד

לז **לכך כתיב שלח כו' המה ינחוני**. שהם אינן אלא מנהיגים ומנהלים אבל התשועה עצמה ע"י הקב"ה היתה (וידרוש מ"ש שם מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי (לומר איה אלהיך שהבטיחך אנכי אעלך) עוד עודנו ישועות פני ואלהי. כי הוא בפניו יושיענו ויגלה כבוד אלהותו ומלכותו עלי:

לח **לכך אמר ואשלח לפניך כו'**. וכתיב לעיל מיניה כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך כלומר אני בעצמי ואת משה ואהרן ומרים שלחתי לפניך רק להודיעם וכתיב שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו (ור"ל דשם ג"כ כתיב בסוף כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (שהבטיחו דן אנכי כדלעיל) ויוציא (בכבוד עצמו יתברך) עמו בששון ברנה את בחיריו כיון שנכנס כו' כצ"ל:

פסקה טו

לט **וכן באלהיהם כו' והטמינום כו'**. בא לפרש שזהו שייכות שפטים באלהיהם למכת בכורות על שהיו בוטחים בהם והטמינום שם. ועשה ה' שפטים באלהיהם עמם:

מ **וכן ישעיה אומר כו' דרך גו' המוציא גו' ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו**. מביא ראיה להא דמשגיא לגוים ויאבדם מדכתיב המוציא כו' שהקב"ה המוציא סוס רכב פרעה וחילו (ונתן בהם עוז לאמץ את לבבם לרדוף אחר ישראל. ואפשר ועזוז רומז לשר של מצרים שהוא מעוז ראשם) בכדי לאבדם כולם ויחד ישכבו בים סוף:

מא **הטיוסין שלהם**. פי' מ"ע זבח וימי החג:

מב **לא נגפתיו**. מפורש בילקוט מלכים שנשכו נחש כדכתיב בסיפיה דקרא דעמוס משם אצוה את הנחש ונשכם:

פסקה טז

מג **נתנה בפלקי**. והלך לו המלך והיה עמה בפלקי כצ"ל:

פסקה יז

מה **ורצץ את ראשו**. כן דרך לרצצו בראשו כמ"ש טוב שבנחשים רצוץ את ראשו וכדכתיב הוא ישופך ראש. ואמרו באג"ב פר' פ"ב שאם מכהו על מקום אחר מגופו אינו מת:

מו **ומעכשיו מהו טוב**. כצ"ל כלומר מהו שוה כלום:

מז **פרע מהם**. שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' ונער פרעה גו' כצ"ל:

מח **אמר רוה"ק**. הקב"ה עתיד לגאול כו' שכשם כו' כך הוא כו':

מט **פרוסביטוס**. פי' אדם חשוב:

נ **פרוטומו**. פי' מ"ע צורת אדם עד הטבור:

נא **וכתיב הראשונות הנה באו**. וחדשות אני מגיד לקיים מ"ש מצרים לשממה כו' כצ"ל:

פסקה יח

נב **שנתפס ע"י בעל מלאכתו**. פירוש בגרמתו של בעה"ב ובנמשל ע"י גזירת ה' כי גר יהיה זרעך כו':

פסקה כ

נג **קדוש החודש בשלשה**. פ"ק דסנהדרין (י':) וע' רפ"א דר"ה:

נד **אבל עבור השנה בעשרה**. אתיא כר"א דאמר הכי בפר"א פ"ח ופליג אתנאי דריש סנהדרין דס"ל בג' או בז' (ובויק"ר פכ"ט איתא בחמשה) (ובביאורי לפר"א שה פי' בס"ד):

נה **ואב"ד עמהם**. בסנהדרין (י"א.) אין מעברין את השנה אלא א"כ ירצה נשיא כו':

נו **ונועלין את הדלתות**. שם (כ"ו) כי מטו להתם סלקי לאגרא שלפיה לדרגא מתותיה כו':

נז **והוא א"ל מה שדעתכם כו'**. פי' והאב"ד אומר לב"ד. וע' בפר"א שם שהיה ראש הישיבה מזכיר את השם והיו שומעין ב"ק כו':

נח **שנאמר זרח בחשך אור לישרים**. שבחשך בחצי הלילה היה זורח להן אור (ויש לרמוז לישרים לי' שרים שהן עשרה שליטים כדלקמן):

נט **משבעה משיבי טעם**. טעם הוא לשון עצה וזהו עיבור שנה כמ"ש פ"ב דחגיגה. יועץ זה שיודע לעבר שנים ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א שם:

ס **שהיה שלמה תופס פיו כו' בפני מי שגדול ממנו**. אלא שבעה אלו הן היו משיבים לפניהם ולכן נקראו משיבי טעם:

סא **ושמת סכין בלועך**. עיין חולין (ו'.):

סב **והיו שם כו' וגד החוזה**. חולק על מ"ש בפדר"א פ"ז שהרגו המלאך במעשה דהסתה ועמ"ש בחידושי שלהי ברכות בזה בס"ד:

פסקה כא

סג **שיהיה**. ואין כל חדש תחת השמש אלא כו' כצ"ל:

סד **מאיר מ"ט חלקי אור**. ודכתיב והיה ה' לך לאור עולם. צריך לדחוק שה' יחזיר לך אור עולם ר"ל אור שנברא משמת ימי בראשית ונגנז ויחזירנו לך לע"ל וז"ש אח"כ לא יבא עוד שמשך כו':

סה **נחלים יהיו וגו'**. וירפאו וחי כל אשר יבא שמה הנחל השלישית כו' כצ"ל:

פסקה כב

סו **עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה**. כמ"ש ששמים נבראו מאור לבושו:

סז **ג' בריות כו'**. הרו וילדו כו' ובשש בריות כו'. עיין בספר יצירה רפ"ג:

סח **המים הרו וילדו אפלה**. כמ"ש חשך על פני תהום וכמ"ש (תהלים י"ח) חשכת מים. וז"ש בזוהר בראשית (ל"ב:) ופ' וירא (ק"ג:) מיא אעדו (פי' הרו) ואולידו חשיכה (ועיין בפי' הראב"ד לס"י פ"א מי"ב שפירש האי אפלה אש היסודי שהוא חשוך). אבל מדברי המדרש כאן אין נראה כן ובביאורי לפר"א רפ"ד פי' בס"ד:

סט **לפיכך דוד אומר ברכי כו'** כל המאמר עד סופו בתנחומא חיי שרה ע"ש:

ע **ב' עולמים אין חשובין עליו כלום**. מסיים שם בתנחומא שהרי נבראו בחצי השם:

עא **לכך נאמר ה' אלהים גדלת מאד**. ר"ל ששני עולמים אין חשובין כלום לפניך (ויש לפרש ה' אלהים הן ב' עולמות שנבראו ביו"ד ה"א):

עב **משמתח מעזיבה בונה עליה**. היינו מעזיבה העליונה שעל העלייה והוא משל לעולמות עליונים שעל השמים. ובתנחומא הגירסא משמתח הכסא כלומר שעל גבי השמים ממעל:

עג **האיסטים שלו**. פי' מ"ע מושב בלשון (יוני). ונכון יותר שהוא מלשון איסטטינו של עולם בבראשית רבה פרשה ס"ז שפירש הערוך עמידתו וקיומו (ובתנחומא נאמר כזה):

עד **שהבית**. שהוא מחזיק כו' כצ"ל:

עה **לפניו ב' עבדים**. הכה את האחרונים והראשונים רצין כו' כצ"ל:

עו **או שמא בצד פטרון**. פי' אצל הסלע. וכ"פ במ"ע ערך פטרא. אבל בתנחומא הגי' תיטרון וכן עיקר:

עז **סטרו מסטר א"ל על שער פלטון של אפרכוס שלחתיך**. ולכן לא פירשתי לך שהיה לך להבין שכ"ה מסתמא כוונתי. וכן בנמשל במים היה להם להבין שאל מקומו של לויתן שהוא שותה מים הרבה שלחתים:

עח **אלא**. היו חוזרין והולכין יעלו הרים כו'. כ"ה שם וכצ"ל:

עט **זה יסדת להם**. וזה מקום של לויתן כצ"ל:

פ **שס"ה חלונות כו'**. קפ"ג כו' וקפ"ב במערב כו' עיין זה בפר"א פ"ז ומ"ש בס"ד בביאורי שם:

פא **ללבנה**. שהיא עולה ושט אחריה כצ"ל פי' שהלבנה שטה אחר החמה:

פב **שכל השנה מונה לחמה**. למדרש שמש ידע מבואו קאתי. שהשמש מודיע לשני עולם ולשני ב"א רק שירח עשה למועדים ועי' ב"ר רפ"ו:

פג **כמה שנים ראה השמש**. תפס לשון זה לרמוז ללשון המקרא בקהלת (ז' י"א) שקורא להחיים רואי השמש. כי חיים וקצו תלוי בשמש שהוא ראש כל המזלות:

פד **וכל הימך**. עי' מ"ע ע' כל הימך שפי' בזה פי' חדש אבל אין נכון לענין המאמר:

פסקה כג

פה **ושמטין ויובלות שלכם**. שנאמר והיתה שבת הארץ לכם ואומר יובל היא כו' כצ"ל:

פסקה כד

פו **היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש יש כו'**. פשט הלשון משמעו שבזה"ז אין לברך ברכה זו. והוא תימא (ואפשר ברכה דהכא היינו ברכת קדוש החודש שבמס' סופרים ספי"ט ה"ט אבל אין הלשון משמע כן). ובירושלמי פרק הרואה מייתי לה בסתמא על הרואה לבנה בחידושה משמע אפי' בזה"ז. וכמדומה שלשון זה בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש. מקומו הראוי לו הוא להלן אחר הא דאם אין ישראל מקדשין אותו אין אותה קדושה כלום וע"ז אמר שהיינו בזמן שהיה נוהג קה"ח. אבל בזה"ז מאיליו קדוש ועי' בדברי הרמב"ם והרמב"ן בס' המצות עשין קנ"ג שכתבו שאנו סומכין על חשבון הלל הנשיא:

פז **כלכליו לדורות מיהו כו'**. כצ"ל:

פסקה כה

פח **המועדים שתלויין בהן ואין חילוק אלא כו'** כצ"ל:

פט **או עבד**. או שהוא לוה כו' כצ"ל:

צ **כתב לו הגרמטיון**. כ"ה גי' מ"ע ופירושו שט"ח:

פסקה כו

צא **ודסקוס שלה מתמלא**. פירש מ"ע עיקר מלת דסקוס ענינו כלי עגול. ומתפרש יפה כאן בלבנה כן:

צב **פוחתין והולכין כו'**. עמ"כ. ובבמ"ר פי"ג (רנ"ג סע"ד) הלשון ט"ו מלכים מלך בן מלך (וכמ"ש שם במזמור משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך) ונראה דיהויקים דחשיב כאן ט"ס. ולא חשיב מן ג' בני יאשיהו אלא צדקיהו לבדו אבל אחיו יהואחז ויהויקים וכן יהויכין בן יהויקים לא חשיב. וכ"מ המנין בילקוט ד"ה א' רמז אלף פ"ב (ועיין מאמר זה בדברי רבינו בחיי פ' וישב בענין פרץ וזרח) והוו להו ט"ו לבד מן צדקיה שהוא אחר שהחשיך מאור עיניו:

צא **עד ל' דור**. וזהו עד בלי ירח שעד שיום הירח בלה והולך לו:

פסקה כז

צב **מהו דן כו' שנקרא נגע**. כמדומה שרומז לדרוש מדכתיב (דברים יז) בין דין לדין בין נגע לנגע. לומר שנגע נקרא דין [וכ"כ היפ"ת]:

צג **שאבותם ברכו אותן במעשיהם**. כצ"ל ופי' שע"י מעשים טובים של אביהם אברהם סבב הדבר לברך מלכי צדק מלך שלם להקב"ה בשם אל עליון. ולשון עליון הוא ענין בכורה וראשון במעלה וכמ"ש (תהלים פט) בכור אתנהו עליון למלכי ארץ:

צד **שנגע בשר שלמעלן כו'**. מביא זה כאן לומר שלכן נעשה גם ע"י הקב"ה לפקוד על צבא המרום במרום:

צה **כדי שלא יהיה להם עמידה**. שלכן כתיב ולא יכלו לעמוד כו' היו השחין בחרטומים שכיון שנגע בשר שלמעלן נחלש כחם ובביאורי לפר"א פמ"ח פי' בס"ד ע"ש:

צו **בנימוס מלכות**. חסר כאן כל המאמר הכתוב לפנינו בתנחומא בא ס"ד ובפסיקתא דבחצי הלילה ובילקוט ס"פ וארא (ובערוך הביאו בשם ילמדנו ס"פ וארא) בטקסיס של מלכים הביא עליהם המכות כו' ע"ש:

צז **הרי הגיע הסימן**. לשון נגע אחד כמש"ל שנגע נרמז בלשון דן אנכי שאמר לאברהם (שנקרא אחד כד"א אחד היה אברהם):

פסקה כח

צח **מד' דברים שהראהו**. במנחות (כ"ט.) ע"ש בתוס' ובמכילתא בא ובפסיקתא דס"פ החדש לא חשיב שמן המשחה (ונראה משום דהאי זה שכתב שם דרשינן ליה בהוריות ובכריתות ובויק"ר ספ"י דכל י"ב לוגין מנין זה קיים לדורות):

צט **שהראהו את בן הנפילים כו' הצב כו' הדואר כו' הסלמנדרא כו'**. בחולין (קכ"ז.) ובת"כ ס"פ שמיני מרבינן מלמינהו דצב בן הנפילים והסלמנדרא והערוד (ובת"כ הגי' חברבר והיינו הך. שערוד בלשון ירושלמי חברבר ובערוך ערך בן נפל הביא הגירסא גם בש"ס דחולין כן רק שט"ס בלשונו שכתב הברבר וצ"ל חברבר) ונראה נכון דהאי דואר דהכא ט"ס וצ"ל ערוד וחושב כאן לפ"ז הצב וג' מינים שמרבה בת"כ (והערוד גדל במדבר כדאיתא בריש (ר"ה ג') שדומה לערוד במדבר ובזוהר ר"פ בלק (ר"ה.) וערוד מדברא תקיפא כו'. וז"ש בו זעזע את המדבר. אבל דואר זה לא מצאנו לו חבר לשמו ולמקומו בשום מקום וגם במ"ע לא מצא לו פירוש ע"ש):

פסקה כט

צט **לפי שחדשים מתנה הם לישראל**. וכן ימים טובים כדאמר לעיל לכן אמר למועדיכם:

פרק טז

פסקה ב

א **אסור ליגע בה כל עיקר כו' וכל מי שנוגע כו' אין מתרפאין בה**. משמע דבאיסור קריבה נמי אין מתרפאין. וכדאמרינן סוף פ"ח דסנהדרין (ע"ה.) למ"ד אשת איש היתה מן הדין אמרו ימות ואל יספר עמה וע"ש בחידושי הר"ן:

ב **ד' פעמים**. בפרשה א' הראה כו' כצ"ל:

ג **גנותה של עבודת כוכבים ושבחו של ה'**. עיין ריש איכה רבה:

ד **הוי בשובה ונחת תושעון**. פי' בשובה בתשובה כדדרש בירושלמי ריש תענית. בנחת שיניחו וימשכו ידם ממעשיהם הרעים ולומר שאין בתשובה טורח מרובה רק בשב ואל תעשה במשוך ידו מעשות כל רע:

פסקה ג

ה **הוי יבושו כל עובדי פסל**. וכתיב בתריה תגלנה בנות יהודה למען משפטיך ה' כלומר למען המשפטים שעשית בעלייתי ממצרים:

פסקה ד

ו **אתם זינקתם**. עי' יד"מ. ונראה שצ"ל שינקתם. והוא לשון תשנוק שהוא תרגום תמות בנוער נפשם (וע' מ"ש בס"ד בהגהותי בב"ר פרשה ל"ז) וז"ש ואתם נמסים כו':

פרק יז

פסקה א

א **וכן ברא**. הימים ביום ג' כצ"ל. וקורא קווית הימים בשם בריאה:

פסקה ב

ב **וכן בשלמה אומר כו' ללמדך שהקטן וגדול כו'**. ע' במ"ר פי"ט:

פסקה ג

ג **אל המשקוף בזכות אברהם**. ע"ל ספ"א פירושו ודלא כיד"מ:

פסקה ד

ד **אם בישיבה דן**. דור המבול כו' כצ"ל:

ה **מפני מה עתיד לקום כו'**. עיין ב"ר בפ' ע"ה (וע' יד"מ שהקשה מהא דאמרינן בכ"מ שהדין הקשה ביותר הוא בישיבה (ור"ל מ"ש בב"ר פפ"ב וש"נ. וכמ"ש קשות מיושב) ונראה דלק"מ. דשם לענין לפסוק הדין קאמר. דלזה ודאי עמידה הוא דרך עראי ועיקר הדקדוק בישוב הדעת בדין הוא בישיבה כדקיי"ל דיינין בישיבה. והאי דן דהכא לקיים דין עונש הנקמה. שזה ודאי כשהנלחם נלחם באויבו מיושב אינו יכול לנקום כ"כ כמו כשהיא קם ועומד להלחם בו:

פסקה ה

ו **ומתו האמהות**. שהמשחית יצא וחבל כל מה שמצא כצ"ל. כלומר כיון שנתנה לו רשות להמית העוברין המית גם האמהות יחד עם הוולדות (ודרש הכי משום לשון לנגוף דדרש ליה כמו ונגפו אשה הרה כדמפורש):

ז **מורניות שלי כו' למען שמו**. אפשר רומז למ"ש בזוהר (ל"ו.) כגוונא דשמא קדישא ה' עבדו (בדם על המשקוף והמזוזות) כו'. וז"ש להלן הן היו מזון כו' ושמו הגדול היה עומד כו':

ח **שיכפר דם טמאים על דם טהורים שנאמר פודה ה' כו'**. לשון פדיון הוא כשפודה על אחר והיינו כמ"ש (ישעיה מג) נתתי כפרך מצרים:

ט **שנאמר קומה ה' באפך**. וכתיב להלן יגמר נא רע רשעים כלומר שיגמור לעקור ולשרש נטיעתם ויכונן צדיק:

פרק יח

פסקה א

א **ותאמר**. גבו לי כך כצ"ל:

ב **הוי ואנחנו לא נדע**. ביאר מלת ואנחנו. לומר שאין עבודתנו כעבודה למלך כי לא נדע כו':

ב **כיון ששמע משה שמח**. כדמפורש שצווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות וגו' וירדו כל עבדיך וגו':

ג **ונתגדל שנאמר גם האיש גו'**. ולכן אמר לפרעה קשות וכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף:

ד **משום כבוד מלכות**. (זבחים ק"ב.):

ה **שעשה עצה עם אברהם**. כד"א (ישעיה מ"ו) מארץ מרחק איש עצתי ודרשוהו בב"ר פ' נ"ד על אברהם:

ו **כשבאו המלכים ורדף כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ז **על המשפטים שעשית כו' צדקה**. זהו משפטי צדקך משפט וצדקה כאחת בלילה אחד ועיין רות רבה רפ"ו ופסיקתא דבחצי הלילה:

פסקה ד

ח **אמר אליהוא רגע כו'**. לילה יגועשו כיון שמתו כו' כצ"ל. ולשון יגועשו דרש צווחה וזעקה:

ט **מי הקשה אליו וישלם**. מי הקשה אליו עורף והשלים דבריו לומר שדבריו יקומו וישתלמו נגד דבר ה' כמו פרעה שנראה לסוף מי בא אצל מי כו':

פסקה ה

י **השברים שהיית שובר כו'**. איכה רבתי פר' א' אות ב':

יא **כשבקש לירד להציל אברהם כו'**. ע' ב"ר פמ"ד ומש"ש בס"ד:

יב **ד' אומות מתו כו'**. סנהדרין (צ"ה:) וע' שה"ר פ"ז:

יג **אמר חנניה הללו כו'**. פסחים (קי"ח.) וע"ל פ"ט:

יד **תנא כולן פולמרכין**. סנהדרין (צ"ה:):

טו **היו שותין יין והניחו קנקניהם**. אפשר רמיזא דכתיב (ישעיה מ"ה) סבאים אנשי מדה (דדרש ליה בסדר עולם פרק כ"ג ומייתי ליה בשה"ר פ"ד ספ"ז על מפלתו של סנחריב) ודרש סבאים לשון סובאי יין. אנשי מדה שמדדו היין לתוך קנקניהם ולא הספיקו לשתותן והניחום:

טז **ואומר**. (דניאל י') ואין אחד מתחזק כו' כצ"ל:

יז **התחיל**. מחכה את הדיין כו' כצ"ל:

יח **ומיכאל משתקו למה שנאמר אשמעה כו'**. דרש יעמוד מיכאל לשון שתיקה (כדדרש ריש רות רבה ע"ש) וכמו יעמוד ישתיק להקטיגור לומר נשמע דברי הדיין מה ידבר ה':

יט **הוי אזכרה נגינתי בלילה על נס חזקיה**. כמו שהתחיל תחלת הדרש שברים ששברת בלילה. וגם מידרש יפה על שהיה בליל פסח שהיו מנגנים ההלל כדלעיל:

כ **ומנגנין שעשית למצרים**. פירוש כלי עצה ותחבולה כדמפורש:

כא **ובעקב זאת**. ובסוף זאת מכת בכורות וכ"פ ביד"מ. ואני מביא (פי' ונמצא אני מביא) את כולן כצ"ל ונקט לשון בעקב משום דבעי למדרש עלה להלן ועקבותיך לא נודעו כו' שאתה עושה בעקב כו':

פסקה ו

כב **שם אותה המדינה**. על שם בני חזרו כו' כצ"ל וכדמפורש שקראה בשמה של ג"ע כגן ה' כו':

פסקה ח

כג **למה בשביל שגדול ונורא הוא ובשביל ישראל הודיע כחו כו' שאמר ליעקב כו'**. כמדומה שצ"ל שקדוש ונורא הוא כו'. ורומז לקרא (תהלים קי"א) פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו. ולומר אע"פ שקדוש ונורא הוא ולא היה יורד (וכמש"ל פ' ט"ו שא"ל מלאכי השרת אתה הולך כו') אך בשביל ישראל הודיע כחו כדכתיב (שם) לעיל כח מעשיו הגיד לעמו בשביל שאמר ליעקב שכרת ברית עם יעקב ועם האבות. או אפשר לשון זה על שאמר ליעקב בא לדרוש קרא דמגיד דבריו ליעקב שכתוב בסוף מזמור זה דגדול אדונינו שדורש כאן:

פסקה ט

כד **השבויים**. שבאו עליהם כצ"ל:

כה **אף הוא הפך כו'**. נראה שעיקר דרשה זו סובב לדרוש קרא (איוב ל"ד) לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו. שעל שהכיר מעשה עבודתם שהפכו עבודת השעבוד על ישראל הפך הפורענות עליהם בלילה וידכאם. וז"ש אח"כ כשם שנהפך סדום בלילה שמקרא זה עצמו נדרש על סדום בב"ר ר"פ כ"ח ע"ש:

כו **לכן דוד אומר אתה נורא אתה כו'**. ונראה דקראי דלקמיה מדרש ביצ"מ נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם על מכת בכורות בלילה שנהרגו בשנתם: מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב ומים י"ל קריעת ים סוף שגער בים ויבשהו ורכב וסוס פרעה נרדמו כישנים ונסו לתוך הים וז"ש נורא אתה ומי יעמוד לפניך:

פסקה י

כז **באותה שעם ותחזק מצרים על העם**. דהיינו שחזקה ידי כל מצרים על פרעה (המונע לשלח ישראל):

כח **על העם**. (על דבר העם ישראל למהר לשלחם):

כט **שהכין יעקב אבינו וכן דוד אמר ישמח צדיק כי חזה נקם**. עיין יד"מ. והעיקר נראה שיש כאן דילוג והיה כתוב עוד שיעקב אבינו יצא עמהם ממצרים וכמ"ש בבראשית רבה פר' צ"ב בצאת ישראל ממצרים ישראל סבא (ואולי היה כתוב דרשא זו על קרא דויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף שדרשו בפר"א פרק ל"ט והביאו רבינו בחיי כאן שהיה חסר א' ושם אמר שהקב"ה השלים את המנין כמו שהשלים בירידתם למצרים ע"ש. וכאן י"ל כמ"ד יעקב אבינו השלים את המנין בירידתם וכן בעלייתם כאן ס"ל שיעקב אבינו השלים את המנין). ודלגו מן יעקב אבינו הראשון של כלי המשכן עד האחרון וע"ז מסיים הא דישמח צדיק כי חזה נקם בפרעה ובמצרים:

פסקה יא

ל **כיון שיצאו אפו את הבצק**. כלומר בדרך ולא במצרים כמ"ש משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. ואפאוהו מיד שלא החמיץ כי לא נשתהו בהליכתם מרעמסס לסוכות כ"א כהרף עין שיצאו על כנפי נשרים כדאיתא במכילתא ר"פ י"ד. ועי' יד"מ:

לא **ובו ביום יצא יוסף מבה"א**. בפ"ק דר"ה (י"א:) לר"א ור"י בר"ה יצא יוסף מבה"א וכאן סובר שיציאת יוסף מבה"א היה סימן לגאולת ישראל ובו ביום יצאו וכן הציל לחנניה וחבריו. עיין מש"ל פ"ט בס"ד:

פסקה יב

לב **ובו משיח ואליהו מתגלין**. שנאמר כו' כצ"ל ועיין בעירובין (מ"ג):

פרק יט

פסקה א

א **ובשמחתו כו' מהו כך כו'**. הלב שמח תחלה משום שהיה לו לכתוב ובשמחתה שנפש לשון נקבה והשמחה חוזר כפשוטו על הנפש כמו מרת נפש כן בשמחת נפש. לכן מפרש ששמחתו חוזר על הלב ומפני שהלב הוא המרגיש ביותר חזר לכתוב כל השמחה על שמו:

ב **וכה"א כי רבות אנחותי ולבי דוי**. לב כנסת ישראל על החרבן לכן בנחמה הקב"ה מנחם לב כנסת ישראל:

ג **מרת נפש היא לעצמה**. ר"ל הלב לעצמו היה מרגיש במרירות הלב. (וכמקרא שלמעלה לב יודע מרת נפשו) וכמ"ש שם והיא מדברת על לבה שהיה לבה מרגיש במרירותה:

ד **עמדת במסתורין של ה'**. זהו ששקלה אלישע לכבוד ה' ואמרה חי ה' וחי נפשך וכדמפורש אף עכשיו עמוד כו' והחיה אותו כמו שביד ה' להחיות כן חי נפשך על ידי נפשך (עיין זוהר בראשית ח':) תחייהו:

ה **לסקלו**. כי מרה נפש כל העם וגו' לא עשו כו' כצ"ל:

ו **את ארון ה'**. ונתנדבו לבנין בהמ"ק מה כתיב שם (ד"ה א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד כצ"ל. ולפי גירסת הספרים אפשר ראוי לגרוס מקרא אחר (שם י"ז) ישמח לב מבקשי ה' הנכתב אחר העלאת הארון והנחתו במקומו שסדר אז דוד לומר הודו לפני הארון כדאיתא בסע"ר פיי"ד:

פסקה ב

ז **תמים בחקיך**. למען לא אבוש אמר דוד כו' כצ"ל:

ח **רשות ליצה"ר להציץ בי**. כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל לחצוץ בי. ור"ל כמו שכתוב בספרי בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק כו'. וז"ש כאן תמים דמשמע תמים יחד בלב אחד בלא חציצה של יצה"ר. והיינו נמי דמייתי קרא דהורני ה' דרכך אהלך באמתך דסופיה יחד לבבי ליראה שמך שהיינו ג"כ לב אחד כדמסיים עשה לבי אחד כו' ועמ"כ שם:

ט **תמים בחוקיך זה כו' וחקת פרה אדומה**. כמ"ש חקה חקקתי ואי אתה רשאי להרהר כו':

פסקה ג

י **ג' דברים עשה משה כו'**. לקמן פמ"ו ס"ג וע' שבת (פ"ה):

פסקה ד

י **כנגד הקב"ה**. שהוא מקבל בריותיו כצ"ל:

יא **בן הנכר הנלוה וגו'**. הה"ד רני וגו' כצ"ל:

יב **ולישראל ד"א ואל יאמר בן הנכר**. א"ל כו' כצ"ל:

יג **ב"א שעשו בערמה כו'**. כצ"ל:

יד **ועשיתי דייקי שלהם בבני כו'** כצ"ל לפיכך ובני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו אלו כו' כצ"ל:

פסקה ה

טו **כי שמעו אמרתך**. במדבר ובריתך כו' כצ"ל וכדברי רב בספרי שם ע"ש:

טז **וי"א שם היה יהושע**. עי' שה"ר פ"א ס"פ י"ח וב"ר פי"א (רמ"ד א'):

טו **תימן הפיחי גני יזלו בשמיו והיה ריחי כו'** כצ"ל:

טז **האכילנו מפסחך**. ל"ד מפסחך שאין הפסח נאכל אלא למנוייו. אלא מפסח אחר כי"ב (ואף שנצטוו לקחתו מבעשור. לא היה זה מעכב):

יז **היה אומר כך א"ל הקב"ה כו'** כצ"ל:

יח **בדמיך**. וא"ל בדמיך חיי וא"ל בדמיך חיי בדם פסח כו' כצ"ל:

פסקה ו

יט **מגיד כו'**. חקיו ומשפטיו זה פסח שנאמר בו ככל חקותיו וככל משפטיו:

כ **ואל ידעו מסתוריו**. אפשר כמ"ש בזוהר דכ"מ שנאמר הגדה הוא רזא דחכמתא:

כא **חפזון שיצאתם בו**. אף שהיציאה היתה ביום כמ"ש בברכות (ט'.) ולעיל ס"פ י"ח:

פסקה ז

כב **כשם כו' ולזכור את יום השבת זכר למ"ב כו' היו זוכרים כו'**. כמדומה שר"ל כמ"ש בפסחים (קי"ז:) שצריך להזכיר יצ"מ בקדוש היום:

כג **למה כי בחוזק יד כו'**. כלומר יש בזה ג"כ גבורות ה' כמו במע"ב וראוי לזכרו:

כד **שנאמר שמחו בה' כו'**. לקמיה כתיב רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו. והיינו כמשל הגלים ומכאובים שעברו עליהם. ואמר אח"כ שיזכרו השמחות ויגילו בה':

פסקה ח

כה יכול כו' מיד ת"ל והעברת כו' מיד כו' על שחס כו' זהו כמ"ש הרמב"ן בפי' שהבכורות שהיו אז בשעת יצ"מ נתקדשו מיד מפני שניצולו ממכת בכורות אבל בנולדים לדורות לא נהגה המצוה עד כי יביאך אל הארץ והכי אמרינן פ"ק דבכורות (ד':) אפילו למ"ד לא קדשו בכורות במדבר מ"מ אותן דיצאו ממצרים קדשו לכ"ע (ודע דמ"ש הרמב"ן שפטר חמור אין נוהג בח"ל. צ"ע דקיי"ל בקדושין (ל"ז.) דנוהג בח"ל):

כו **אצל שונאים**. והוציאה א"ל אביה כו' כצ"ל:

פרק כ

פסקה א

א **שוט לסוס זה פרעה הראשון**. כי סוס שוטף בזנות ומצרים משולים כסוסים:

ב **שנאמר וינגע כו'**. ואמרו בב"ר שם שהיה מלאך עומד ומגלב (פי' שוט ומקל) בידו כו' וזהו שוט לסוס:

ג **ואומר ולאברהם הטיב בעבורה**. לאברם בזכות שרה הרי טובים השנים זה לזה:

ד **ומתג לחמור זה היה אבימלך**. כדמפרש שחשך בעדו הקב"ה ומשכו ברסן ומתג (וע' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ ל"ז על מתג האמה שנתן יצחק לאבימלך):

ה **מאויי רשע**. לכך נאמר ומתג לחמור משל אבימלך למה"ד כו' בעדך וחיה ושבט לגו כסילים זה פרעה כו'. ויהי בשלח פרעה משל פרעה למה הוא דומה כו' כצ"ל:

ו **ולא שלחה לו והוא שבקש להרגו**. כלומר אף שבקש להרגו מכל מקום עמד זה בדבריו והיה לו זה לשבח גבורת לבבו. וכדמסיים בנמשל אח"כ והם אומרים ראוו איש שעמד בדבריו:

ז **ונטל מקל**. וערף כל בהמתו כצ"ל פי' הרגם מכת עורף באכזריות חמה (ונקט לשון האמור בפטר חמור ואם לא תפדה וערפתו):

ח **ראה איש**. שעמד בדבריו משלחן הרי הורגו כן נכון יותר הגירסא:

פסקה ב

ט **החזיקו בם**. מאנו שלחם מה כתיב אחריו גואלם חזק כו' כצ"ל ועיין יד"מ:

פסקה ג

י **אמרתו ארץ**. עד מהרה ירוץ דברו כצ"ל מהרה ירוץ דברו להתקיים אף שהרשעים חושבים לבטלו:

פסקה ה

יא **נטע בה רמונים**. נטע בה תפוחים העמידה כו' כצ"ל וכדמסיים אח"כ בנמשל נטע בה תפוחים שנאמר תחת כו'. ולפ"ז הן עשרה דברים של שבח כאן וכמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ר"פ מ"ב. ע"ש:

יב **פרעה ראה אותן כו' דגלים התחיל צווח כו'**. שה"ר פ"ד פי"א עיין שם:

פסקה ו

יג **מצאה בית**. ודרור קן לה וכן דוד כו' כצפור נמלטה וגו' הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ד"א ויהי כו' כצ"ל:

יד **וכן דוד אמר עד אמצא מקום לה'**. נראה ר"ל שכל שנודדת צפור כנסת ישראל כן איש זה הקב"ה נודד ממקומו עד שמצא דוד מקום בהמ"ק מקום לה' משכנות וגו' (ועיין בריש הקדמת תקוני זוהר):

פסקה ח

טו **ד"א ויהי בשלח כו' משה אמר וי**. כמ"ש לעיל ס"פ שמות אקרא דעתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים לכן

כשנתקיים בשלח פרעה נזכר משה על הגזירה שעליו וצווח ווי (ותחלה משום צער ישראל שהיו עדיין בגלות לא נפנה לצער עצמו כלל):

טו **במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לחופתה התחיל בוכה כו'** כצ"ל:

פסקה ט

טז **כל העושר הזה**. היה בידי כו' כצ"ל:

פסקה י

יג **לפעלא טבא**. לפועל ואומן שעושה מלאכה בטוב אומרים לו ישר כחך. שכן היה דרכה לומר להם איישר כמ"ש בירוש' סוף פ"ה דשביעית. יובשלהי אסתר רבה הלשון במאמר זה מה דחילין אינון מוגנין דילך וכן בילקוט תהלים שם:

יח **אתה מוצא נ"נ כו'**. ירושלמי ספ"ו דשבת שה"ר פ"ז מדרש שמואל פ"ה. וע' אג"ב פכ"ז:

יט **מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו**. בשה"ר שם הלשון ירד מיכאל המלאך וסטרו על פיו. ובירושלמי ומדרש הלשון ירד מלאך סתם (ובאג"ב שם הלשון כשלקה סתם ולא פירש מה לקה. ואפשר היינו מ"ש בשה"ר שם שנ"נ נעשה חציו שרוף ע"ש). ואפשר היה זה באותה שעה כשקרב לתרע אתון נורא יקידתא לומר לחמ"ו פוקו. אז לקה באש על מאמרו:

פסקה יא

כ **דרך כל הארץ מי שקונה עבדים כו'**. לקמן פכ"ה:

כא **ונהרגו מהם ל' רבוא**. בת"י פ' זו ובפר"א פמ"ח איתא מאתים אלף (ועמ"ש בס"ד בביאורי שם):

כב **ללבושך**. מ"כ שהראיה מסופיה ובגדיך כדורך בגת. דדרש ליה בגת פלשתים שנהרגו שם בני אפרים:

כג **איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים**. אפשר רמז נקמה זו לע"ל דכתיב (תהלים פ') עלי פלשת התרועעי וכתיב לעיל מיניה אפרים מעוז ראשי:

פסקה יג

כד **ממצרים לא"י**. שלשה ימים שנאמר דרך שלשת ימים נלך וכ"כ (בפירוש הרשב"ם ע"ש). אלא נשאם הקב"ה דרך המדבר י"א מסעות שנאמר אחד עשר יום מחורב ואח"כ (כשחטאו) היו מ' שנה שנאמר ויהי בארבעים שנה כצ"ל:

פסקה יד

כה **עד שאני משעבד בהן כשם ששעבדו כו'**. עד שאוריד אותם לים. שניערם בקרקע הים אשר שם חומר מים רבים (חבקוק ג') וכדלקמן פכ"ד שהיו אומרים במצרים טיט וחומר ובים טיט וחומר:

כו **מעכבן במדבר עד שירשו את עבר הירדן**. אפשר ר"ל שבתוך זמן זה כבשו סיחון ועוג את עמון ומואב וטהרו בידם שיוכלו ישראל להורישם ויהיה די לנחלת ב' מטות וחצי ש"מ:

פסקה טז

כז **ומאיר להם כו' לילה ושמעו כל העובדי כוכבים כו'**. תפס לשון המקרא (במדבר י"ד) שמעו כי אתה ה' וגו' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן וגו':

כח **שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד**. כדמפרש בשה"ר פ"ג פ"ה נפלה אכ"כ אנא תפול כו':

כט **ואח"כ מה כתיב תביאמו כו'**. שע"י זה שנפל פחד עליהם היה נקל להם לבא ולהורישם וכמ"ש רחב למרגלים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ כי נפלה אימתכם עלינו וגו':

פסקה יז

ל **פרה לקנין**. לא לשחיטה אלא לגדלה לשם וולדות או לחרישה (וזהו שם קנין כמו שם מקנה בלשון תורה):

פסקה יח

לא **שהקיפן הקב"ה כו' והיה סובב הצאן שלא ינזקו כו'**. כמ"ש (דברים נ"ב) יסובבנהו (ות"י וכן פרש"י על ענני כבוד) וגו' יצרנהו כאישון עינו וגו':

פסקה יט

לב **שעלו מזויינין**. בירוש' פ"ו דשבת מפרש ליה לשון חמושים בחמשה מיני זיין דתנן שם סייף וקשת ותריס ואלה ורומח:

לג **ומניין היה משה יודע כו'**. לקמן פ' זאת הברכה ע"ש ובמכילתא כאן ובספ"ק דסוטה (י"ג.):

לג **אתה אמרת לאחיך אנכי אכלכל כו' במדבר מ' שנה**. מ"כ מפני שהרעב היה ראוי להיות (מיום בואם למצרים שנתים הרעב) עוד מ' שנה וכמ"ש בב"ר ס"פ פ"ט והיה בדעת יוסף לכלכל אותם כל ארבעים השנה וכנגד זה נטפלו ארבעים שנה בעצמותיו:

פרק כא

פסקה א

א **כבר שמעתי צעקתם**. כצ"ל וכ"ה במכילתא וכ"ה לקמן:

פסקה ב

ב **ואדוני צוה בה'**. (במדבר ל"ו) מלשון בה' דרש כמו שצווה משה כביכול על ה':

פסקה ג

ג **שכל א"א עומד ומשמיע תלמודו**. עיין מדרש משלי פ"י ותדא"ר פ"א דיליף לה מקרא ה' בוקר תשמע קולי (לעוה"ב שדומה לבוקר תשמע קולי בד"ת) בקר אערך לך ואצפה (אספר תלמודי להיותו ערוך בפי ואצפה לך שתבא לשמעני):

ד **כביכול הוא יושב**. ושומע עמהם כצ"ל וכדכתיב ואני אשמע וכן בקרא דאז נדברו דמייתי מסיים בסיפיה ויקשב ה' וישמע:

ה **לכך א"ל הקב"ה למשה**. מה תצעק כו' כצ"ל:

ו **עד שלא נוצרה המחשבה**. ב"ר פ"ט:

פסקה ד

ז **זו תפלה וזו תפלה**. ע' זוהר וישלח (קס"ח:):

פסקה ה

ח **אמר הקב"ה אצלי הם כיונה כו'**. שה"ר שם ע"ש:

ט **עד שהוא מפיל שרן כו'**. שלהי דברים רבה ושלהי שה"ר ע"ש:

י **שרו של נבוכדנצר קל שמו**. בגי' עה"כ שמו של ס"ם:

פסקה ו

יא **חול גבול לים**. חק עולם ולא יעברנהו והרי נשבעת כו' כצ"ל ופי' השבועה הזו אפשר הוא שנשבע שלא יצא הים למבול היבשה וכמ"ש (ישעיה נ"ד) כי מי נח וגו' אשר נשבעתי וגו':

יב **מה כתיב ויאמר יקוו המים** ודרשו בב"ר שם יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן. והיינו בקריעת ים סוף:

פסקה ז

יג **כבד את רופאך כו'**. ירושלמי תענית פרק ג' הלכה ה' ותנחומא סוף פרשת מקץ:

יד **הרי מסרתי איוב כו'**. דבר אל בני ישראל ויסעו ורמז לדבר ר"ת איוב:

פסקה ח

טו **ר' אבטולס כו'**. לשון מכילתא כאן כל המאמר:

טו **אמש**. היו אומרים המבלי כו' כצ"ל:

טז **יסיעו דבר מלבן שהיו אומרים המבלי כו'**. כן מצאתי במכילתא:

יז **רא"א כו' עת לקצר ועת להאריך**. עיין ברכות (נ"ד.):

יח **בעבור מה שעשה**. שנאמר ויבקעו כו' כצ"ל ועיין בראשית רבה סוף פרשה נ"ה וש"נ:

פסקה י

יט **שלא הי' חסר**. אלא דבר בעולם ומה כו' כצ"ל:

פסקה יא

כ **לארץ מצרים ועלתה**. פי' הוגבהה למעלה שיהיו יכולין לראות מרחוק מה שנעשה בים:

פרק כב

פסקה א

א **כך המצרים כו' לאחוריהן**. פי' שהיו צופין בתחלה על העונש והיו מחזרין לעשות עמהם בערמה שלא יהיה יכול לעונשן לאח"כ:

ב **על שם שעלו של ים**. בשה"ר הלשון שירדו לשעלו של ים. כד"א (ישעיה מ') מי מדד בשעלו מים:

ג **על מצרים שישוב הגלגל עליהם כו'**. כדמפורש ביתרו בדבר אשר זדו כו':

פסקה ב

ד **וישב הים לא נאמר כו'**. כצ"ל אבל גי' הספר תמוה דמים לעולם לשון רבים:

פסקה ג

ה **שנו רבותינו הקורא ק"ש כו'**. ירושלמי סוף פ"ק דברכות:

ו **למה שתפלתו עכורה**. שנאמר ויאמר כו' כצ"ל:

ז **ישא ברכה מאת ה'**. זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב. כלומר מי שהוא נקי כפים יפק ברכה ורצון מלפני ה' כשיבקש פניו:

פרק כג

פסקה א

א **אבל משעמדת**. לנו בים ואמרנו כז' כצ"ל:

פסקה ב

ב **כד"א ותאחז במשפט ידי**. לפרש מ"ש וירא ישראל את היד הגדולה. שזהו המשפט שעשה ביד. ומפרש כיצד ששקע מצרים בים והיינו כדלעיל פ' כ"ב ע"ש:

פסקה ג

ג **שפתותיך כלה**. דבש וחלב תחת לשונך אמר משה כצ"ל. ופי' תחת לשונך דרש תחת מה שחטא בדבר לשונו תקן עתה שבלשון זה עצמה תטופנה דבש כו':

ד **ירדינון**. נראה צ"ל הרדפינון וכ"ה לקמן פ"נ:

פסקה ד

ה **מה ראו ישראל לומר שירה באז**. אלא כו' כצ"ל:

פסקה ה

ו **אתי גליתם מבהמ"ק כו'** כצ"ל:

ז **בן בוזי הכהן**. בארץ כשדים וגו' ותהי עליו שם יד ה' וכן דניאל כו' כצ"ל. וע' זוהר ר"פ שמות:

ח **הר הוא ושמו אמנה כו' כשיגיעו הגליות כו'**. ירושלמי רפ"ו דשביעית:

ט **האמונה שישראל נוחלין בה**. אפשר צ"ל ניתלין בה כלומר היא היתד שהכל תלויין בה וז"ש ראש אמנה (ואולי צ"ל חיין בה כדקאמר באמונתו יחיה):

י **ועהכ"א וצדיק באמונתו יחיה**. וז"ש ויחשבה לו צדקה:

יא **שניר בזכות יצחק**. ע' בשה"ר שם ובזוהר שמות (ג'.):

פסקה ז

יב **והצילו**. והיו בני הפלטין מבקשין כו' כצ"ל:

פסקה ח

יג **כיצד כשהיו ישראל במצרים כו'**. לעיל פ"א:

פסקה ט

יד **באיוב שבאו עליו נ' מכות כו' כי יד אלוה כו'**. מן יד דרש ה' אצבעות כן פירשב"ם בב"ב (קטז.):

טו **הוי משפט עשה**. אפשר ר"ל המשפנו שעשה ונודע בתורה ארבעים יכנו במספר (אלא שהן חסר אחת):

טז **משה ובני ישראל אינו אומר כו' אריב"ל מכאן כו' ואח"כ אמרוה**. אתיא כדר"ע בספ"ז דסוטה

פסקה י

יז **שהן יושבין ומבינין אותה**. בשה"ר מבואר שהוא לשון בינה בד"ת. אף שלכאורה היה נכון לפרשו לשון בנין:

פסקה יב

יח **א"ל מי מעיד עליך שטהרת כו' הרי שפחתי כו'**. עי' בי"ד סי' קצ"ח סעיף מ'. ושפחה זו כישראלית היא שחייבת במצות לכן נאמנת באיסורין:

יט **נאים אנו לומר שירה כו' והרי המילה מעידה בנו כו'**. מכאן יצא המנהג שהמוהל והסנדק אומרים אז ישיר ביום המילה בקול זמרה:

פסקה יג

כ **והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה**. ע' במ"ר פי"ד (רס"א סע"ד):

פסקה טו

כא **מלמד שנטל הקב"ה שר שלהן**. ע"ל פכ"א:

כב **עזי הוא**. ואזמר לו שירה והוא כחי כו' כצ"ל:

כג **החיות הנושאות אין מכירות כו'**. פדר"א ספ"ד:

פרק כד

פסקה א

א **היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן**. ע' מ"כ ולדברי האומרים שאותיות גדולות נכתבין גדולתן למעלה. הנה ה' זו הוא נמנה בא"ב רבתי ואיך יכתבוהו שוה לשאר אותיות. אם לא שכאן בה"א הוא שנשתנה לבדו. ובירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט הגירסא צריך לכתוב ה' למטה מארכובתו של למ"ד משמע שהה' נכתב למטה מן השיטה (אפי' אם נפרש ארכובה של למ"ד הוא אמצע הלמ"ד שהוא כורע בו כארכובה. וכ"ש אם נפרש למטה מן הרגל ממש כמו קדש מלמטן וה' מלמעלן לפי' ב' בתוס' סוכה (ה.) ד"ה קדש כו'):

ב **כלומר הוי לה' תגמלו כו'** כצ"ל:

ג **אחר כל הנסים כו'**. הזה גמולן:

ד **והיה צלמו של מיכה עובר בים**. לקמן פמ"א:

ה **והנחתם ד"ת ועסקתם בד"א**. ז"ש עם נבל ולא חכם שלא עסקו בחכמה כ"א בדברי נבלה (וע' תרגום אונקלוס שם):

ו **אלא שהיו מקישין כו' גוי ואלהיו**. אתיא דר"י כשיטת ר"א (רביה דאבוה) דאמר במכילתא בא וספרי בהעלותך פפ"ד ובירושלמי דסוכה פ"ד ה"ג ובקה"ר רפ"ז ותנחומא פ' ראה דהאי ואלהיו היינו פסל מיכה:

ז **מקישין כו'**. עיין בשוח"ט מזמור ק"ו ע"פ ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש. ותראה לשון מקישין מהיכן בא:

ח **וימרו כו' מהו ב"פ כו'**. עיין ערכין (טז):

ט **נבל**. שעשו נבלות כצ"ל:

י **עשאך למה שאתה צריך**. עשאך על נכון כפי שראוי ונכון לך:

יא **להסיען מחטאו של ים**. כדלהלן דר"י בר אלעאי ע"ג היתה כו' והסיעה. ועיין בשה"ר פ"א ספ"ה:

פסקה ב

יא **רא"א ע"פ הגבורה כו'**. כל המאמר עד ד"א ויסע משה ברייתא במכילתא כאן ע"ש:

פסקה ג

יב **אין מתקנין לה אפוטיקון**. פי' אין עושין לה אוצר שנ מאכל כמו של הפתק בשבת (נ.) שגי' הערוך שם אפתק (והוא כשם אפטיי"ק הידוע לנו):

פסקה ד

יג **היה העולם מדבר**. כהפקר בלא בעלים:

יד **נעשה העולם שור**. מוקף חומה לבית דירת בעלים בורא עולם ונעשה גדר וחומה לפני פריצי עם על ידי חוקי התורה והמצוה:

פרק כה

פסקה א

א **טרקאירין**. ע' מ"ע. והערוך גרס טרקלירין ופירשו מין כלי. כלומר שמשימין בו הרבה מיני משקה וכ"א יוצא מפה מיוחד שיש בו:

ב **משל למולייר כו'**. תנחומא וירא פרשה י':

ג **הברכות כו'**. מן השמים הקללות מן השמים שנאמר (דברים כח) מן השמים ירד עניך עד השמדך ר' סימון כו' כצ"ל:

פסקה ב

ד **וכשבקש העלה מים מן הארץ כו'**. והוריד מן לישראל לחם מן השמים כו' כצ"ל זעיין תנחומא (בראשית כ"ו ד') ולקמן פל"ח:

פסקה ג

ה **מדת ב"ו כ"ז שהספוג כו'**. תנחומא שם:

ו **סלת שמן ודבש**. היינו כדמפורש להלן בחורים כו' תינוקות כו' וזקנים כו':

פסקה ד

ז **עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום**. וכן פי' במכילתא. ולגי' זו לא חשיב סעודה של ליל פסח שבמצרים אכלוה וביום יצאו. ובשה"ר פ"א פי"ג הגי' ס"ב סעודות:

פסקה ה

ח **כל מה שעשה כו'**. עשה הקב"ה לבניו כו' ע' ב"ר פמ"ח וש"נ:

ט **ומ"ב מסעות**. לא ירד להם המן כו' כצ"ל:

פסקה ז

י **דברי תפלות**. שנאמר ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א) אמר הקב"ה כו' כצ"ל:

יא **שלחן נגד צוררי**. זה המן דשנת בשמן כו' כצ"ל:

יב **וכן לעתיד לבא**. הוא עושה שלחן שלהם כו' כצ"ל:

פסקה ח

יג **אותה שעה אני מספיק להם מעדני ג"ע**. ז"ש בסיפיה דקרא לחמו ניתן מימיו נאמנים:

יד **ד"א והוא מרומים ישכון וגו'**. לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך הה"ד כי ה' אלהיך מביאך כו' כצ"ל:

טו **שנאמר בארצות החיים**. זה ראיה שג"ע נקרא ארץ:

טז **כביכול מיסב כו'**. ז"ש מלך ביפיו תחזינה כלומר בעת לחמו נתן כו':

יז **והוא מחלק להם מנות**. אפשר דרש סיפיה דקרא ישא מדברותיך כד"א וישא משאת מאת פניו:

יח **והוא מביא להם פירות מגן עדן**. כדחשיב ארץ גפן תאנה כו':

יט **ומי מברך כו'**. עיין פסחים (קי"ט):

פסקה ט

כ **ומעמים אני לכם כוס ישועות**. מסיפיה דקרא האל ישועתנו כד"א כוס ישועות. ודרש יעמס שיעמיס הכוס על ידיהם וקרי ליה לשון עמיסה שהכוס גדול כדאמרינן ביומא (ע"ו.) כסיה דדוד רכ"א לוגין. ואפשר רמזו ג"כ למ"ש בסנהדרין (ק'.) שעתיד הקדוש ב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו:

פסקה יב

כא **היום אם בקולו תשמעו**. בשוח"ט שם מסיים כתיב הכא היום וכתיב להלן זכור את יום השבת (והמ"ל קרא דשבת היום) ובירושלמי ריש תענית מימריה דר' לוי דהכא יליף לה מקרא אחרינא. ועי' שה"ר פ"ה פ"ב ובויק"ר רפ"ג וקה"ר פ"ו ובשבת (קיז:):

כב **מצינו בתנ"ך ששקולה שבת כו'**. ירושלמי ספ"ג דנדרים:

כג **הודעת להם**. מצות וחוקים ותורה צוית להם כצ"ל ועיין בירושלמי שם:

כד **אז תתענג**. עמ"כ שפי' כבן המתחטא. ואמת שבתנחומא פרשה ראה סי' י"א ופסיקתא דעשרת הדברות אמרו לשון זה שבשביל שבת ישראל מתחטאין לפני המקום שנאמר אז תתענג. אבל מכאן הפי' נכון כדברי היד"מ שהוא כמו ג"ש שיתענג על ה' ויתן לו משאלות לבבם שיגזור ויקם לו:

פרק כו

פסקה א

א **מגזרה הראשונה**. ע"ל פ"א:

ב **גואל זה מרים על שם המירור**. בלידת מרים התחיל המירור וקושי השעבוד כדאיתא בסע"ר פ"ג ובשה"ר פ"ב פ"ט. אלא ר"ל בזכותה פסק אח"כ המירור וכן בכל הני דלקמן:

ג **רוגז זה עמלק**. ויבא עמלק כמדומה שהיה ראוי לגרוס כאן עוד. והעמיד להם הקב"ה גואל זה יהושע על שם הישועה:

פסקה ב

ד **מכאן היה ר"י אומר נפל כו'**. לשון מכילתא כאן כל הענין:

ה **נפל ביתא חבל לכוותא**. עיין מ"כ ובמפרשי המכילתא. ונראה לפרש שהוא נמשך למטה לקרא דאני ומקני בצמא (וכעין שפי' במפרש המכילתא בד"א) ומפני שדבר תימא הוא אחר שהזכירו מיתת עצמם הזכירו גם צער המקנה משאומר את הגדולה חוזר לומר הקטנה. לכן אומר כדרך הרואה כל ביתו נופל אין נמנע לומר גם כן חבל על כוותא על חלון הבית שנשבר ונפסד כן דרך המצטער להזכיר קטן וגדול יחד וכן הי"א שבהמתו הוא חייו בא ליישב זה:

ו **לאמר מה אעשה לעם הזה**. עוד מעט וסקלוני א"ל רבש"ע הודיעני כו' כצ"ל ועיין במכילתא שם. והא דהודיעני דרש מן לאמר וכדדרש בספרי פ' פנחס על ד' לאמר שכתובין במשה ועי' לקמן ר"פ ואתחנן:

ז **לפני העם מהו עבור**. רמ"א א"ל עבור על דבריהם הוי דומה כו' כצ"ל ועי' במכילתא:

ח **מי שיש בו גאוה**. במכילתא הלשון דגיישה ליה ימלל. והייתי סבור שצ"ל דרגש ליה ימלל כמו שהוא הלשון בב"ר בכ"מ ובספרי ס"פ האזינו. אבל כאן נראה שפירשו לשון גסות הרוח וגאוה:

ט **כדי שידעו הכל שהוא של ברכה**. עיין במכילתא שהמטה היה אחד מג' דברים שהיו ישראל מתרעמין עליהם שהם של פורענות והראה הקב"ה שהוא של ברכה ועיין לעיל פרשה ט' ומש"ש בס"ד:

י **ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן כו'**. דבריהם שנויים במכילתא משמיה דר"א ור"י. ובתנחומא פ' יתרו ס"ג ופרשת תצא מייתי לה משמיה דר"י ור"נ ורבנן בע"א קצת:

פסקה ג

יא **שאמר המקים יהיה בידך לעולם**. נראה הכוונה כמ"ש במכילתא אמר משה לפני הקב"ה במטה זה הוצאת כו' קרעת כו' במטה זה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת והיינו דאמר כאן שא"ל משה ליהושע (לאמץ לבבו) שהמטה הזה אשר תעשה בו האותות א"ל הקב"ה שיהיה בידו לעולם. ויבטח שלעולם גם עתה יעשו בו נסים וגבורות:

פרק כז

פסקה א

א **כמ"ש במדרש איכה**. פ"ב ספ"ב. ושם מביא רק על ישמעאל מקרא דמשא ביער בערב. ועיין ספרי האזינו פסקא שכ"ב:

ב **הוי טוב שכן קרוב מאת רחוק**. אפשר לענין המאמר דרש שכן קרוב על הקב"ה שהשרה שכינתו בישראל ונקרא קרוב אלהים קרובים אליו (ועיין דב"ר פ"ב):

ג **ד"א כו'**. קרוב טוב היה יתרו כו' כצ"ל אל הקיני וגו'. ואתה עשית חסד עם כל ישראל כו' כצ"ל (וכן הוא בתנחומא:

פסקה ב

ד **כבוד חכמים ינחלו זה יתרו**. מפורש בתנחומא ויגש ס"ז שיתרו היה אחד משני בני אדם שנחלו כבוד שלא היה לשום אדם עיין שם:

ה **שליח**. ר"א המודעי אומר שלח לו אגרת כו' כצ"ל וכן הוא במכילתא ואפשר דרש האי ויאמר כדכתיב (אסתר ט) אמר עם הספר ולהלן גרסי' ר' אליעזר:

ו **ראי"א הקב"ה א"ל צא**. אפשר דרש מלת האלהים שבסוף פרשה הקודם (חורבה הר האלהים) נסמך לויאמר דהכא לרמוז שה' אמר לו לצאת:

ז **אני הוא שאמרתי והיה העולם כו'**. אפשר זה בא לפרש תחלה פשטיה דקרא דהאלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק (כדרך המדרש) דמרחוק היינו מבריאת עולם וכפי' ת"י ורש"י שם ע"ש:

ח **שנאמר אא"י דבר ויקרא ארץ**. במכילתא ותנחומא לא הביא מקרא זה כאן (ובדוחק י"ל שכתוב שם בענין אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח זה יתרו שנתגייר והביא זבחים):

ט **אני הוא שאיני מרחיק**. שנאמר האלהי כו' נאם ה' ולא אלהי מרחוק אני הוא שאני מקרב כו' כצ"ל:

י **וי"א אף ארון יצא עמהם**. במכילתא הגירסא אף שכינה (ואפשר יליף האי לקראת מן ויוצא משה את העם לקראת האלהים האמור במ"ת לדרוש שהאי לקראת יתרו יצאו לקראת שכינה שהיתה שרויה כבר עמנו). וכן נכון שהארון עדיין לא היה למ"ד קודם מ"ת בא יתרו. ואף למ"ד לאחר מ"ת משמע שמיד ששמע יתרו מ"ת בא קודם מעשה המשכן (וע"ל פכ"ט ולהלן בפרשתא):

פסקה ג

יא **כמה טובות וברכות באו ליתרו**. טובות כד"א (במדבר י') והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך (וגם כאן שדרשו להלן שירד לו מן נראה דדרש מן ויחד יתרו על כל הטובה כמש"ל אי"ה) וברכות שנתברך מן בלעם (ולמ"ש להלן מקרא דהוכח לחכם שיתרו הוכיח למשה. י"ל שרומז המדרש בלשונו כאן שנתקיים בו מקרא (משני יד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וזהו טובות וברכות):

יב **משל לצפור**. ע"ל בפרשה זו:

פסקה ד

יג **כשעשית לנו נסים בים**. אפשר דרש מנוסי. שעשית שינוס הים כד"א הים ראה וינוס:

יד **שמעה רחב ובאת**. ז"ש אליך גוים יבואו וגו' ויאמרו אך שקר וגו' ובחנם דחק המ"כ:

טו **בימי שלמה שנאמר ויתן עוז למלכו**. אפשר דרש ליה על שלמה כמ"ש (תהלים כא) ה' בעזך ישמח מלך (דמדריש על שלמה כמ"ש שם תאות לבו נתת לו שנתקיים בשלמה שכתוב בו יען אשר שאלת וגו' הנה עשיתי כדבריך (מלכים א' ג') וכן דברים אחרים בענין המזמור מדרש על שלמה) וכתיב (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב. וזהו שלמה שביקש מלפני ה' לב שומע לשפוט וכתיב כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט:

פסקה ה

טז **שהורייד לו הקב"ה את המן**. נראה דדרש ויחד יתרו על כל הטובה שדרשוהו במכילתא בטובת המן היינו לומר שיתרו עצמו הרגיש טובת המן שירד לו ג"כ ובשוח"ט מזמור ע"ח אמרו שירד לו מן בששה שעות נגד כל ישראל ע"ש:

פסקה ו

יז **עמלק ויתרו היו בעצה**. לעיל פ"א ובסוטה חשבו ג"כ איוב:

יח **ומנין אתה למד**. (שיתרו לקח מוסר מעמלק) ומפרש שעמלק ומדין חברים (ושכינים יחד) וראוי להם לקחת מוסר מעונש השני. ולכן בלעם הזכירם יחד:

יט **א"ל מדעתי לא תעשה כן**. דרש סיפיה דקרא יבין דעת לומר שבהוכחתו הבין משה דעת הקב"ה מסכמת לתוכחתו ואז עשה כדבריו:

פסקה ז

כ **הוי שלח לחמך**. ששלח לקרוא לו ללחם. משה שנאמר כי מן המים כו'. לכאורה היה יכול לדרוש שמשה ישב על באר המים ולשם שלח לקרוא לו ללחם:

פסקה ח

כא **ז' שמות כו'**. עיין במכילתא שם חושב ודורש כולן ועיין בספרי בהעלותך פסקא ע"ח:

כב **הוסיפו לו אות אחת**. היא ו' אפשר רומז לששה שמות של שבח שנתוספו כדדרש כולן במכילתא שם (ועי' בפירוש הגר"א לספרא דצניעותא פ"ד (א"ב) כמ"ש בפרשת ויאמר משה לחובב היינו בילמדנו שם אבל במדרשות שלנו ליתיה שם (ואפשר נתכוונו ע"ד הספרי שם ע"ש):

פסקה ט

כג **שאדם חבר**. חכם ולא נתמנה לראש. אלא חבר לשאר חכמים:

כד **הכנסת עצמך לזירה**. נראה פירושו התערבות שנים יחד לנצח אחד את חבירו (ודרש כן ערבת לרעך. ואולי דרך רמז דרש נמי לזר לשון זירה) ומזה יצא לשון זרזיר שהביא במ"ע ערך זרזיר ב' (והוא הביא מאמר ירושלמי תעניות. וליתיה שם אלא בפ"ק דר"ה) ואיתא בב"ר פרשה ע"ה אין שני זרזרים ישנים על דף אחד. ובאיכה רבה רפ"ה אדם מגדל שני זרזרים כו'. והוא ענין אחד עם אתליטין ע"ש בערכו:

כה **א"ל הקב"ה כו' או נצחת כו'**. כענין נצחוני בני (וכי"ב דרש בפסיקתא סי' ט' לשון למנצח הובא בילקוט (ישעיה מ"ג) רמז תנ"ח ע"ש):

כו **כמ"ש בפרשת ויגש בב"ר**. ע"ש דדרש ליה נמי על יהודה (ומה שכתוב כאן לשון בב"ר. משמע שכאן הוא הילמדנו):

כז **שנקראו רעים שנאמר למען אחי ורעי וסיפיה תקעת לזר כפיך**. אולי דרש כמ"ש בילקוט משלי אם ערבת אח"כ ותקעת לזר כפיך ע"ש:

כח **שלא הרתיק**. פי' שלא הכה באגרוף ודפק על פתחיהם להניח לו לכנס ועמ"כ לקמן ר"פ ל"ג ואפשר צ"ל שלא הטריח עליהם:

כט **משל למלך כו' ב' כוסות**. (ע' דב"ר פ"ג):

פרק כח

פסקה א

א **נתעלית נתגששת**. יש לפרש מלשון עליית דדריש שנתגושש ונצחה ידו על העליונה. אבל יותר נכון דהאי נתגששת הוא דבר בפ"ע. לפרש שבית שביו. (כמו דרשא ג' דלהלן) ודרשא קמייתא דנתעלית פירושו כפשוטו לשון עליה לגדולה ע"ל ר"פ ל"ג וכן דרשא שניה דלא שלט בריה למעלן כמשה כדר' ברכיה כמ"ש המ"כ (והוא מדברי א"א) מירושלמי דתענית (ספ"ד. ובמ"כ כתוב פ"ב וט"ס הוא שכביכול חטף משה הלוחות). וע"ל פמ"ו:

ב עיקר הדרשה ג"כ על ושבית שביו:

ג **נוטל דבר שאין עין כו' שבית שבי**. כלומר דבר כזה יכול ליטול בגנבה שלא ירגישו בו אבל דבר שעין הכל בו לא יכול ליטול כ"א בעל כרחם דרך שביה:

פסקה ב

ג **ראשי דברים**. כמה שהן יכולות לשמוע כצ"ל ועיין במכילתא:

ד **שהן מזדרזות במצוה**. בכל דוכתא אמרינן נשים עצלניות הן (ואם היה אפשר לפרש האי מצות כלשון מצוה סתם האמור בירושלמי ומדרשות שהוא צדקה יהיה אפשר לומר כדאמרינן בכפתובות (ס"ז:) דשכיחא בביתא ומקרבא הנייתה. אבל אין זה ענין המאמר דכאן). ואפשר זריזות לקבל עליהן עול מצות קאמר. אבל עצלניות הן בקיומן במקום שיש טורח בעשייתן (ובאמת נשי דור המדבר כשרות היו כמ"ש במ"ר פכ"א שגדרו מה שפרצו האנשים ועיין ויק"ר רפ"ב ואמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ממצרים):

ה **מנהיגות את בניהן לתורה**. הדרכת הבנים לחנכן בקטנותם בתורה תלויה בנשים וכמ"ש ואל תטוש תורת אמך. ואפשר פירוש מנהיגות כמשמעו שמוליכות בניהן לבית הספר כמ"ש נשי במאי זכיין באקרוי בנייהו לבי כנישתא ואמרו שלהי קדושין לא ילמד רווק סופרים משום אמהתא דינוקי:

י **בטכסיס של מלכים כו' שנאמר אתי מלבנון כו'**. נראה עיקר המאמר חסר כאן והיה כתוב לפניהם בפסיקתא או במ"א לכן השמיטוהו הסופרים כאן:

פסקה ג

ז **אופי' משטאטא**. עי' מ"כ ואפשר הן ב' מלות מורכבות אופי מאייעסטאטר אופי הוא קול ודבור ומאייעסטאט הוא ממשלת מלכות. והכוונה העברת קול מלכות והוא מכוון יפה לענין הנמשל דהכא שרצה מלכו של עולם להשמיע קול הדר מלכותו בעצמו יתברך לבניו:

ח **אני גולה להם את הרקיע**. פי' גולל כמ"ש ונגלו כספר השמים (ישעיה לד):

פסקה ד

ט **את כל הדברים האלה לאמר**. כולם בדבור אחד שהוא עושה כו' כצ"ל וכן הוא במכילתא וע"ז מביא כל הני שנעשים הפכים ברצונו כאחת ומסיים בשני דבורים כאחת:

י **וכה"א יוצר אור ובורא חשך**. עושה שלום ובורא את הכל כצ"ל והוא מביא ראיה ממטבע ברכת יוצר אור. וכי"ב בבמ"ר פי"א (רמ"ה ג'):

יא **חזר נהפך לעפר שנאמר ואל עפר תשוב**. החשך נהפך לאור חזר האור ונהפך לחשך שנאמר והופך נבקר צלמות יום ללילה החשיך מהו לבקר כתחלתו (ר"ל שחושך נברא תחלה ונהפך לאור ע' ב"ר פ"ג ולקמן פ"נ):

יב **ויהפכו כל המים כו' כצ"ל**. והא דויהפכו הוא הפיכה אחרת ממים ודם ובתנחומא הגירסא ואומר ויהפכו:

יג **בשר החי**. נהפך למת כו' כצ"ל וכן הוא בתנחומא והוא במשה שהיתה ידו מצורעת כשלג שהוא כבשר המת כמ"ש אל נא תהי כמת:

יד **הים נהפך ליבשה**. כד"א (תהלים ס"ו) הפך ים ליבשה:

יד **וכן דבור זכור כו' וביום השבת כו'**. בירושלמי פ"ג דנדרים הל' ב' וע"ש דחשיב כמה דבורים כיוצא בו:

פסקה ה

טו **להיות עושה מלחמה ולהיות סופר**. כדאמרינן ספ"ק דע"א (ט"ו) אי ספרא לא סייפא כו':

טז **מי כמוהו מורה**. יורה דעה לעמו וכן תמיד לגמולי מחלב כדאיתא רפ"ק דעבודת כוכבים (ג':):

פסקה ו

יז **וכה"א את הדברים גו' ולא יסף**. הראיה מדברי רשב"ל דאמר שממנו נתנבאו כל הנביאים ולא יסף עוד נחדש נביא דבר:

יח **רי"א קול אחד נחלק כו'**. לעיל פ"ה ע"ש:

יט **שלא היה לו ב"ק**. ע"ל סוף פרשה כ"ט:

כ **הדא קרא מסייע ליה שנאמר ה' יתן אומר וגו'**. ע' (שבת פ' ח):

פרק כט

פסקה א

א **שהרי כתיב השמע עם קול אלהים**. נראה דצ"ל שהרי כתיב מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר (דברים ה') דלשון אלהים חיים היה משמעו לכאורה לשון רבים (ע' ראב"ע שם) ובירושלמי פרק הרואה וב"ר פ"ח וכ"מ שכתוב מאמר זה לא נזכר כלל הך שאלה דהכא:

ב **בכחו של כאו"א**. לעיל פ"ה ולקמן פל"ד:

ג **לפי כחן**. עי' מ"כ. ולפי מ"ש דמייתי קרא דקול אלהים חיים. י"ל דר' לוי מתרץ דלשון ריבוי המשתמע מאלהים חיים. היינו לפי ערך החיים כאו"א לפי ערך כח השגתו שלא תצא נפשו בדברו עמו יותר מכפי כח השגתו. לכן נקרא אלהים חיים של כל אחד ואחד לפי כחו (וזהו שמסיים כמונו כו' ויחי):

פסקה ב

ד **הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם**. חסר כאן הדרשה על מקרא זה והיא כתובה בארוכה בפסיקתא ע"ש:

ה **כ"ב אלף כו'**. פסיקתא שם ותנחומא סדר צו סי' י"ב:

ו **הנאים כו'**. עיין מ"כ. וכ"ה בפירוש בפסיקתא שם ובילקוט:

ז **אע"פ שהיו רבים**. יכול דחוקים היו ת"ל שנאן כו' כצ"ל:

ח **אדונו של כה"ע בהם**. מפרש בפסיקתא וילקוט ושוח"ט מז' י"ז טבלא יש על לבו של כאו"א ושמו של הקב"ה משותף בהם (ומלשון המ"כ שפי' טבלא דף נראה שהיה כתוב לפניו כאן ג"כ זה) והענין על לבו על חיותו כתוב שמו של הקב"ה שממנו מחיה לכלם וכמ"ש לקמן פרשה ל"ב ועי' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ספ"ו ופמ"ב בזה:

פסקה ד

ט **כמ"ש בעשרת הדברות.** ר"ל בפסיקתא של עשרת הדברות ע"ש וקצת בילקוט. גם קצת נמצא בריש מדרש רות ע"ש:

י **שני דברים שאלו כו'.** כמ"ש הראיני את מראיך השמיעיני את קולך ודרשו בשה"ר הראיני את מראיך וכל העם רואים את הקולות השמיעיני את קולך זה קול שלפני הדברות ע"ש:

יא **ולא היה בהם כח לעמוד כו'.** כל המאמר לקמן פמ"א ובשה"ר פ"ה פי"ג ע"ש:

יב **וכי לא היה גלוי כו'.** שה"ר פ"א פ"ז:

יג **לכך נאמר שמעה עמי ואדברה.** ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי. ור"ל התרה בהן תחלה ונגלה עליהם בכבוד בדבור אנכי (וכתיב להלן (תהלים פ"א) שמע עמי ואעידה בך וגו' לא יהיה בך אל זר וגו' אנכי ה' המעלך מארץ מצרים:

פסקה ה

יד **ואני אחרון.** שאין לי בן ומבלעדי אין אלהים שאין לי אח כצ"ל וכ"כ ביד"מ. ובלשון המקרא (קהלת ד) גם בן ואח אין לו (ולגירסת הספר יקשה קושית המדרש בקהלת שם אם אח אין לו בן מנין לו):

יד **זה שנאמר וישלח משה.** ע' מ"כ. בילקוט בשם התנחומא אמר הקב"ה בני היו משועבדים בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בבטח והשקט ובא לראות בשמחת תורה עם בני. לפיכך וישלח משה את חותנו ואח"כ בחודש השלישי הה"ד לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. וע' ר"פ י"ט:

פסקה ו

טו **קיטאות.** עמ"כ ועיקר השם הונח על מיני יריעות משי הבאות מארץ חינא שהיתה נקראת בלשון רומי קטאיי וכן בל' רוסיא:

טז **עטרתי כל מה שעשיתי שנא' ויכולו.** ע' מ"כ וז"ש בתנחומא פרשה בראשית (מלשון שאלתות דר"א גאון) כליל בתי כד"א ויכלו (ובריש שאלתות דר"א שלנו הגי' הלול בתי ולפי המאמר דהכא גי' התנחומא נכונה):

פסקה ז

יז **אני עשיתי.** שנאמר (בראשית ה') בדמות אלהים עשה ואני אשא ויקח וגו' האדם ויניחהו בגן עדן (וזהו אשא שנשאו והוליכו למקום מנוחה). ואני אסבול ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור ולבישם (וזהו סבלנות הבושה ממערומיהם שהביאו הם עצמם עליהם בחטאם עשה להם הקב"ה לבושים לכסותם). ואמלט וישלחהו ה"א מגן עדן

לעבוד את האדמה וגו' ויגרש וגו' (וכמ"ש בב"ר שם שזה היה מקלטו לרוח מזרחית לכפר עליו) ד"א אני עשיתי כי נחמתי כו' כצ"ל:

יח **כי נחמתי כי עשיתים**. ואני עושה דין בהם:

יט **ואני אשא לנח ויסגר בעדו**. נשאו ה' מתוך ההפכה למקום התיבה ונשא עונו כמ"ש אף נח לא היה ראוי אלא שמצא חן:

כ **אני אסבול שנאמר וירד כו'**. ולא עשה בהן דין גמור כבדור המבול שחטאם היה קשה משלהם כדאיתא בב"ר שם פרשה ל"ח:

פסקה ח

כא **מלך ב"ו יוצא לאמירה**. ע' מ"כ. ועיקר הפירוש אהבה בלשון רומי (ואולי יש להסמיך ענין לפרש האמרת היום משרש זה) וגם אותו שהביא הערוך מהילמדנו בראשית נראה פירושו כן ולא כהערוך שחברו עם ענין בייתי. ובשוח"ט מז' י"ח הגיר' למומס. והוא מקום שחוק וליצנות. ובפסיקתא דעשרת הדברות הגי' לפיוס. וע' במ"ר פי"א (רמ"ה ד'):

כב **רבי רבבות שנאמר רכב אלהים רבותים כו'**. בפסיקתא הגיר' מילי מילייארדין עד מקום שהטרפיזטוס יכול לחשוב (כצ"ל שם ובילקוט תורה הנוסחא מתוקנת קצת) ופירוש מילי הוא אלף אלפים בלשון רומי ומילייארדון הוא אלף אלפים פעמים ככה. וז"ש עד מקום שהטרפיזטוס כלומר השלחני שרגיל לחשוב חשבונות גדולות אין לו מקום לחשוב:

פסקה ט

כג **נורא אלהים ממקדשיך**. כמו שדרשו ממה שעשית במקודשיך:

כד **ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט**. לגירסת הספרים היה ראוי להוסיף כאן מקרא דאנכי תכנתי עמודיה דמיניה דרשי' בשבת ובמדרשות שע"י אנכי נתבסס העולם שלא ימוט. ולגרוס אח"כ והיתה הארץ רותתת שנאמר ארץ רעשה. אך כמדומה שעיקר הגיר' צ"ל הדברות של חיים והיה העולם מתמוטט ומפ' שכל חלקי העולם ארץ ושמים והרים רתתו כו':

כה **מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו וכתיב** (מלאכי ג') **ומי מכלכל את יום בואו** כצ"ל:

כו **שאל בלצא כו' מהיכן הרעש**. ירושלמי פרק הרואה. ושוח"ט מז' י"ח וסוף מז' ק"ד (ושם הגי' שאל אליהו את ר' נהוראי) ילקוט ואתחנן רמ"ז תתל"ו:

כז **בהמ"ק נקרא אריה כו'**. פסיקתא דבכה תבכה וילקוט ירמיה רמז רנ"ט:

כח **זה הקב"ה שנקרא אריה אומר איה מעון אריות כו' כצ"ל**. ע' בפסיקתא וילקוט שם:

כט **ד"א אריה שאג אמר הקב"ה כו' עשור ועלי נבל עלי לקבל י' הדברות.** בדוחק י"ל נוסחת הספר דסיפיה דעלי נבל דרשינן בפסיקתא. שם עלינו להתנבל עליה (פי' להרג כנבלת השדה) בשעת הגזירה. והיינו דאמר הכא מי לא ייראַ משאגתו מלקיים דברו. אבל האמת נראה שחסר כאן כל הדרשא דפסיקתא שם על מקרא זה. וכאן צ"ל. ד"א אריה שאג מי לא ייראַ אר"א בש"ר יוחנן כשנתן הקב"ה כו'. וזהו מי לא ייראַ שכל הבריות שתקו מיראת הקב"ה. והשאר ט"ס:

ל **צפור לא צייץ כצ"ל.** והוא לשון קול צפרים מצייצין וכ"ה בכ"מ במדרשות:

לא **לא היה לקולו ב"ק כו'.** (עיין לעיל סוף פרשה כ"ח):

פרק ל

פסקה א

א **וכן דוד אומר כו'.** גדלת מאד הוד והדר לבשת אמר הקב"ה כו'. כצ"ל: **ואתה אמרת בתקוף חסני כו'.** וכשנעשה בו הדין חזר והודה ונתן העוז להקב"ה שנאמר (דניאל ד') וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עבד וגו':

ב **ונתנו כו'.** וכמ"ש בסיפיה דקרא משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: **שהם אוהביו.** נראה שכאן צ"ל וכן דוד משבח הללויה כי טוב גו' כי נעים וגו' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו' (הכתובה למטה בפ' זו):

ג **שנתת להם כשהם עושים מריבה כו'** כצ"ל:

ד **לידי משפט והן עושין שלום.** אפשר ר"ל ע"י פשרה. וכמ"ש בסנהדרין (ו:) איזהו משפט שלום זה הביצוע (והיינו נמי דכתיב כאן משפט וצדקה ביעקב. כדדרשינן שם משפט וצדקה על הביצוע ע"ש) ובתנחומא מפרש שאפי' היו שונאים ע"י המצות באים לידי אהבה כגון ע"י פריקה וטעינה (אבל בשוח"ט תהלים שם משמע דהך דהכא ובתנחומא הן ב' דרשות):

ה **מאחר שהוא מבושל כו' ומזמר.** שלהי שה"ר ע"ש ובשוח"ט ריש מז' ח':

ו **אם בא אני להביט כו'.** איפשר סיפיה דקרא פן אפקוד עליה יומם ולילה אצרנה דריש שיומם ולילה יצרנה פן יפקוד עליה פשעה ובהבטה א' יכלה הכשדים מן העולם וכדפירש"י שם:

ז **מה אני עושה.** מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה ואציתנה יחד. (מפרש אפשעה לשון פסיעה כדפרש"י שם. והיא הדריכה במנעל על הגת וע' תנחומא ס"ה). על שלי ורבנן אמרי כו' כצ"ל:

ח **אם משנה אני מדה"ד כו'**. עמ"כ. ור"ל שמדתי שלא לפקוד בחימה כדלעיל אך כמדומה שצריך להיות אם משנן אני כו' וכן פירש רש"י שם:

פסקה ב

ט **שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין** כצ"ל:

פסקה ג

י **תולדת יצחק חסר להוציא יעקב**. שהוא נרמז באות ו' של שם ולכן נחסר פה:

פסקה ד

י **ג' דברים נתן משה נפשו כו'**. מכילתא בשלח ר"פ שירה ותנחומא ריש פרשת שופטים ושם מפרש להו מקראי שנתן נפשו עליהם:

פסקה ה

יא **כשם שאתם יוצאים משעבוד מצרים כו'** כצ"ל:

יב **ומכרתיה לכם כו' שבית שבי**. עיין ברבינו בחיי שמסיים דרשות פסוק אם רעה בעיני אדוניה במדרש זה ג"כ:

יג **וכן דוד משבח כו' כי נעים**. כ"ז שייך לעיל כמש"ל:

יד **קל בחומר**. אפשר ר"ל שמאזהרות אלו על או"א שלמטה יש ללמוד ק"ו על כבוד המקום וכדמפרש ומי היו אלו עשרת כו' (ובאמת נראה שיש חסרונות הרבה בפ' זו על כן באו הדברים מגומגמים) כאלו מקללין או"א כו':

טו **משנח לזבוב**. כלומר ע"י דבר קל אוכל לפרוע מהן. או הכוונה שהוא דרך רחמנות (ולא קיים בהן כדין תורה שכתוב מיתה במקלל או"א):

טז **והיא מגדת לך בסיני שנאמר בדרך חכמה הורתיך כצ"ל**. ששם הגיד להם בריתו והורם תורת אם כל פרשת שמע בני כו' במשלי שם. (וע' בשה"ר פ"ג שדרשו אל בית אמי זה סיני):

פסקה ו

יז **עד עכשיו לא ראו אור**. לשון המקרא (איוב ג) כעוללים לא ראו אור. ומפני שסיים וכן דוד אמר ונוקם על עלילותם שפירושו לשון עוללים כמ"ש הידמ. לכן תפס כאן לשון זה המקרא:

פסקה ז

יח **ה' בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר**. פי' רבינו בחיי שקבלו עליהם ה' עונשין הריגה בסייף ע"י בני לוי. מגפה ע"י הקב"ה. הורקת פנים ע"י המים כסוטות. חורבן בהמ"ק וזכרון לדורות. ול"נ שה' מיתות היה בהן במדבר ע"פ הקב"ה. והיינו ג"כ

במגפה. בעגל ובמעשה קרח. ובשטים. ועוד ב' בתבערה שכתיב ותבער בם אש ה' ותאכל וגו'. ובקברות התאוה שכתיב ויך ה' בעם מכה רבה מאד (אבל שהיה ע"י שליח כגון הנחש ומלחמת הכנעני זה לא חשיב):

יט **וד' צאן תחת השה**. לפי שגנבו ליוסף עשינו ת' שנה משועבדים במצרים ונדמה גנבת יוסף לשה על שם שה פזורה ישראל:

כ **אמר דוד אל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי כל אלמנה כו' כצ"ל**. ור"ל שאם היה בא לדון ישראל כפי משפט התורה לא היו יכולים לעמוד וז"ש ר"י בתחלת המאמר הרבה דיני מצות יש כאן ר"ל שהיו ראויים ישראל להשפט בדינם אלא בא עמהם הקב"ה שלא במשפט וחשך למטה מעוונם וכמש"ל במשל הזבוב:

פסקה ח

כא **שסרחה על אביה וטרדה והיו לה בנים כו'**. וכיון שחטאו טרדו (הפי' גרשו) אף היא השליכה כו' כצ"ל:

כב **וכן דוד אומר שובה ה' את שביתנו**. ומעיקרא כתיב בשוב ה' את שיבת ציון. לומר ששיבת ישראל כאלו שבה ציון וכמ"ש במשל כיון שרואה אותם כאלו רואה את בתו:

פסקה ט

כג **מה שהוא עושה אומר כו'**. ולכן נקראו חקיו ומשפטיו שכביכול הוא עצמו משמרן:

כד **למה אינו משמר את השבת**. ע' ב"ר פי"א וש"נ:

כה **ואפילו אדם**. מטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כצ"ל:

כו **ממה שהתקנתי לעצמי**. כדלקמן פמ"א שבתוך פיו כו':

פסקה י

כז **ולא מצא אלא אחת מן המדות שאמר יתרו** (ואותי שכתוב בפרשת דברים חכמים וידועים וגו' הן מעלות אחרות שלא הזכירם יתרו):

כח **שנא' ואלה המשפטים**. ה"ד מבקר לערב יכתו בבקר ניתנה תורה שנא' ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ולערב נתנו המשפטים משל לב' כו' כצ"ל:

פסקה יג

כט **וכן דוד אומר כי אלהים שופט**. נראה שאין זה מקרא דתהלים ע"ה כנרשם. שאינו ענין לבריאת עולם. אלא הוא קרא אחרינא (שם נ) ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט וגו' שהוא במזמור דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי שמדבר בבריאת עולם:

ל **זה אדם מה דרכה של אשה כו'**. בא לומר שאדה"ר נקרא תרומה שהיה חלתו ותרומתו של עולם. וע' ב"ר ר"פ י"ד:

לא **סור ממנו אלו היסורין**. קשה בעיני לפרש דלשון סור דרש על יסורין. ואפשר משום דקרא דלקמיה כתיב יבלו בטוב ימיהם. וע״ז אמרו סור ממנו. אין אנו חפצים שע״י היסורין שיבאו עלינו נשוב לעבוד ה׳. אלא רצוננו לבלות אך בטוב ימינו:

פסקה יד

לב **אפותיקאות**. עמש״ל פכ״ד בהגהותי בס״ד:

לג **לכך נאמר יראת ה׳ טהורה וגו׳** משפטי ה׳ אמת צדקו יחדו כשתהיה לך יראת ה׳ אז צדקו יחדו המשפטים שבתורה שתלמוד ע״מ לעשות וז״ש והנביא צווח ציון במשפט תפדה כו׳ אך יותר נראה שאין זה מקומו והאי והנביא צוח שייך לדרשא שאחר זה כמו שאכתוב לקמן:

פסקה טו

לד **ובו ציון נבנית**. והנביא צווח ציון במשפט תפדה כו׳ כצ״ל:

לה **למדה זו אא״כ פשעו במצות**. אעפ״כ חס הקב״ה עליו וצוה שלא יעבוד יותר מו׳ שנים וכדמפרש משל כו׳ שלא יעברו עליהם ישראל כו׳ ר״ל וישעבדו באחיהם הנמכרים להם לעבדים יותר מהדין:

פסקה טז

לו **ולא נשא לו פנים אפי׳ בדבר א׳ כו׳** כצ״ל:

לז **לאדם שכפה איקונין כו׳** כצ״ל ועי׳ בירושלמי רפ״ג דמ״ק:

פסקה יז

לח **ואין שלום יוצא מתוך כו׳**. ספרי תצא פסקא רפ״ו:

לט **קין כו׳ והכה איש את רעהו באבן או באגרוף**. הואיל והמאמרים כאן חסרים ומקוצרים. כמדומני שזה היה נדרש על קין שהכה להבל באבן כמ״ש בב״ר פכ״ב. וכן זה שמסיים אם יקום והתהלך בחוץ. ג״כ הכונה לדרשו על קין שהתהלך נע ונד בארץ ויצא לחוץ ועי״ז נתכפר ונתלה לו עונו עד המבול כדלקמן:

מ **אם בלעו הקב״ה ליצה״ר**. כד״א ובלע המות לנצח. ודרש המות על יצה״ר שהוא גרם מיתה לעולם. וע״י באה מיתה שהורג אדם לרעהו:

מא **והקב״ה ממיתהו** כצ״ל פי׳ ליצה״ר עתיד להמיתו כדאיתא בסוכה (נב):

מב **והוא הורגו**. פי׳ הקב״ה הורגו ליצה״ר:

מג **שנאמר ממנו משפטו ושאתו יצא**. רישיה דקרא איום ונורא הוא ודרש ליה על יצה״ר שאימתו ומוראו על הכל. וממנו מהקב״ה משפטו יצא:

מד **של מלך**. וקצצו גפנים כו׳ כצ״ל:

מה **לא היה צריך לא לדבר ולא לבריה כו'** כצ"ל:

מו **ומניין**. שבים היה המונים רבים עם פרעה:

פסקה יח

מז **שנגעו בעתיק יומין**. שכתוב בו לבושו כתלג חיור. ושערה כעמר נקא. והמה גינו אותו ואומרים זקן הוא מלהושיע עוד לעמו:

פסקה יט

מח **את סדום עד שעברו את הדין שנאמר גאון כו'**. ממקרא זה אינו מוכיח על הדין. ובפר"א פכ"ה מביא מקרא דוהגר עשקו בלא משפט ועמש"ש בביאורי בס"ד:

מט **וזיכה אותה**. ומינהו המלך ראש הדיינין כך יהודה כו' כצ"ל:

פסקה כ

נ **בדרך הרע והקוצים מוסיפין כו'** כצ"ל:

פסקה כא

נא **עונשן חמור ממי שהוא כו'** כצ"ל:

נב **עושיהם ונמחל להם על עבודת כוכבים**. אבל על הזנות כו' לקו עליו ועל הדינין והמצות האלו הזהיר כו' כצ"ל:

פסקה כב

נג **לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם אבל המצות כו'** כצ"ל:

פסקה כד

נד **לא טוב לך שאני מניחך**. זהו שכתוב בל טוב שאסלק שכינתי הקרויה טוב למעוז ביום צרה וגם מי גרם לכם שתהיו יודעין לדון (ותתמנו בראש) על ידי התורה. וכשלא תעשו המשפטים תסתלק התורה מכם (וכמש"ל שלא נתן הקב"ה התורה אלא ע"מ שיעשו את הדינין):

נה **וכן אתה מוצא בנ"נ**. שהועילה לו זכות וצדקה. ואסיפיה דקרא דשמרו משפט ועשו צדקה קאי:

נו **סוגר הים הכל מתים** כצ"ל שמן הים היו מביאים בספינות לחם ומזון למכור במדינה:

נז **מוליכני**. עמ"כ. ובתנחומא הגי' מייעצני:

נח **והיה מפרנס לישראל י"ב חודש**. ע' בירושלמי פ"ג דסוטה ה"ד:

נט **פלוטמיא נעשית**. פי' מ"ע יום שמחלקין מתנות כבוד מהמלך להעם:

ס **שסוף בלעם יורד לגיהנם**. אף ליום הדין הגדול לע"ל יורד ונדון שם וז"ש שאין רוצה שתבא ישועתי ויהיה אז יום הדין הגדול. וכ"ה באג"ב רפ"ק וע' בפסיקתא דתקעו שופר בציון:

סא **אלא ישועתי כו'**. תנחומא ס"פ אחרי מות ועיין בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג:

סב **שאנו מבקשים לעשות צדקה כו'** כצ"ל:

סג **פותח הגלוסקמאות** כצ"ל:

סד **יהושפט שופטים וגו' לא לאדם תשפטו כי לה' וגו' וכשבאו בני עמון כו' לכם המלחמה כי לאלהים** כצ"ל:

סה **גרמה הישועה שתבא**. כמ"ש שם עמדו וראו את ישועת ה' עמכם:

סו **מה כתיב אחריו כי תקנה עבד עברי וגו'** יצא לחפשי חנם רמז הגאולה:

פרק לא

פסקה א

א **אלא שהוא חנון ורחום כו'**. כדכתיב לקמי' חנון ורחום וצדיק:

ב **שלוה מן דניטוס** כצ"ל:

ג **והוא מסתכל שהן עושין תשובה** כצ"ל וכ"כ ביד"מ. ונראה שביה"כ קאמר וכרבנן ביומא (פ"ו:):

ד **לכך הוא מזהיר על העני**. כי חנון ורחום ה':

ה **כנושה וגו' כי היא שמלתו לעורו במה ישכב לא תעמידנו ערום כו'** כצ"ל:

ו **יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וכן דוד כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ז **קבע שלשה רגלים בתורה** כצ"ל:

ח **אין התורה זזה מהן**. ומקיימין מצות הרגלים אע"פ שבטלו הקרבנות (וממה שמסיים עושה מצות והיא בן תורה וגומל חסד כו' וסניגורין עומדין כו'. משמע קצת שר"ל שאף בזה"ז דוגמת לא יראו פני ריקם יתנו לעניים ברגלים כמנהג אבותינו. ויהיו לו שלשה סניגורין מצוה ותורה וג"ח נגד שלשה רגלים שהן שלשה אבות כדלעיל):

פסקה ג

ט **הולך ואבד הוא וממונו כו'** כצ"ל וע' בתנחומא ס"ח:

י **בענין רע שעושה רע נגד גבאי כו'** כצ"ל:

יא **יש עושר עושה רע לבעלים כו'**. מלשון עושה דנקט כאן. כמדומני שר"ל שמלת עושר הוא עושה רע (ובעושה טוב להלן. אפשר רומז עושה יושר):

יב **זה יהושפט כו' וכבוד**. ואמרו עליו שלהי מכות יראי ה' יכבד שהיה מכבד ת"ח ע"ש. והיה מהנה אותם מעשרו:

יג **שמת ככלב**. בתנחומא הגי' באבן הקלע. ולגי' דהכא י"ל כמ"ש גלית הכלב אני כי אתה בא אלי במקלות כו'. וכן היה לו הרי מת ככלב:

יד **לגיפון**. פי' מ"ע ברכת מים:

טו **למעיין שמספיק לו כך כצ"ל**. וכ"ה בתנחומא ובערוך:

פסקה ד

טז **שבא כל אותו הרעב היה לוה** כצ"ל:

יז **מה שהיה מספיק לנביאים**. לומר שלכן הותר לו ללוות ברבית כדי להציל נפשות וכמ"ש בירושלמי פ"ב דמ"ק ה"ג לוין בריבית לחבורת מצוה. (ורבינו בחיי כתב ג"כ כדי להציל נפשות וגם כתב שהיה מחשבתו שלא יתננו לו):

יח **עד עכשיו זה קיים**. כדדרש להלן בפ' זו מקרא דוחי לא יחיה:

יט **בירושלים היו עושין כו'**. נותנין כספם בנשך וכמ"ש (יחזקאל כב) נשך ותרבית לקחת:

כ **שנאמר כספך היה לסגים**. כסיגים אלו שמפחיתין הכסף בתערובתם. כן ע"י הרבית האמור מפחיתין מעלת כסף הנקי וקראו לכלו נמאס כדמפורש:

כא **ישליכו**. כי מכשל עונם היה למה על שעברו כו' כצ"ל:

פסקה ה

כב **שהיינו עבדים ולא יהיה לנו כך** כצ"ל:

פסקה ו

כג **אין ירא אלהים שנאמר** (ויקרא כ"ה) **אל תקח וגו' ויראת מאלהיך וכן יחזקאל כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

כד **והוליד בן ולא לקח ריבית**. ולשון המקרא הוא ביחזקאל שם והנה הוליד בן וגו' נשך ותרבית לא לקח. ובחנם דחק היד"מ:

כה **אם בכל לבבו הוא שב**. כמ"ש שם. ישוב מכל חטאתיו וכו' ושמר כו' ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות:

כו **עליו נשך לא תשימון לא היה צ"ל אלא לא תשים כו' כצ"ל**:

פסקה ז

כז **אף אתה חייב לי**. מפורש בתנחומא סנו"ז נפשך עולה בכל לילה ואני מחזירה לך ואם אין אתה מחזיר משכון אף אני איני מחזיר לך נפשך. ז"ש כאן תחבול תגרום שתתמשכן נפשך על עונותיך:

כח **לא יחטא**. כתוב אחד אומר עד בא כו' וכתוב אחד אומר (דברים כ"ד) כבא השמש תשיבנו לו ב' דברים יש כאן מחזיר את המחרישה ביום ואת הכר בלילה (כלשון המשנה ס"פ המקבל) אמור מעתה שאתה צריך כו' בא השמש ונוטל יתד השכים בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה ואומר כי היא כסותה כו'. כי חנון אני וכן אתה אומר בפועל ביומו תתן שכרו למה כי עני הוא שני דברים יש כאן דומין זל"ז כו' כצ"ל. ור"ל שבפ' תצא כתוב פועל אחר השבת העבוט. ושם בפועל נאמר ג"כ ולא יקרא עליך אל ה' כמו כאן בהשבת העבוט:

כט **כגון שהיה מהלך כו'**. לפרושי לשון אליו נושא את נפשו שנושא ותולה עיניו ולבו על בעל הבית לשכרו כמו החמור שעיניו מצפות למעלה על האלומה שעל כתפו:

ל **כל היום שהוא מקוה לשכרו**. לשון המקרא (איוב ז') כשכיר יקוה פעלו:

פסקה ח

לא **לא תקלל מה ענין זל"ז כו' מעשה בא' כו'**. שע"י דינין הנופלים בעניני כסף תלוה וכיוצא בו באין לידי קללת הדיינין לכך נסמך אזהרתו לו. כ"כ רבינו בחיי וע' רמב"ן:

פסקה ט

לב **כן תעשה לשורך וגו'**. וביום השמיני תתנו לי וכן כתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' ואם נתת כו' כצ"ל. ונראה שבא לומר שכר קיום מלאתך ודמעך בזמנו יזכה לברכת פרי בטנו ופרי בהמתו:

לג **ואם נתת כו'**. אלא שלי כמ"ש (במדבר ג) כי לי כל בכור וגו' (והאי וכה"א כי ממך. הוא עוד ראיה שהכל שלו):

לד **אבל אתם לא תהיו כן מפני שאתם אנשי קודש**. אפשר רוצה לסמוך לא תשא שמע שוא הכתוב אחריו שמפני שאתם אנשי קדש לא תקבלו לה"ר (וכמו שדרשו בפסחים (קי"ח) מסמיכות זה לזה על מקבל לה"ר שראוי להשליכו לכלב) מהמספרו להתחבר עמו יחד כמשל הכלב הנובח וכלבים אחרים אחריו (וז"ש אח"כ אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס):

פסקה י

לה **שמש צדקה**. זה משיח שנקרא שמש שנאמר כסאו כשמש נגדי וכתיב לפני שמש ינון שמו (ומביא כאן מקרא דשמש צדקה. שכתוב בו זריחה) ובלשון המדרש שהביא רבינו בחיי מביא מקרא דלפני שמש ינון שמו ג"כ:

פסקה יא

לו **בונה דימוסאות ומרחצאות** כצ"ל:

לז **ולמי הוא מכניס כו'**. כמ"ש בב"ר בפ"ג על אלוף עירם. וכמ"ש בפסחים (קיח:). וחונן דלים הוא כד"א (ישעיה י"א) ושפט בצדק דלים:

פסקה יב

לח **עד היכן עבד לוה כו'**. עי' מ"כ וכדבריו מבואר בויק"ר פל"ב וכן פ"ק דב"ב (י'):

פסקה יג

לט **כל המצות כו'**. בנשך עושה אלה לא ימוט. ד"א כו' כצ"ל:

פסקה יד

מ **לגלגל שבגנה כו'**. ויק"ר פל"ד:

מא **אין אחד מהם מלמד כו' וחי לא יחיה**. דרש שהקב"ה שואל למלה"ש וחי וכי ראוי הוא לחיות. וכלן משיבין לא יהיה וע' תנחומא סט"ו:

פסקה טו

מב **ואינן דנין זע"ז כו'**. עיין ויקרא רבה פרשה כ"ו:

מג **שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך בריותיו כו'** כצ"ל. ומזה נלמד ששניהם צריכין זה לזה:

מד **אוי למי שנוטל כו' לקח חיה לא יחיה**. שהארץ נוטלת ממנו רבית גם רוחו ונשמתו תרד למטה לארץ ולא תחיה בתחיית המתים וכמ"ש התוספות בבא מציעא (ס"ט:) ד"ה תשיך בשם ת"י:

מה **שהם מוסרים בידם משכונם כו'** כצ"ל:

פסקה טז

מו **ועל הנשיא**. עיין רמב"ן:

פסקה יז

מז **נבהל להון כו' זה קין כו'**. תנחומא ר"פ בהר:

מח **היה מביא רוח רעה לרגליו**. כ"ה בתנחומא כאן וכצ"ל:

מט **עד שמוציאין אותו**. וז"ש גרשת אותי היום מע"פ האדמה:

נ **תשכ"ו שנים**. היינו ממיתת אדם תתק"ל לב"ע עד המבול שהיה אלף ותרנ"ו הרי תשכ"ו:

נא **אם אין כו' מעבירין אותך מן אסטרטיגוס כו'**. אפשר דרש ישב כתיב שאותו היום נתיישב ע"י המכירה. שאלמלא לא מכר לא היה מתיישב (גם י"ל לא אדוני. דרש לא אדון תהיה אם לא תשמעני):

נב **ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה**. אפשר ירמוז למ"ש בפר"א פל"ט שראשו נפלה למערה וזהו חסר יבואנו לשם (ובספ"ק דסוטה אמרו עיניו נשרו. ועמש"ש בבאור לפר"א ע"ש במ"ד):

נג **זה השואל שהיתה עינו צרה כו'**. תנחומא פ' ראה:

פרק לב

פסקה א

א **מהו חרות ר"י ור"נ כו'**. ויקרא רבה פי"ח. ובמ"ר פט"ז ושה"ר פ"ד פ"ח (ושם איתא עוד דעה שלישית ורבנן אמרי מן היסורין):

ב **וכה"א וממתנה נחליאל ומנחליאל במות שנחלו מהקב"ה כו'**. עמ"כ. וז"ש אני אמרתי אלהים אתם:

ג **בא מות דרש במות בא מות** וע' תדא"ז פ"ד:

ד **בנסיונו שש שעות ובשש שעות נקנסה כו'** כצ"ל ע"פ הב"ר סוף פרשה י"ח (והאי שש שעות שנקנס היא משעה שהכניסו לגן עדן ולא שהיתה שעה ששית ביום):

פסקה ב

ה **חייבתם עצמכם**. מפורש בתנחומא כאן ובסוף פרשת קדושים תחלה הייתי מלמד עליכם סנגוריא וגרמתם לעצמכם לקטרג ולחייבכם:

ו **אברהם שנאמר לך לך כו'**. ובילקוט ירמיה הגירסא שנאמר תנו לי אחוזת קבר:

ז **יצחק גור בארץ הזאת**. בילקוט שם הרי הקדוש ב"ה מחבבה לפני יצחק:

ח **יעקב ונשאתני ממצרים**. עיין שם בב"ר. ובתנחומא ראה סימן ח' מביא קרא דושבתי בשלום אל בית אבי:

ט **קל לאכול**. בשלהי כתובות אמרינן שאין בשרו רך. וצ"ל דכאן כשנתבשל קאמר שהוא קל:

י **אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כו'**. זה מכוון למ"ש הרמב"ן שמלאך דהכא הוא מלאך הגואל שנקראת כן השכינה וכדלקמן סוף הפרשה. וע' בזוהר כאן (קכ"ה.) ובפ' וירא (קי"ג:):

פסקה ג

יא **מה בינינו כו'**. ז"ש ובמה יוודע כו' ונפלינו כו' וכמ"ש פ"ק דברכות (ז.):

יב **חזר אותו השר כו'**. לשון זה משמע שהוא זה השר בעצמו ושלא כמ"ש הרמב"ן שבימי יהושע היה גבריאל (ובב"ר פצ"ז משמע שהוא המלאך שנראה עם השכינה תמיד שנראה לעיל פ"ב שהוא מיכאל ע"ש בשני המקומות):

פסקה ד

יג **שאינו חוזר בשליחותו כצ"ל**. וכ"ה ברמב"ן וע' תנחומא:

יד **אל תמר בו מדה"ד הוא לשעבר כו'** כצ"ל:

טו **הואיל והוא השר שלנו**. כמ"ש (דניאל י') מיכאל שרכם:

טז **שאין מלה"ש נזונין אלא כו'**. ע"ל פמ"ז:

יז **ואתה מחיה לכלהון**. במ"ר פכ"א וע' פסיקתא דאת קרבני לחמי:

יח **הוא מתחייב ע"ו**. כמ"ש בחגיגה (טו.) אפקוהו למט"ט מחיוהו ס' פולסי כו':

פסקה ה

יט **תקראי לי ומאחרי לא תשובי**. שאהיה מהלך לפניכם ולא תצטרכו לשלוח אכן בגדה כו' שבגדתם בי לכן הנה אנכי שולח מלאך כדמפורש:

כ **כזונה לקלס אתנן** (יחזקאל טז):

פסקה ז

כא **תמותון וכאחד השרים תפולו מה כו' משתמשים כו'** כצ"ל וכדלעיל בפרשה זו:

פסקה ח

כב **שלטון ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה כו'** כצ"ל וכמ"ש בשבת (סג.) והמקרא זה דשומר מצוה מבטל גזרתו של הקב"ה:

פסקה ט

כג **הוא זנני ופרנסני**. ז"ש האלהים הרועה אותי. ומכאן משמע כדברי הרמב"ן דמלאך זה קורא כאן אלהים:

כד **בשעה שצועקים ישראל לפניו כו'**. כך בסנה כו' שנאמר כו' באה אלי. ג"ז מיושב לפ"ד הרמב"ן הנ"ל שמפרש המדרש מ"ש ויאמר ה' הוא ע"י המלאך הזה (וכי"ב פירשב"ם ר"פ וירא וע' בפדר"א פ' כ"ט ובמ"ש בביאורי שם בס"ד):

פרק לג

פסקה א

א **שנאמר שלחיך פרדס רמונים**. שלחיך היא שדה בית השלחין ופרדס הוא שדה האילן (וכולל בו כאן דרך דרש אף כרמים. אף על פי שאין הכרם בכלל לשון פרדס ועיין לעיל ריש פרשה בשלח ולקמן ריש פרשה ל"ו):

ב **משכר שלקח משה**. שהוא כענין שכר סרסרות כמ"ש בדברים רבה פרשה ג' ע"ש:

ג **נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה**. עמ"כ. וכ"ה בויק"ר ס"פ ל' אותי אתם לוקחים. והוא שהתורה מקשרת שלשה קשרין (ואפשר רמיזא כאן שנסמך פרשה תרומה לפרשת ואתנה לך את לוחות האבן שבס"פ משפטים. שע"י קבלת התורה זכו לתרומת המשכן):

פסקה ב

ד **אומרים שאיני חוזר עמהם על שעבדו כו'**. משמע שתרומת המשכן היתה אחר מעשה העגל. וכדאיתא בתנחומא פ' זו ס"ח וכ"ה במדרשות בכ"מ:

פסקה ג

ה **זכות אבותי עומדת לי ולבי ער**. אפשר סמך לדרשת לבי על אבות כד"א (מלאכי ג). והשיב לב אבות על בנים:

ו **מרתיק עלי**. עמ"כ וכמ"ש קול דודי דופק כו':

פסקה ד

ז **למעלן שרפים כו' למטן עצי שטים כו'** ע' זוהר (קמ"ז:):

ח **למטן ומעשה האופנים וגו'**. (מלכים א' ו'):

ט **ואומר לי הכסף כו'**. עמ"כ ונראה שחסר כאן וצ"ל מ"ש בתנחומא פ' זו ס"ה א"ל הקב"ה אין אתם מביאים משלכם אלא מביזת הים. וע"ז מביא כאן קרא דלי הכסף וכל ההבאה אינה משלכם. ומלשון ואומר נראה שהיה כתוב עוד מקרא אחר תחלה. כמדומה דהיינו קרא דהעושר והכבוד מלפניך (סיפיה דכל בשמים ובארץ):

פסקה ה

י **הה"ד נבחר שם מעשר רב**. חסר כאן התחלת הדרשא וקישורה לקרא דתרומה. שנראה שהיה דורש נבחר שם דור המדבר שנכתבו לשבח בתורה שהביאו נדבת המשכן לשני בקרים מעושר רב של המצרים ומכסף וזהבם חן טוב שנתן ה' את העם בעיני מצרים וינצלו אותם:

יא **של משה כו'**. חן טוב שכתוב בו כי מצאת חן בעיני:

יב **נבחר שמו של פנחס**. שפרסם הקב"ה שמו וייחסו בתורה:

יג **אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'**. ר"ל כמ"ש בברכות (יט:) שכל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב ולכן נזדרז פנחס לזה:

יד **כי תאמר הן לא ידענו זה אני מעיד עליך כו'**. אפשר ר"ל כמ"ש בבמ"ר ס"פ בלק מפני הנקדנין שלא יאמרו אף הוא נכנס ועשה צרכיו. וחשש פנחס לחשד זה. וא"ל הקב"ה אני מעיד עליך היינו כמ"ש שם שעשה לו נס שקבען הקב"ה כו' כדהכא:

טו **שנא' הוא יבין**. וז"ש וישר הוא יבין דרכו (וכתיב יכין בכ"ף לדרוש שהקב"ה הכין דרכו להוציאו מן החשד):

טז **נבחר שמו של מרדכי**. כמ"ש ושמו מרדכי:

פסקה ו

יז **תנחה אותך בשכבך תשמור עליך בנוהג כו'** כצ"ל:

פסקה ח

יח **אמרו רבותינו אף במן כו'**. ולכן אמר שאף היחיד יכול לעשותו בנדבת לבו שהאבנים הטובות יקרי הערך והמציאות היה מזמינם המן למי שהיה ראוי לזכות בהן:

יט **יש מהן שהביאו מעצמן**. פי' משל שנתנדבו עתה (ועליהן כתיב כל נדיב לב כו') ויש שמביאו ממה שהיה נמצא מונח בידן משל אבותיהם שהכינו ע"פ צוואת יעקב (ועליהן כתיב וכל אשר נמצא) ודלא כיד"מ:

פרק לד

פסקה א

א **אלא כך כו' לא מצינו כח גבורותיו**. ר"ל ז"ש בסיפיה דקרא ורעם גבורותיו מי יתבונן. שז"ש אליהוא לא מצאנוהו היינו הבנת השגתנו קצרה מהתבונן בגבורותיו. אף שהן מכריזין בקולם בכל העולם כקול הרעם. וכן מ"ש להלן אלו היה בא עליהם בחוזק כחו כו' ג"כ לפרושי רעם גבורותיו קאמר:

ב **לפי כחו של כא"א**. ע"ל ר"פ כ"ט:

ג **אין כתיב כאן אלא כו' בצלאל כו'**. ובאמת ניכרין הדברים שנתכוונו כאן למדתו של בצלאל שהוא בשם זה וכן דרשו נהלן ס"פ מ"ח וכל הבינה שהיתה לבצלאל משל שדי היה כו':

ד **שארד ואצמצם**. וזהו לא מצאנוהו שגיא כח:

פסקה ב

ה **ג' כתרים הן**. יומא (ע"ב):

פסקה ג

י **עשו דיר לרועה כו'**. סוכה לשומר כו' בית לאב כו'. דיר לרועה הוא באוה"מ שבמדבר אשר כאהל רועי נתק ממסע למסע. סוכה לשומר הוא כשבאו לא"י ונקבע אוה"מ בגלגל ונוב וגבעון ג"כ דרך עראי כסוכה ובית לאב הוא בית עולמים. (ואז בימי שלמה נאמר (תהלים פט) הוא יקראני אבי וגו'):

יז **בני בנים ותפארת בנים אבותם** כצ"ל:

פרק לה

פסקה א

א **כשמש הזה**. שהוא מזיק כמ"ש יומם השמש לא יככה ואמרו בשבת (קכ"ט.) בישא מי הוי טבא כו':

ב **שנא' אור זרוע**. ול' זריעה הוא בגן כמ"ש כגנה זרועיה תצמיח. וע' זוהר בא (נ"ח.):

ג **כחוט והיו טחין בו כשעוה שהיו טחין בו את הכתלים זהב סגור כו' שהיה שם כתיב כסף מזוקק כו'**. מכסיף כל הזהבים שהיו שם זהב מופז כו' כצ"ל ע"פ הירושלמי דפ' טרף בקלפי ושה"ר שהביא המ"כ ע"ש (ולשון שחוט דרך בהפוך אותיות שטוח):

ד **וכי תעלה ע"ד ששם צפרים כו'**. והלא אפילו מבחוץ היה אמה כליא עורב לגרש העופות ק"ו מבפנים ח"ו:

ה **וכי חסידה**. בארזים אינה ביתה כצ"ל ר"ל וכי ברושים לבד מקננת ולא בארזים:

ו **זה כה"ג**. וידרש לפ"ז ברושים ביתה כמ"ש בשה"ר ספ"א רהיטנו ברותים מקום שהכהנים רוהטים ספון בברושים ע"ש:

פסקה ד

ז **והלא עתידים הם שלא כו' אני נוטל מהם צדיק כו'**. אפשר דרש עצי שטים עומדים על זה. שהצדיקים (שמגינים כעץ על הדור) עומדים לעולם (וכמ"ש ביומא (ע"ב.) עמודים שעומדים לעולם ע"ש) אף בזמה"ז להתמשכן על ישראל:

ח **וממשכנו בעדם ומכפר כו'**. רומז לדרשא דשה"ר פ"א פ"כ אשכול הכופר נוטל איש שהכל בו ומכפר עליהם וע"ש בילקוט:

ט **וכה"א ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו**. מחמדי עין אלו הצדיקים ואהל בת ציון זה בהמ"ק ובשניהם שפך כאש חמתו וכלה עליהם ומכפר על ישראל:

פסקה ה

י **עד עכשיו היסוד בה**. כלומר ואומרים לערער אף זה. וע' באיכה רבה רפ"ה מש"כ בס"ד בהגהותיי ע"פ התנחומא תצא ס"ט והשוח"ט:

פרק לו

פסקה א

א **בכל מיני שלחים**. ע"ל ריש פ' תרומה:

ב **מה זית כו' כך ישראל כו'**. מנחות (נ"ג:) ע"ש:

ג **שהוא באילנו כו' מורידין כו' ונחבט ע"ג קרקע**. וזהו מאגרא רמא לבירא עמיקתא וכמ"ש השליך משמים ארץ כו':

ד **מן העבודה**. והוא הלחץ כמ"ש את נאקת וגו'. וגם ראיתי את הלחץ וגו':

ה **ומצאוך וגו' ושבת עד ה"א וגו'** כצ"ל:

ו **והשמן אין מתערב כו'**. עי' שה"ר פ"א פ"ד:

ז **כך כו' אין מתערבין**. ואפילו בעת החרבן אמרו ביבמות (י"ז.) דבנתא דההוא דרא אצטרויי ועי' ויק"ר פ' י"ז:

ח **שהיו עושים רצונו כו'** הוי זית רענן יפה גו' אימתי הם כזית רענן בזמן שהם יפים ופרי תואר ישוה לו:

פסקה ב

ט **כדי להעלות אתכם בפני כו'**. לשון להעלות נר תמיד דרש כן. וכן דרש בפ' בהעלותך דרש לשון בעלותך:

י **והיה הקב"ה מאיר להם ומנהיגם**. פי' אפילו בשעה שכשלו בעגל כמ"ש (נחמיה ט') אף כי עשו עגל וגו' ואתה ברחמיך וגו' ואת העמוד האש בלילה להאיר להם וגו':

פסקה ג

יא **משל לעומד באפילה כו'**. שוח"ט מז' כ"ז:

יב **ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים כו'**. חסר כאן הדרשה על ותורה אור. ומאמר הרבה פעמים כו' הוא ד"א על כי נר מצוה ואולי י"ל דמן תורה אור מוכיח לדרוש האי ד"א על נר מצוה שאין לו חסרון. כמו האור שוודאי אין נחסר כן הנר (אע"פ שהיה מקום לומר דשייך ביה אכחושי בשמן הנר) האור שבו אין נחסר לעולם:

יג **קירויין נרות שעוה**. וסבקין הוא נרות חלב (מוסף ערוך):

יד **מי שיתן למצוה אינו מתחסר**. כמ"ש (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד:

פסקה ד

טו **בד' דברים**. הרביעי חסר כאן. ובתנחומא חושב עוד אתה זן את כל העולם ומצוה את קרבני לחמי והביאו רבינו בחיי:

פרק לז

פסקה א

א **מהם גדוליהם**. חולין (נ"ו ב'):

ב **כל נוגש יחדיו אלו שוטרי הדיינין** כצ"ל והן הנוגשים בעם ואף הן מישראל דווקא (וע' בקדושין (ע"ו.) אף מי שהחזיקו אבותיו משוטרי הרבים):

ג **א"ל משבט לוי כו' כך שבטי חביב**. דרש הקרב אליך מן הקרוב אליך כלומר שבטך:

ד **כל מ' שנה כו'**. פסיקתא דפרשת פרה:

ה **אהרן ומשה ויבדל אהרן קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי כצ"ל**. והראיה מדכתיב בניו יקראו על שבט הלוי דמשמע הא משה עצמו נקרא כהן כאהרן וכן הוא להדיא בזבחים (ק"ב.) ע"ש (שוב מצאתי ביד"מ בויק"ר פי"א שפי' שם כן):

פסקה ב

י **והיה בלבו עליו**. ולכן הוצרך לומר לו הקרב אליך שהיה בדעתו לרחקו:

יז **א"ר לוי משל לאוהבו כו' והודיע לו א"ל אחיך הוא**. ללשון זה לא א"ל הקב"ה התמנות אהרן למשה כ"א הודעה בעלמא מפני כבודו ולא א"ל לך ומנה לו כה"ג כדנקט במשל דלעיל. אלא הקב"ה בעצמו כביכול מנהו לאהרן:

פסקה ג

ח **לאוהבו של מלך שתגרו**. עמ"כ. ונראה שצ"ל שחיבבו:

ט **שלא יהיה זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך**. ז"ש ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך:

פסקה ד

י **שהייתי מבקש ענותנותך**. אפשר צ"ל ענותנותה. כלומר של האשה השנייה שתהא ענוה ונוחה לך. וכדמפרש בנמשל הייתי מבקש שתהא גדול עליו וכפירוש הב' שפי' המ"כ:

יא **שבטי ישראל לעלות וגו' להקטיר קטורת לשאת אפוד לפני** כצ"ל וז"ש תרומה לצד. מעשר לצד. שמעשר ללוים ותרומה לכהנים הדיוטים אבל אהרן ואחריו איתמר וזרעו

נבחרו לכה"ג להקטיר קטורת בק"ק ולשאת אפוד וכשחטאו בני עלי נבחר זרע אלעזר במקומו:

יב **נדב ואביהוא לצד אלעזר ואיתמר לצד**. שכולן הוזכרו כאן עם אהרן. ומפרש שבחינת נדב ואביהוא לא היתה כ"א לכהנים הדיוטים שלא זכו לשמש בכה"ג ובנים לא היו להם. אבל איתמר ואלעזר זכו הן ולזרעם לכה"ג:

פרק לח

פסקה א

א **אשר תעשה להם הה"ד לעולם** כצ"ל:

ב **ונעשו שמים**. שהן עומדים תמיד (וכן דרך המקרא לתפוס תמיד הזמן במשל כימי השמים):

פסקה ב

ג **קדושי ולא נמות כו' הייתי אומר כו'** כצ"ל:

ד **עליו מיתה להוכיח את הבריות** כצ"ל וכסיפיה דקרא בחבקוק. וצור (זה אדה"ר צור חוצבו של עולם) להוכיח (ע"י שגזרת מיתה עליו) יסדתו. וכמ"ש כי טוב מאוד זה המות:

פסקה ג

ה **כשהוא רוצה קוראה לשון נקבה כו' לשון זכר**. נראה שעל הכפרה שבאה על חטא העגל קאי. שכשרצה נתן כפרה זו בנקבה פרה אדומה כמ"ש תבא אמו ותקנחנו כו' וכשרצה נתנה בפר כדהכא כדמפורש (ועיין בפסיקתא דפרה בתחלתה ושם דחוק לפרש כן):

ו **על מה שעשה שנא' ויאמר אל אהרן** כצ"ל ור"ל על שעשה העגל. ומפני שכאן בפר' מלואים דהכא לא נתפרש שהפר היה לכפרה לכן מביא מקרא דמילואים דפ' צו שכתוב בו לכפר עליהם וחוזר ומביא עוד ראיה מקרא מבואר יותר שכתוב באהרן עגל בן בקר לחטאת ה"ז כפרה לחטא העגל (ואפשר צ"ל ונאמר ויאמר גו' עגל בן בקר לחטאת. והוא דבר אחר שברצונו נתן כפרה לחטא העגל בעגל בן בקר ממש):

ז **שהלבישו כמלה"ש**. בגדי בד וכמש"ל בס"פ תרומה וע"ל סוף פ' זו:

ח **צבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו אר"י מכאן אמרו כו' כצ"ל**. ונראה בא לדרוש כאן זה הדבר אשר תעשה להם וגו' לכהן לי. שע"י זה הדבר שהיא התורה תתקיים קדושת כהונתם וא"ל כתיב ואמאסאך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך וגו':

ט **שכן ג' אלפין**. אלף לשון חשיבות אלוף לראש (מ"כ):

י **וא"ל ראה כו'**. ארץ עיפתה כמו אופל כו' שאין רגיל כו' ולא סדרים אפשר דרש שפתי כהן ישמרו דעת. שראוי לכהן (שנבחר למורה בתורה) לשמור דעת אלו ד"ת והשמירה היא ע"י שיהא שונה וחוזר לסדר תלמודו ותהיה שמורה וערוכה בפיו (וז"ש בקדושין (ל"ז.) ובכ"מ בת"כ וספרי תשמרון זו משנה). שאם ישאלנו אדם למשפט אלהיו יורנו. וא"ל יבא להכשיל רבים בתורה ויענש בארץ עיפתה כו' ולא סדרים על שלא סדר תלמודו כראוי:

יא **שהרשעים פורחים (בה) כעוף**. מפני עומקה כשנופל לתוכה דומה לפרוח כעוף והוא מדה כנגד מדה שלא השגיח לשמור תלמודו ושכחו כמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים וגו' (משלי כ"ג):

יב **שהרשעים עייפים בה**. על שהיה עיף ויגע מלשנות תורתו וכמ"ש כי יגעת בי גו' כולי יומא ולא לעי אתי למיגרס באורייתא ולעי כו'. וז"ש אם יגע בה וכו':

יג **תלמידיו של הקב"ה**. אפשר דרש יבקשו מפיהו. מפיהו של הקב"ה (שישראל יבקשו מכהן אשר יהיה בימיו שישמע את דבר ה' ויגידה לנו) וכמ"ש ישקני מנשיקות פיהו וכמ"ש בשה"ר שם ממה שבתוך פיו:

פסקה ד

יד **ומה אמרתי לו נטה בכידון**. כמדומני שדורש בכידון לשני תיבות בכי דון. שע"י הבכי הזה שבכו (כשנפלו יהושע והזקנים על פניהם לפני הארון והעלו עפר על ראשם) נשמעה תפלתם וא"ל נטה ידך כי בידך נתתיו:

טו **בימי השופטים בבכי שמעתי זעקתם שנאמר ויהי כי זעקו גו'**. על בכי עיקר הראייה מדכתיב (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וגו' וישא העם את קולם ויבכו. ומקרא זה מביא רק על הזעקה ותפלה (ומשום שכתוב שם וידל ישראל מאד ודרשו בתנחומא פ' בהר (וע' ויק"ר פל"ד מש"ש בהגהותי בס"ד) ממעשים טובים ושלא היו בידם להביא אפי' קרבן דלי דלות. והוא דומה למ"ש כאן אין לנו להביא קרבנות כו' ד"ת אין אנו יודעין כו'. ונענו רק בבכי וזעקה:

טז **שנאמר ויזעק שמואל גו'**. וכתיב שם וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו. ואמרו (בירושלמי תענית פ"ב הל' ז') ששפכו לבם בתשובה. ולענין דהכא ששאבו מים שהורידו כנחל דמעה לפני ה':

יז **איני אומר להקריב לך אלא לשמיע בקול תודה**. קול הודאה ותפלה (והרמת קול בבכי ותחנונים) וכתיב סיפיה ואסובבה את מזבחך ה'. והיינו בבכי ותחנונים כמ"ש

(יואל ב) בין האולם ולמזבח יבכו גו' וכתיב (מלאכי ב) כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה וכמ"ש בב"ר פי"ח שהיו מקיפות את המזבח כו':

יח **בקול תודה שאני מודה לך על דברי תורה.** כמ"ש בתוספתא מנחות פ"ז (והובא בילקוט פקודי רמז תנ"ד) זבח לאלהים תודה שתהא מודה בי וששלם לעליון נדריך:

יט **אלו ישראל שבזכותן העולם עומד.** נראה דדרש ליה בסיפיה ומתחת זרועות עולם. שישראל סומכין (מתחת מעונה של אלהי קדם) בזרוע צדקם את העולם. ואפשר מעונה אלהי קדם דרש. שבשביל שמקדם בריותו של עולם ישראל עלו במחשבה להיותן מעונו של הקב"ה לשכון כבוד בהם. לכן נברא העולם:

כ **צר למעלן כו' לאבות כו'.** נראה לשון צר הוא כאדם שעינו צרה בטובתו של חבירו ומיצר על זה אבל אינו יכול לעשות לו דבר. וזהו כענין צר למעלן או לאבות שכבר מתו ואין בידו לעשות להם כל רע. אבל אויב ירדוף ישיג בידו עד כלותם וזהו למטן ולבנים דור שבימיו. ולפ"ז הא דלהלן צר לי ואויב לך נראה טעות סופר וכצ"ל להיפוך צר לך לאחשורוש וכמ"ש כי אין הצר שוה בנזק המלך (וכמ"ש במגילה דאקני בושתי ומיקני נמי בדידי) ואויב לי שרוצה להשמיד אותי ואת עמי. גם דרך כבוד הוא להזכיר תחלה צער המלך ואח"כ צער עצמה:

כא **בדד עין יעקב אין עין אלא נבואה.** אפשר ר"ל כתרגומו מעין ברכתא דיעקב שהוא בנבואה. או י"ל כמ"ש בקש משה שלא תשרה שכינה רק על ישרים ונתנה לו וז"ש בטח בדד עין יעקב לבדו תזכה לראות בשכינת עזו של הקב"ה ולקבל שפע נבואתו (וז"ש ויעצה את עיניכם. עין הנבואה הנתונה לכם לבדם מימי משה):

כב **ארשב"ג כו' משנה כו'.** ע"ל פכ"ה:

כג **וכן אף שמיו יערפו טל.** אפשר מלשון אף קדריש. שגם מהארץ תעלה שכבת הטל ואף משמים ירעף:

כד **שפשט צוארו כנגד החרב.** המאכלת שלקח אברהם לשוחטו (ובזכות זה ינצלו ישראל):

כה **ויקח המן את הלבוש.** עיין מתנות כהונה:

כו **אשר נעשה וגו' וילבש שק ואפר וגו' ויזעק וגו'**:

כז **אלא וישב מרדכי.** כדמפורש ששב לשקו כו':

כח **להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן וגו'.** ור"ל זהו שאמר כאן וזה הדבר אשר תעשה להם. שצוהו ה' על העתיד לדבר דברי תפלות ובקשות עבורם:

פסקה ה

כט **על שיגע בתורה**. כמ"ש משפחת סופרים יושבי יעבץ. וכמ"ש בתמורה (טז:) ובספרי בהעלותך ובכ"מ:

ל **בזכות התורה שהיה יגע**. בזכות זה הדבר זכו אשר תעשה להם כבוד זה:

פסקה ז

לא (במ"כ ד"ה יבוא קודש כו' מנחות (נ"ג:):

לב **שנא' לאהרן קדוש ה'**. (תהלים ק"ו):

פסקה ח

לג **באיזו זכות אהרן יכנס כו'**. ויק"ר פכ"א ועי' פסיקתא דיוה"כ:

לד **כתונת ומגבעות תעשה גהם כשם שכתוב וילבש כו' כצ"ל**. (ובלשון המאמר הוה שהובא ברבינו בחיי לא נזכר אהרן כלל):

פסקה ט

לה **שבטי ישורון**. זהו כשיטת הבבלי ביומא (ע"ב:) אבל בירושלמי שם אמרו כל אלה שבנוי ישראל:

פרק לט

פסקה א

א **הכתוב בפרשיות עד א"ל הקב"ה כו' כצ"ל**. והוא בפסיקתא דפ' שקלים (רק האי אמר ליה הקב"ה כו' ליתא שם לפנינו ואיתא בתנחומא כאן):

פרק מ

פסקה א

א **אז ראה ויספרה**. דרש אז בבריאות עולם (וכדכתיב לעיל מניה לעשות לרוח משקל כו' בעשותו למטר חוק כו' שזה היה בבריאת עולם) קדם מפעליו מאז ראה שיקבלו את התורה ויספרה בסיני כו':

ב **שאני יודע יפה** כצ"ל (וכמדומה שצ"ל בפה כלומר שיודע בעל פה ובקי):

ג **א"ר אחא כו' ד"פ**. בב"ר שהביא המ"כ. ובתנחומא ויקהל ס"ד פליגי בה איכא מ"ד ג' ע"ש:

ד **בא לפני ר"ע**. בתנחומא ר"פ יתרו המעשה בר"ע עצמו. וכן הביא בטור או"ח ר"ס קל"ט (וע"ש בב"י שציין לרבה פ' תצוה וט"ס הוא:

ה **כל מי כו' ואינו עושה כו'**. כ"ה גם בתנחומא ס"פ כי תבא. אבל בויק"ר פל"ה ובירושלמי פ"ק דברכות הגי' הלמד ע"מ שלא לעשות כו':

ו **מרים ע"י שסרה כו'**. אפשר ר"ל כמ"ש שתבען פרעה ולא שמעו אליו וע' בשמ"ר שם:

פסקה ב

ז **אין לך רשות**. כמ"ש בקדושין (ע'.) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני ג':

פסקה ג

ח **מהו ונודע אשר כו'** כצ"ל:

ט **ויש במלתן**. פי' ומפרש בפנים מקום הנזם והוא אניה רכה שבאוזן וכמדומה שר"ל במילתו (ומשה היה שרש בצלאל):

י **לפניו משפט וגו' אבינה מה יאמר לי גו' ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מהו איפה כו'** כצ"ל:

יא **ואף הראה לו הקב"ה (לאדה"ר) לאברהם כו'** כצ"ל וכן הוא בתנחומא:

יב **למשה מושח נביאים**. אף שמצאנו משיחה בנביאים כמ"ש (מלכים א' י"ט) ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. אבל במשה לא נמצא (ואפשר גרסינן מושך והוא רומז לויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים וגו' ויתנבאו וגו' (במדבר י"א) אבל אין נראה) ובתנחומא הגי' משח כהנים ונביאים והן אהרן ובניו:

יג **לעתליה כו' מנתקין כו'**. כמ"ש (דה"ב כ"ד) כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים:

פסקה ד

[(יד) **שנקראו לו ד' זה אליהו ז"ל**. אפשר ירמוז לזה מ"ש בברכות (ד:) אליהו בארבע:

טו **ירושלמי הי'**. מ"כ דדרש מדכתיב בד"ה שם אחר מקרא דיערשיה ואליה שמביא להלן. אלה ישבו בירושלים (ע"כ מ"כ):

טז **ומיושבי לשכת הגזית הי'**. בב"ר ס"פ ע"א דרש לה מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית. וז"ש מכרך של יהודה הי' ואיפשר פירושו שבירושלים עצמו הי' יושב בחלק של יהודה וכמ"ש במגלה (כו.) שלהלשכות ובכללם לשכת הגזית בחלקו של יהודה היו:

יז **שנאמר וצלע האלף וכו' ירושלים**. וכתיב בי' באליהו אלה ישבו בירושלים. ודרש לי' לכל הפסוק שאמור בו ה' כרכים יחד (מ"כ):

יח **שנא' צנון וחדשה (יהושע טו)** כצ"ל:

יט **צנן שהיא צנה**. פירוש כמגן וצנה ליושביה:

כ **ומגיד משתיתן כו'**. בראשית רבה שם עיין שם:

כא **בשעה שה' מבקש להרעיש כו'**. עיין בב"ר בפנים ושם נסמן:

כב **שהי' עומד כשובך**. פי' דבר גבוה מאד ממשילין בשובך (כי"ב עי' בסוטה (מ"ד.) ובהגהותי לויק"ר פ"ה אות מ"ו):

כג **העמיד ה' משכן כשובך**. אפשר ללשון זה פירושו שה' העמיד ע"י בצלאל שובך לישראל שיתכנסו אניו (ברגלים) כיונים אל ארובתיהם (ועיין בפסיקתא בראשונה דדרש מקרא זה דכיונים וכו' על עליית ישראל לירושלים להתפלל):

כד **חתיתו כו'**. (עמ"כ) אימתו כו'. כד"א ואת מקדשי תיראו (מצ"כ) ושם הארון שמשם יראה יוצאה לעולם כמ"ש בב"ר פנ"ה:

כה **ועשאן כאחים למקום**. ע"י המשכן ישראל מתחברין להיות לו לעם:

כו **ומה כתיב בו ובני דן חשים**. ודרשו כחשים של קנים. שהן גדלים נמוכים ואין גבוהים כשאר אילנות. ומזה סמך משל לירידתן של בני דן מכל השבטים אף מבני השפחות:

כז **בצרכן ולא של אבותיכם**. עי' מ"כ שפי' אומנתו וחזקתו. וזה קאי על מ"ש באיוב (שם) לעיל שית על עפר בצר. וי"ל דדרש לי' על עפר על אותן ששוכנים כבר בעפר אבותיך עליהן תשית בצרך שלא לשנות מהם:

פרק מא

פסקה א

א **אפי' בשעה כו' הצדקה מבינים אנו כו'**. דרש הצדקה נמשך למטה אל לנו בושת הפנים. ואף כשאנו עושים הצדקה אנו מביטים (אפשר דרש הפנים לשון פונים להביט ולראות) ובושים (והאי צדקה היינו מעשר שמפ"ו שבאותה שעה באים בזרוע ומ"מ אנו בושים כדמסיים סוף המאמר כו' א"ר נחמיה אפי' בשעה כו' אחד מעשרה כו' הוי כו' ולמבשת כו'):

ב **א"ר אלכסנדרי גדול כחן כו'**. ירושלמי פ"ה במעשר שני:

ג **כ"מ כו' השקיפה לשון צער כו'**. בתדא"ר פי"ח אמרו אין השקפה אלא לברכה שנא' השקיפה ממעון קדשך. ואולי י"ל דקאי שם ג"כ השקפה הנאמר אצל צדקה. בקרא דצדק משמים נשקף אמר לה התם. ועיין בזוהר וירא (ק"ד.) שאמרו בהשקיפה אתערותא ברחמי. וההיא דוישקיפו ע"פ סדום נמי לרחמי לשיזבא ללוט ע"ש:

ד **א"ר אלכסנדרי כו' דבר ארורה כו'**. עמ"כ וי"מ. ובתנחומא שניהם נכללין במאמר אחד רק מסיים ולא עוד אלא שהן הופכין קללה לברכה. ובירושלמי מע"ש שם איתא

כלשון מימרא שני' דכאן. ונראה שמשם הוא שהוגה כן מאמר זה עצמו בלשון הירושלמי והכל ד"א (מסיים בירושלמי שם ולא עוד אלא שהן אומרים היום הזה היינו דדרש היום הכתוב בתחלת פרשה שלאחריה היום הזה אני מצוך. קאי גם למעלה על וברך את עמך כו'. תן היום):

ה **וכספו של צלם מיכה**. אתיא דר' יהודא כשיטת ר"א רבי' דאבוה ר' אלעי דאמר בספרי בהעלותך פפ"ד ובכ"מ עכו"ם עברה עם ישראל בים. והייני פסלו של מיכה והכי אי' לעיל פכ"ד משמי' ד"ר יהודא. וכן בפ' חלק (ק"ג:) א"ר יוחנן פסלו של מיכה עבר בים. (וע"ש בפירש"י ללשון ראשון נראה דוחק לפרש שלאו דווקא הפסל עבר רק מיכה העביר בידו השם של עלה שור על דעת לעשות עגל. וכ"מ המקראות בשופטים שמיכה עשה הפסל בזמן מאותר כשהי' שבט דן מבקש לו נחלה. ואפשר נוסחא דהכא כספו שלצלם מיכה נכונה ויתפרש שהכסף לשם עשיית ופסל הקדישתו אמו של מיכה מכבר ועבר עמהן בים. וג"ז לא משמע כן מהמקראות. ועי' בפסחים (קי"ז.) דפשיטא לי' לר' יוסי דבים לא עברה עבודת כוכבים והוא בשיטת ר"ע רבי' דפליג על ר"א בספרי שם ובכ"מ):

פסקה ב

י **כמ"ש במ"א במדרש** כצ"ל והוא ר"ת במקומות אחרים. והמעתיקים טעו וכתבו במגלת אסתר. וליתי שם ואין מקומו שם להיות:

יז **בו בלשון אני מקלס כו'**. ודרש זה על ירחיב לו. שמנתינה מועטת זכה לשבחים וקלוסין רחבים מפי ה':

פסקה ג

ח **אלא ממה שבתוך פיך כו' פצטלין שבתוך פיו**. ללשון ראשון הכל ממין תמחוי א' ירק שהבן בגעגועיו ביקש חתיכה (מזה התמחוי עצמו) שבתוך פיו. וללשון שני הפיצטלין הוא מין מאכל אחר מעדני מלך שבתוך פיו. והוא משל על חכמת התורה שלא יערכוה כל מיני חכמות אחרות כלל להחשב אף בחלקים ממנה:

פסקה ד

ט **אמר בן עזאי בא וראה ענוה כו' והוא עוסק למעלה ליתן להם כו'**. בתנחומא הגי' בהא דבן עזאי המאמר שבב"ר פ"א על מקרא זה דענותך תרבני ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו כו'. ושוב גרס אח"ז האי כמנהג שבעולם דהכא בלשון ד"א:

פסקה ו

י **הי' לומד תורה ושוכחה כו'** במתנה נדרים (ל"ח.) והענין להראות לדורות כמ"ש במגלה (ז.) לאוקמי בגירסא סייעתא דשמיא ואין תקנה לזה אלא להתפלל לה' על סייעתא זו.

וכמ"ש בנדה (ע':) הרבה עשו כן להרבות בישיבה ולא קנו חכמה אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו. שיתן לו במתנה בסייעתא דשמיא שלא ישכח:

יא **אלא כללים למדהו**. כמ"ש בספרי האזינו ע"פ (יערוף כמטר) רי"א יעשה אדם התורה כללים כו':

יב **כנגד שמים וארץ**. וזהו שנקרא עדות כד"ח (דברים לא) ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ובדב"ר ס"פ עקב חשיב לבד שמים וארץ גם שני עדים (ולפ"ז הן י' דברים נגד י' מאמרות):

יג **שרובן של עונשין שבתורה בסקילה**. פי' בעונשי מיתת ב"ד הנסקלין מרובין משארי חייבי מיתות:

יד **לחייו כאבן**. עמ"כ. ובעירובין (נ"ד.) אמרו כאבן שאינה נמחית ופרש"י כן ילמוד תמיד בלחיי' ע"ש:

פסקה ז

טו **ה"ז נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר ואומר והלוחות כו'** כצ"ל כמו שהוא בפרק קנין תורה ע"ש בפרש"י:

טז **מהו חירות ר"י ור"נ ורבנן כו'**. ויק"ר פי"ח כל המאמר ע"ש:

יז **באו שש שעות כו'**. ב"ר ס"פ י"ח. ועי' שבת (פ"ט.):

יח **עמד עליהם חור כו'**. ויק"ר פ"י כל המאמר ועי' תנחומא תצוה ס"י:

יט **קצועי צואריא**. פי' מחוייבי מיתה וכאלו כבר ראשיכם קטועים:

כ **אתמול מנגח כו' ועתה כו'**. במדרש רבה פר' י"א (רמ"ג ד') ושיר השירים רבה פר' ג' פ"ו):

פרק מב

פסקה א

א **הרי קול שהיה קול**. י"ל כעין קול שקודם הגשם נשיאים ורוח (ואפשר נקט לשון קול משום דדרש כה"ג בויק"ר פ"ו על ושמעה קול אלה):

ב **שחבלו מעשיהם**. וכמ"ש כ"מ שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים:

ג **נשיאים כו' וגשם אין איש מתהלל במתת שקר** שכל המתנות של מצות שעשו עברו עליהם ובטלום ולא היה להם זכות לעמוד עליהם. רק שמ"מ משה בטל הפורעניות ע"י שהאריך לבקש רחמים והאריך אפו של הקב"ה וביני ביני עבר שעת הכעס והתחיל

הקב"ה עצמו לפתוח לו שבילין כו'. וז"ש הוי בארך אפים יפיתה קצין שבזה שהאריך משה אפו של הקב"ה ולא יצאה הגזירה מיד כביכול נפתה לרחם עליהם:

פסקה ב

ד **אלא לשון רכה**. ז"ש ולשון רכה תשבר גרם:

ה **מתרוממים בעולם ועולים** כצ"ל:

פסקה ג

ו **דרש ר"ע אמרו כו'**. ציינתי לעיל פכ"ד בס"ד ע"ש:

ז **רבנן אמרי זה אלהיך פדה אותנו** ור"ל שכתוב (נחמיה ט) זה אלהיך ישראל אשר העלוך ממצרים ור' חגי דרש קרא דהכא דאין כתיב זה אלא אלה כו' ששתפו כו' ועי' סנהדרין (ס"ג.) אלמנא ו' שבהעלוך כו':

ח **אף אני אומר שאינם עמי**. אפשר למדרשיה נמי בקרא דהושע שם אייסרם כשמע לעדתם. שאייסרם בזה שאשמיעם לקרותם בשם עדתם ולא עדת ה' המה. וז"ש בריש הושע המה לא עמי ואנכי לא אהיה להם מפני שכפרו ואמרו אנכי לא אהיה להם לכן גם אני אמרתי המה לא יהיו עמי:

פסקה ד

ט **כעורים אלו ישראל**. ע"ל ר"פ ל"ו כעורים לגששה כו' בצהרים בעגל בו' שעות:

י **מהו פרשז נוטריקין כו'**. בש"ס בשבת (פ"ח:) דרש לה על שעת מ"ת כשהחזיר תשובה למלאכי השרת ע"ש:

פסקה ה

יא **ורבותינו אמרו כו'**. צריכים דברי ר"מ ומסייע ליה תדע לך שכן כו' כצ"ל לנוסחת הספר ואין רבותינו מחדשים כ"א סיוע ממקרא אחר לר"מ. אך כמדומני שעיקר הגי' צ"ל ורבותינו אומרים לך רדה אותם מרדות הם צריכים מסייעא ליה כו'. ולפ"ז אף שרבותינו מסייעין ובשיטת ר"מ דדרש לך רד לשון מרדות. אבל חלוקין הן בזה. דר"מ אמר שהם צריכין מרדות שירדם ויענישם הקב"ה. וכדמייתי קרא דוהנה עם קשה עורף הוא. וכדכתיב באידך קרא אתם עם קשה עורף (אפשר גרסינן האי קרא לכאן וגו') ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך ורבותינו דרשו לך רד אתה רדה אותם והיינו כדמייתי קרא שצוה משה עברו משער לשער והרגו וגו':

יב **והיכן אתה מוצא שא"ל כך לך רד**. בתדא"ר פ"ד לא אמר הקב"ה למשה כן אלא שהיה משה דן בעצמו כו' ע"ש. והוא דבר תימא. ונראה שהכוונה כדהכא שהקב"ה אמר זה ברמז ונא בפירוש ומשה דן בעצמו פירוש הדבר כיצד יתקיים המרדות בהן עלידו:

יג **ואני חוזר בטטראמולין שלי**. בפר' שמות שם הגיר' ירד בטטראמולין וכצ"ל:

יד **קהל העגל**. יפה הגיה ביד"מ קול העגל וכ"ה לקמן ס"פ מ"ג עיין פירושו במ"כ שם דצעקתם שמעתי דרש ונכון יותר מפי' היד"מ בזה:

פסקה ו

טו **אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך**. ח"ו שיעבור משה פי ה' באם היה א"ל לאו. ואפשר האי אמרתי לך לאו נמשך למעלה ואני הייתי יודע כו' והוא מוסב טעם על האמירה הראשונה שא"ל שלא לערב בהם ע"ר. וכשהשיב משה לעולם מקבלים השבים לא א"ל הקב"ה עוד כלום (שנא לגדור גדר בפני בעלי תשובה). או אולי ט"ס הוא וצ"ל א"ל לך ועשה רצונך. וכענין מ"ש במרגלים בבמ"ר פט"ז שא"ל הקב"ה שלח לך אם בקשת שלח לך לעצמך:

טז **והם עשו אותו וגרמו כו'**. עיין בזוהר פר' זו בארוכה:

פסקה ז

יז **סריות נעשו כובים** כצ"ל וכ"כ ביד"מ פי' קוצים וסלאים:

יח **ארשב"י י"א יום כו'**. במ"ר פ"ז (וע' מ"כ):

פסקה ח

יט **אר"ש בן חלפתא עקשתם את הדרך על ראשה** כצ"ל מלשון דרך עיקש והוא פי' סרו מהר שלשון סור מן הדרך הוא לילך דרך עקלתון (כמ"ש בב"ר פ"נ סורו עקמו עלי את הדרך כו'):

כ **במיוחד שבעשרה**. דרש אחד עשר יום מחורב באחד המיוחד מהעשר שצויתכם ביום עמידה בחורב:

כא **ויתר על כ"ב**. כדאמרינן פ"ק דתענית (ו'.) כ"ב שביקין להון והיינו הסדורים שביחזקאל (וכ"ה בקה"ר פ"א פ' י"ד כ"ד חטאות סדר יחזקאל וע' בערוך ערך עשר) ודלא כיד"מ:

כב **שהוא מעביר ה'**. פי' ר' לוי אינו חושב ה' של מסכה שהוא ה"א הנקבה ועיקר המלה מסך וכ"כ ביד"מ (ולפי' המ"כ יש לפרש שהוא מסך מבדיל לפני ה' הוא השם ה' אחרונה משם הויה):

כג **כך אני מרפא אותן**. ע' יד"מ ואפשר צ"ל כך אני משפה את דמן ר"ל דדרש מעשו להם מסכה שיסך וישפך דמן כד"א (תהלים ט"ז) נסכיהם מדם וז"ש לשון אסטרדיטין ההורגים ושופכים דם (ולשון משפה הוא מצוי בש"ס על אומן המקיז דם):

פסקה ט

כד **בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו' וקול שופר חזק מאד אמר הקב"ה אראה כו'** כצ"ל ור"ל שמתחלה ראה הקב"ה שהן קשה עורף ולכן הראם להם את כל אלה למען תהא יראתו על פניהם לבל יחטאו (ולשון כל נסי אפשר פירושו אוצרות כמו לעיל פ"ט ששה נסים היה מראה להם או אפשר פי' כמ"ש למען נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו וגו'):

כה **למה"ד למלך שכעס כו'**. ברכות (ל"ב.):

פרק מג

פסקה א

א **הסניגור הטוב מעביר פנים בדין משה כו' והעמידו פנים כביכול כו'** העמדת פנים הוא כמו מנין העז פנים (ע' ב"ר פ' צ"ד כל המעמיד פנים ובכ"מ) וז"ש שכל הסניגורין אפילו הטוב שבהם אינו אלא מסביר פנים אבל משה כביכול העמיד פנים כמ"ש עמד בפרץ לפניו:

ב **רשבנ"א כו' לפניו והשיב חמתו דבר קשה כו'** כצ"ל:

ג **ועונשו אצלו זובח כו'**. וכמ"ש בשה"ר פ"ה שבין כל דבור ודבור היו כתובים דקדוקיה ופרשיותיה. והן הן עונשיה ואזהרותיה (שם פרשה א') שבשעת הדברות היה הדיבור אומר להם כך וכך עושין כו' וכן נחקקו על הלוחות):

ד **בק"ר לפני הקב"ה לבקש צרכן של ישראל**. בא ליישב שמפני שלצרכן של ישראל עשה כן אין תימא וכמ"ש בכה"ר פ"א פי"ג מה אשה זו אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים כו' ואמרו שם היפה בנשים זה משה כו' וע"ל ספ"ה:

פסקה ב

ה **אנשי לצון כו' אלו ישראל**. שכתוב עליהן באותה שעה ויקומו לצחק:

ו **שנתנו פיחה בעולם**. כנופח בגחלים להלהיב אש כן הפיחו חרון אפו של הקב"ה כאש עליהם לעולם:

ז **אין דור כו' אוקיא ממעשי העגל**. ע' סנהדרין (ק"ב):

ח **וחכמים ישיבו אף** כצ"ל:

פסקה ג

ט **לא תאמר כן ולא מעשי ידי הן כו'**. עיין זוהר אמור (ק"ט.):

י **ולא עשה אלא כיון** כצ"ל ועי' מ"כ:

יא **בקשת לאבד כו' מכלה אתה אותם מן העולם**. כמ"ש ויחר אפי בהם ואכלם. והכוונה שא"כ תכלה מעשי ידיך שבראת לגמרי וכמ"ש הקב"ה ולא מע"י הן יש דבר שנברא שלא לצורך כו':

יב **מי שיחלה המרירות**. שנא' ולא חלינו את פני כו' ודרש פני לשון כעס כמ"ש פני ילכו וכמ"ש בברכות (ז'.) פנים של זעם:

פסקה ד

יג **שהתיר נדרו כו'**. כאן משמע שהוא כענין התרת חכם. אבל בשוח"ט מזמור צ' משמע שהוא ענין הפרת הבעל לאשתו כמו שנאמר במשה איש אלהים בעלה דמטרוניתא (מושל על הנהגת הטבע כמו שכתב רבינו הגר"א ז"ל בפירוש התורה ריש פרשה וזאת הברכה):

יד **אסטליסטקן**. אפשר צריך להיות אסכלמטיקען ופירוש חכמים גדולים עי' ערוך וחולקין להם כבוד בפני המלך מפני חכמתן שיהיו נראין כיושבין:

טו **שהפר נדרו ליוצרו כו' איש אלהים לומר שהפיר נדר כו'** כן צריך להיות וכמש"ל בשם השוח"ט (והוא שם מימריה דריש לקיש דהכא):

פסקה ה

טז **לא לי אמרת שמא כו'**. במדרש רבה ס"פ י"ט:

פסקה ו

יז **א"ל לא השלטתיך כו'** כצ"ל:

יח **עשו לך סיוע כו'**. במדרש רבה פ"ב ודב"ר פ"א ופסיקתא דיהודה וישראל רבים ועיין לעיל פ"ל:

פסקה ז

יט **אם עמי חטאו**. הן הערב רב כדלעיל פמ"ב:

כ **מגפנזת לדלפקי**. עיין מתנת כהונה וידי משה. ועיקר הפי' תראה בירושלמי סוף פ"ז דדמאי שהוא צורה של עץ עשוי כמין אדם (ובו מגורות שנותנין בו כלים):

כא **אלא שלא ילמדו נעשות עבודת גלולים** כצ"ל:

כב **שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק כו'**. (ברכות ל"ב.):

פסקה ח

כג **קאקגריסין**. פי' מ"ע רע מעללים:

כד **קאלוחסין**. פי' מ"ע טוב מאד:

פרק מד

פסקה א

א **ויצא לה שם בעולם**. ר"ל ז"ש אח"כ ותמלא ארץ היינו שיצא לה שם בארץ:

פסקה ג

ב **שאין אתה מתנקה מעונותיך ורע אתה נקרא שלא בקשת כו'** כצ"ל. ודרש רע דכתיב לא ינקה רע. ועיין ילקוט ריש פרשת עקב סי' תתמ"ז בשם ילמדנו:

פסקה ח

ג **מה ראה להזכיר כו' א"ר לוליני בן טברי כו'** כצ"ל ועי' שוח"ט מז' ז':

ד **ה' מלאכי חבלה**. פר"א פמ"ה:

פסקה ט

ה **תהיתי עליהן**. לשון נחמתי דרש וכדלעיל פמ"ג:

פסקה י

ו **שפתח לו פתח ובקש כו'**. (כדלעיל ס"פ מ"ב) אקרא דהניחה לי ע"ש. וכיון שתלה הדבר על תנאי שיניח וירף לו משה הרי לא דבר למחית (ומה שמביא כאן מקרא זה ר"פ עקב הרף לי וגו' ואינו מביא אקרא דהניחה לי הכתוב כאן. היינו משום ששם בפר' עקב נאמר לשון זה ואמחה את שמם. ומשם הוא שקשה שאינו מוצאין שדבר למחות. לכן מתרץ ששם גופיה כתיב הרף כו'):

פרק מה

פסקה א

א **ואתה מזכה אותה**. כלומר לעולם אתה מזכה וזן ומחיה אותה (ואפשר צ"ל מחיה במקום מזכה) וכמ"ש בתדא"ר פ"א שלא נבראו חיה ובהמה אלא לרפואה לב"א שכשהקב"ה כועס על ב"א ומסתכל בהם ואומר הרי הם חשובים כבהמה כו' וכן בירושלמי פרק הרואה שאליהו אמר כן לר' נהוראי שלכן נבראו שקצים ורמשים ע"ש:

ב **נתמלאת עליהם רחמים**. שאמרת לי העל את העם וגם כתיב ראה אתה אומר אלי פי' בלשון אמירה שהיא רכה שנח מכעסו וכדלעיל פמ"ב:

פסקה ב

ג **מה כתיב למעלה ויתנצלו כו'**. כמדומה שכל מאמר זה מקומו להלן (אחר משל המערה והים) שמתחיל שם ג"כ לפנינו מאמר מה כתיב למעלה כו' רשבי"א כו' עד חקוק עליו ושם צ"ל כל מאמר דהכא:

ד **עטרה כו' זינאות כו'**. שה"ר פ"ח ולקמן פנ"א ופתיחתא דאיכה ספ"ג (ופי' זינאות פירש הרמב"ן לשון כלי זיין של שם המפורש עיין שם):

ה **שהן נוטלין רשות ומשתחוים כו'**. עי' ב"ב (כ"ה):

ו **מבקש משה אכ"כ אלא כל מבקש ה'** כצ"ל (ואפשר צ"ל מבקש ה' אכ"כ אלא כל מבקש ה' ומפני שבשה"ר פ"ב פ"ד הגירסא מבקש משה אכ"כ כתבוהו כאן ג"כ) ומן כל מרבה מלאה"ש וכל צבא השמים ועי' רבינו בחיי:

ז **ארשב"ל אם חלאים כו'**. איכה רבה שם:

ח **לשון אפס כו'**. ב"ר פ' מ' איכה רבה פ"א אות ב':

ט **בראשונה כשהיה משה כועס כו'**. דב"ר פ"ג ועי' בברכות (ס"ג):

פסקה ג

י **אמר רבי יצחק מיל כו'**. **שה"ר שם**:

פסקה ה

יא **מי גרם לי ליראות את כל הארצות** כצ"ל פירוש להיות כל הארצות יראים ממני וכדכתיב בסיפיה דקרא דד"ה דמייתי וה' נתן פחדו על כל וגו':

יב **אין לשון פני כו'**. שלותן של רשעים שעל זה א"ל לא תוכל לראות טעמו של דבר. וכן להלן בצדיקים שא"ל אני מראה לך מתן שכרן באחרית הימים. וטעם רעתם בעוה"ז לא גילה לו. וכן דרשו בספרי בהעלותך פיסקא פ"ג ואדר"נ פכ"ה ע"ש:

פסקה ו

יג **אתרי טפילה לי כו'**. (ע' ב"ר פס"ח):

יד **הסעודה של ג"ע ראו כו'**. עין לא ראתה כו' אפשר ר"ל הסעודה וההשגה שבגן של עדן אבל מתן שכר שהוא עדן עצמו לא ראתה עין. וכמ"ד הכי ספ"ה דברכות (ל"ד:):

פרק מו

פסקה א

א **מן יחידי נאמן אסור כו'**. עי' ר"ה (כ"ה):

פסקה ב

ב **וכולהו עד שאתה מגיע כו'**. עיין מ"כ. ועיין בתנחומא קס"ט:

ג **כנוס אבנים פסל לך דבר אחר פסל לך הפסולת כו'** כצ"ל:

ד **משם העשיר כו'**. נדרים (ל"ח):

פסקה ג

ה **משלשה דברים שעשה כו'**. לעיל פ' י"ט:

ו **יהא שלום באותו היד כו'**. ירושלמי פ"ד דתענית וע' ריש פ' כ"ח:

פסקה ד

ז **לבן ארכייאטרוס**. כ"ה הגי' ופי' ראש הרופאים. וז"ש כשחלה הבן קראו לאביו כו' הסתכל בי כו':

ח **סמדרקוס**. פי' מ"ע בעל הדרוקן. והכוונה מכוער בפניו מחמת חולי:

ט **לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה**. אפשר ר"ל שז"ש בסיפיה אל תקצוף ה' עד מאד אע"פ שתחלה עבדו עבודת כוכבים ובעת צרה באו אליך כו' הבט נא עמך כולנו ואל תקצוף גו' וכדמסיים בסוף המאמר בקרא דלמה ה' יחרה אפך בעמך שאי אתה יכול לכפור בהם:

י **זה נבוזראדן כו'**. איקונין של נ"נ כו'. סנהדרין (צ"ו):

יא **ואין אתה מסלק ממנו כו' העבירוהו ממנו כו'**. רומז בלשונו לקרא דוהסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל ל"ו) דהוא מקרא שלישי מג' מקראות דאמרינן בברכות (ל"ג.) שאלמלא הן נתמוטטו רגליהן של ישראל. ומייתי ליה לפרושי קרא דאשר הרעותי שהוא מקרא קצר. והכוונה אשר הרעותי אסלק (ואפשר מלת אוספה שבראש המקרא נמשך ג"כ על אשר הרעותי שאאסוף אותו ג"כ מלהרע עוד לעולם):

פסקה ה

יב **אע"פ שהכל מעשי ידי כו' כל הנקרא כו' אף עשיתי כו'**. כלפי מה שאמרו ומעשה ידך כולנו. ע"ז אמר שאין שמו נקרא בורא יוצר ועושה אלא לחושבי שמו להקרא עליהם (ואפשר רומז למ"ש (ירמיה ג') אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי):

פרק מז

פסקה א

א **רבש"ע אכתוב אותה להם**. רמז לדבר לכן נכתב אכתוב יתיר ו' לרמוז על שתא סדרי משנה שרצה לכתוב:

ב **האלה כרתי אתך ברית זו המשנה כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ג **השניים כתוב אתה כו' ולואי אתן בו ידי.** הה"ד ואכתוב על הלוחות (ונכון יותר לגרוס מקרא דוכתבתי על הלוחות הכתוב בפרשה כאן. וכן להלן בסוף פ' זו רמי קרא דכתב לך על מקרא זה דוכתבתי) ואע"ג דכתיב כמכתב הראשון. היינו על הדברים שכתוב בשניהם בשוה. ולא שאופן הכתיבה שלהן שוה. ועי' רמב"ן ובחיי בזה שלא הזכירו המדרש (וקצת משמע ממ"ש בעירובין (נ"ד.) אלמלא לא נשתברו הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל דכתיב חרות על הלוחות דלוחות השניות היו משונין בכתיבתן מהראשונים):

פסקה ג

ד **אלות ותוכחות הם.** לומר שעתה שחטאו יכתוב להם תוכחות ואלות ועל פיהם יכרת הברית וכמ"ש בסוף קללות שבמשנה תורה (דברים כ"ח) אלה דברי הברית אבל בלוחות הראשונות שנתנו על דעת חרות מיצה"ר לא היו צריכים לאלות ותוכחות:

ה **ר"י וריב"ש כו'**. ירושלמי פיאה ומגילה שם. ובפיאה הנוסחא משונה אבל במגילה הנוסחא כדהכא דפליגי בה למר אם לא שמרתם שבכתב בכתב ושבפה בפה אינכם מקבלים שכר עליהם ולאידך מאן דאמר אינו כורת ברית עמכם אלא שבירושלמי מגילה שם דברי ר"י וריב"ס איפכא שנויים מדהכא. אבל בש"ס דילן (בתמורה י"ד) אמרינן נמי משמיה דר"י הלכות הכותבן כו' הלומד מהן אינו מקבל שכר וכן בתנחומא פ' זו תני משמיה דר"י בר"ש (ושם כתוב בר שלום) כדהכא והביאו רבינו בחיי ע"ש:

ו **לא הייתי מכיר אותך**. (כענין מה שכתוב ידעתיך בשם) ולא הייתי מביט כו' כצ"ל. וכדמסיים אף אתה מלכם כו':

ז **לשעבר כו' סבתא ורעמא כו'**. פירשתי בס"ד בהגהות ב"ר פס"ג ע"ש:

ח **ועליתי אתכם**. היינו שקראתים עמי ועיין ריש רות רבה:

ט **מן הפירות אבל הקרן כו'**. כמו ששנינו שתלמוד תורה מהדברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ורבינו בחיי הביא מהמדרש דמסיים בה שנאמר (חבקוק ב') קרנים מידו לו. ונראה מדבריו שמפרש קרנים לשון קרן דרש ואפשר עיקר הדרשא מסיפא ושם חביון עוזו לומר שלקרנים זכה בעוה"ז קרני הוד אבל עיקרו חבוי לעוה"ב:

פסקה ד

י **שתהא יגע בהן בפיך**. להוציאם בפה כמ"ש (בעירובין נ"ד) ובכ"מ (מ"כ):

פסקה ה

יא **דשחרין ודקרנין בלילה וביום ור' יוחנן כו' ולמדו תורה דאיממין אלא כו'** כצ"ל ופירש דר"י אמר דתורה דיממא עיקר וכמאן דאמר בעירובין לא איברי לילה אלא לשינתא ורשב"ל אמר דשחרין ודקרנין פי' של ערב ובוקר ושחר הוא ערב ולילה ע' מ"כ וכ"כ בתדא"ר ס"פ כ"ז תשכים ותשחיר בד"ת ונקטיה בלשון שחר אפשר לרמז על קרא דשחורות כעורב דמייתי עלה בויק"ר פר' י"ט שציין המ"כ רק נקט השחרה והערבה ומשמע דשחר הוא יום כפשטיה ובלילה וביום דנקט הוא פי' על דשחרין ודקרנין:

יב **המשנין יושבין בבקר ובערב**. עי' מ"כ שהם מלמדי המשנה תורה שבע"פ אבל הסופרים שהן מלמדין תושב"כ מתוך הספרים לא היו רגילין ללמד תשב"ר בלילה המקרא:

יג **בעולם הזה אבל לעולם הבא כו'**. דרש ויהי שם כו' לחם לא אכל כו' אבל לעוה"ב יאכל ובא ללמד לדורות שיש שאין נזונין מלחמה של תורה בעוה"ז וצפון להם לעוה"ב:

יד **מזיו השכינה**. דרש עם ה' לחם לא אכל סבת היותו עם ה' ודביקותו בו היה שלא הוצרך לאכול וחי בהשגת כבוד ה' וכמו החיות דיליף להלן מן ואתה מחיה את כלם וע' לעיל פרשה ל"ב:

פסקה ו

טו **על הלוחות**. עשרת הדברים מלמד שהראשונים כו':

טז **כיצד היו עשויין כו'**. שה"ר פר' י"א:

יז **עד שהיה כותב בקולמוס כו'**. דב"ר פ"ג (ושם עוד דעה שלישית שכשנתנה לו תורה מכף לכף נטל זיו הפנים ויש לסמוך זה ממ"ש וקרנים מידו לו ואפשר היה כתוב זה כאן וע"ז מסיים שנאמר ומשה לא ידע (עיין יד"מ) וגו' בדברו אתו שמן הדברות זכה לקרון הפנים):

פסקה ז

יח **ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק למה שהתורה כו'** וכצ"ל:

יט **לתיסומן**. במ"ע כ' שצ"ל לתסוורן ופי' לפקיד האוצרות:

כ **אלא כו' כתוב לך תנ"ך**. ולאזהרה שיותר מזה לא יכתוב תורה שבע"פ שניתן לו:

כב **טוב לי תורת פיך**. תושבע"פ ומנין היה יודע שאמר ואנכי עמדתי כו' כצ"ל. ומקרא ראשון דויהי שם התורה כתבה כן אבל זה אמר משה על עצמו לכן שואל מניין היה יודע:

פסקה ח

כב **היה עומד כו' יושב ושונה**. כדברי רב רפ"ג דמגילה (כ"א.). מאמר המדרש מן אמר להם הקב"ה עד סוף הפרשה איננו מובן כלל ואין ענינו ופירושו כמתמה ומסתפק על אמרו ח"י. כי מה ענין ואפילו עושה נאמן הוא אחרי שאין זה להשלמת התנאי הנזכר. ומורה אך ההפוך. ומה זו ראיה שמביא מהכתוב לא כן עבדי משה כו'. ופירושו לדעתי על דרך אשר הורגל האדם להיות נקשר באמצעית זולתו באיזה ענין מעסקיו אשר יעשה לפעמים מאדם זולת אדם ויהיה נאות לתכלית מבוקשו ע"י ערך ויחס אשר ביניהם מצד סימנים מורגשים (דורך שריכטליכע אנצייגע) שיודיע מלפנים טרם עשות עסקיו או צרכיו ע"י זולתו. אשר לסיבת החשיבות אשר יתעצם בו יתואר בשם נאמן וישיג קנין החשיבות ההסכמי ע"י הוצאת כחותיו אל הפועל הנרגש על ידו מן המביאו לכך. ויהיה לפ"ז שעיר המאמר מן כשראה הקב"ה וכו'. כנושא ונותן עמהם שחשבו מלאכי השרת שהניח למשה מקום להתגדר על אמרו כתב לך והראה להם שאינם יודעים דרך השלמתו כאמרו ואפילו עושה נאמן הוא ר"ל שאין הפרש אם ע"י עצמו או ע"י נאמנו בבחינת היותו בשלילת הגבול. וכך הורה מלפנים ע"י הכתוב לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. וזה נאות למה שאמרו חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה. בשם ידידי הרב השנון החכם הכולל מוה' אברהם זקהיים ז"ל:

פסקה ט

כב **ואפילו עושה נאמן הוא**. אפשר ר"ל אפילו עושה דבר שלא אמרתי לו בפירוש מסתמא כהוגן ולכבוד שמי אמר ואני מסכים על זה רמזתיה לו ברמז והוא חכם הבין מדעתו וכמ"ש פרשה מ"ו מג' דברים שעשה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו. וכן ההיא דכה אמר ה' שימו איש חרבו שאמרו בתדה"ר שמשה הבין זה מדעתו וכמש"ל פמ"ב בס"ד:

פרק מח

פסקה א

א **כשמת מודיע מעשיו**. עיין בקהלת רבה שם. ובתנחומא ריש פרשה זו הלשון מכריזים שבחו ואומרים כמה צדקות ותורה ומצות עשה. וכמ"ש בסוף פרק כ"ג דשבת ואזניך תשמענה דבר מאחריך כו' עיין שם:

ב **מת מונין לו לחיים**. אפשר רוצה לומר מונין ומספרין ימי חייו מה עשה בהן טוב:

פסקה ב

ג **שמו של בצלאל משמן הטוב**. היינו נמי מבני אהרן שנמשחו בשמן המשחה. (ולא זכו לפרסמן בשם מפי ה' כבצלאל) כ"ה בתנחומא:

ד **טובה וכל הבריות ישנים** כצ"ל:

ה **ואני מעלה להן את האורה כו' תדמיוני ואשוה**. וכתיב בתריה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם (כדמייתי ליה להלן) דקאי על המאורות והכוכבים (כמ"ש מונה מספר לכוכבים וגו'). וכן בתנחומא כאן ובפרשת בחוקותי מבואר כן ע"ש:

ו **א"כ יאמר קדוש**. מבואר בתנחומא בחקותי פירושו אם כן שיוכל א' להשתוות אלי אז יפה אתם אומרים לומר לפניו קדוש כמו לפני. ואחרי שאינו כן. א"כ הם הבל אין בם מועיל ע"ש:

ז **המוציא כו' בשם יקרא**. וכתוב אחד אומר ספרי נשא ומייתי לה ברבה שם פר' י"א (רמ"ה סע"ד):

ח **מבקש לקרותם כאחד**. שאז כתיב קורא אני אליהם יעמדו יחד. וקוראן בשם אחד (הוא שם הוי"ה בשרשו אשר ממנו תלויין השתלשלות כחותיהן וכשקוראה בשמו ממילא באים כולם כאחד):

ט **וכשהוא קורא לכאו"א אז בשמו הוא קורא אותו**. מפרש באדר"נ פר' י"ב עושה שלום במרומיו שלא קרא עשרה מיכאל או גבריאל שאם היה קורא לאחד היו באין לפניו ומתקנאין זה בזה:

י **מדכרין ומניחין וגו'**. ויק"ר פל"ב:

יא **מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי**. ע' הגי' שם בויק"ר דמייתי נגד זה מדכרין ומשחקין זכור אשר עשה עמלק. וכאן לענין המאמר נראה נכון לגרוס במקום פקוד את בני לוי קרא דהכא קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ועליו מייתי מדכרין ומשחקין ג"כ בשבט יהודה עכן. וכמו בתחלה בשבט דן דמייתי מניחין אהליאב ומשחקין שלומית:

פסקה ד

יב **ויצא ממנה דוד שהיה מלך** כצ"ל וע"ל פרשה ל"א:

יג **מג' דברים הללו נברא כו'**. כל המאמר בפר"א עמ"ש בביאורי בס"ד:

יד **מלא רוח חכמה**. מכי סמך משה ידיו עליו וכן אתה מוצא בעתניאל כצ"ל. ומכי סמך משה ידיו עליו דרש שזה היה בצווי ה' כמ"ש וסמכת ידך עליו וגו' ונתתה מהודך עליו:

טו **שנתן בו רוה"ק לגדולה ומתגבר בה**. לשון מתגבר דנקט ביהודה היא כדכתיב (דה"א ה') כי יהודה גבר באחיו. אך כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל רוה"ק לתכלה. וז"ש ומתגבר

בה כמ"ש בספרי הברכה שם שברכו משה לשבט יהודה כשיהיה נכנס לצרה ומתפלל להקב"ה ישמע קולו ויהיה לו עזר מצריו ויעלהו מתוכה:

טז **רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם כל הבינה כו' בצלאל**. ולקמיה כתיב כי אמרתי ימים ידברו ושנים יודיעו חכמה אכן רוח כו'. וז"ש לענין דהכא כי החכמה מלפני ה':

יז **בבצלאל משל שדי הוא**. זה מכוין למ"ש בזוהר שלח (קפ"ב:) בצלאל רביעאה אתה לנהורין שהיא בשם ש':

פסקה ה

יח **נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו חטאו ישראל כו' כצ"ל**. ודרש מוציא כלי למעשהו נגד מעשה חטא ישראל בעגל הוציא בצלאל בחכמתו כלי לעשות כלי המשכן לכפרה עליהם וכדמפרש כאן להלן בד"א וכן לקמן סוף פ' נ"א (וכן נופח באש פחם אולי יש לדרשו ע"ז שבצלאל שהיה חרש נפח באש קדש לחזור ולהוציאו מן הפחם שכבו ישראל את אש הקדושה שהיו בם ונעשו פחם):

פסקה ו

יט **א"ל בדוק אותן כו'**. משמע שמשה אמר זה לפני הקב"ה כשנתן לו רשות (ע' מאמר ועתה הניחה לי) לבקש רחמים עליהם אז אמר שירפא משובתם על ידי הבאתם לנדבת המשכן לתקן במה שקלקלו כדמפרש. לכן אחר הביאו ב"י נדבה לה' כתיב ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת שהיה יודע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ וע"י החזיר לתיקונו מה שקלקלו ישראל והחזיר לשרות שכינה ביניהם:

כ **הרי הביאו כו' עגיל וכומז**. כאן אין כתיב עגיל וצ"ל דמתרבה מן וכל כלי זהב וכמ"ש הרמב"ן שהם עגיל וצמיד (ובאמת נראה שצמיד נכלל בטבעות) ונ"ל מפני שעגיל הוא על אזנים כמ"ש (יחזקאל טז) ועגילים על אזניך לכן תכשיט הזה שנתנוהו לעגל שפרקי נזמי הזהב שבאזניהם כתבו הכ' בסתם וכללו בכלי מעשה ולא הזכירו בפירוש. ונזם דכתיב היינו נזמי האף כמ"ש ביחזקאל שם נזם על אפך (וע' בשבת (נ"ט) ששניהם נקראים נזמים):

פרק מט

פסקה א

א **אבל בני כו'** של יריעות שהוא דבר קטן ולא פזרו עליו הון רב:

פסקה ב

ב **שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים שחורה אני בחורב שאמרתי לעגל אלה אלהיך ונאוה אני בסיני שאמרתי כל אשר דבר ה' כו'** כצ"ל וכן הוא בשה"ר שם:

ג **על ציצית הכנף פתיל תכלת.** אפשר כנף דרש זו כנסת ישראל כד"א (זכריה ח') והחזיקו וגו' בכנף איש וגו'. (ובזוהר דרשו תכלת על כנסת ישראל שלמעלה):

פרק נ

פסקה א

א **היאך הוא קובע תמוליסים כצ"ל.** פי' יסודות וכן הוא בב"ר:

פסקה ב

ב **ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח זה נח כו' כצ"ל.** וז"ש שומע דבר כו' ומוסיף עליו. וכן באידך דרשא ומטובו מוסיף להם כו':

ג **ומטיבן והוא מוסיף להם חיים.** כמדומה שצ"ל ומחכימין כמ"ש תן כו' ויחכם וכמ"ש בקרא דבתריה תחלת חכמה כו'. ומסיים כי בי ירבו ימיך ושנות חיים יוסיפו לך וז"ש כאן והוא מוסיף כו':

ד **לפיכך זכה שיקרא על שמו.** כלומר אע"פ שהכל יתעסקו בארון כדלעיל סוף פ' ל"ג. ולהלן סוף הפרשה כאן וע' ביומא (ע"ב:):

פסקה ד

ה **ולא היה בו קשר.** זה אינו בלשון המשנה כמ"ש המ"כ וע' בשבת (ע"ד:):

ו **שהיתה למעלה מן השולחן.** אין לפרש שהיתה עומדת על השולחן שהרי ע"כ היתה עומדת לנוכח השולחן אלא חשובה במעלה יותר מהשולחן קאמר דשולחן רמז לעושר ומנורה רמז לחכמה:

פסקה ה

ז **ואערוך לפניכם שולחן לע"ל.** כמ"ש תערוך לפני שולחן וגו' וע"ל פכ"ה:

פרק נא

פסקה א

א **וביקש ליטול כהונה גדולה.** אפשר גם בזה היה כוונתו לעושר ממש של מתנות כהונה וביותר של כה"ג שנוטל חלק בראש ומקריב בראש. ואמרו מחצה לאהרן ומחצה לבניו:

ב **ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה וגו' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה שירדו לגיהנם.** וזהו לא ינקה שנא ינקה מדינה של גיהנם. וכדדרשינן בברכות (ס"א) על לא ינקה רע. שאין רעה אלא גיהנם. וילפינן האי לא ינקה מהתם:

ג **אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו שנתמנה על כך מהקב"ה (וכמ"ש בספרי ר"פ חקת לענין פרה אדומה ויקחו אליך שתהיה גזבר לכך) וקבלו הצבור עליהם.** וכהא דתנן בשקלים פרק ה' משנה ב' חוץ מבן אחיה ואלעזר שאותן קבלו רוב הצבור עליהם:

פסקה ב

ד **עליו נאמר ולא יחשבו כו'**. קושיא היא הרי על משה ודאי היה ראוי לומר שלא יחשבו עמו כי באמונה היה עושה ולמה הוצרך לחשוב עם אחרים. ומפרש ואזיל דמן הדין לא היה צריך רק משה מילתא יתירה עשה משום והייתם נקיים כו' ומשה היה גזבר לעצמו והיה ירא מפני החשד לכן בא ניתן חשבון:

ה **משכן לעדות.** ע' מ"כ גירסת הילקוט לדברות. ומ"כ שהוא כמ"ש בילקוט בהעלותך רמז של"ז בשם מדרש אספה שהיה אהל הדברות חוץ מהמחנה כמדת המשכן ע"ש (ולפי גי' דהכא משכן העדות אולי ענינו כההוא דתנן שלהי חגיגה במקדש שכל הכלים היו להם שניים תחתיהם):

פסקה ד

ו **לכל באי עולם שנתרצה להם הקב"ה** כן הוא בילקוט וכצ"ל:

פסקה ה

ז **שנכנס טיטוס לבהמ"ק** כצ"ל:

ח **כמ"ש כי נטו עליך רעה חשבו מזמה כו'** כצ"ל:

ט **ע"י שנתמשכן על ידינו.** ניתן להם רשות לשלוט במקדש של מטה. אבל יחשב להם כאילו שלטו במקדש של מעלה ובשוכן בתוכו כי לזה היה מחשבתם וזהו לדרוש ב"פ המשכן שכתוב כאן. שנחשב כאילו שלטו בשניהם ע"י עונותיהן:

פסקה ז

י **זו תורה כו' בזכות התורה ובזכות הקרבנות כו'**. דורש ג"כ ב"פ משכן והשני הוא בזמן שבהמ"ק חרב הרי התורה שעוסקין בה שורה שכינה ע"י כמו על המשכן והקרבנות:

פסקה ח

יא **מהו אלה בשעה שנתן כו'**. כדמפרש בסוף המאמר שבאלה מתרצה להם נגד אלה אלהיך ישראל ובחנם דחק המ"כ:

יב **סטטיונר**. ע' מ"כ בשם הערוך ומ"ע פי' לשון צופה וע"ש ערך סיטון. ול"נ שהוא מענין אסטטינורו של עולם בב"ר פר' מ"ז (ע"ש בערוך בערכו) שפירש עמידותו ותמידיותו:

פרק נב

פסקה ב

א **של סילוקים**. שכבר סילק והעתיקם הקב"ה ביוה"כ שעבר:

ב **בגאוה א"ל הקב"ה כו' מתגאה בגאוה**. ד"א תאלמנה כו' כצ"ל. וע"ל ובמדרש שוח"ט מז' ל"ב מבזה על דבורו של הקב"ה שכתוב בתורה נושא עון קרי ביה נושה בשי"ן ימין שמשכח העוונות עיין שם:

ג **והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה כו'**. פסיקתא ותשלם כל המלאכה כל המאמר ע"ש:

פסקה ג

ד **שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן לעוה"ב הוי כו' אחרון מעשה בתלמיד א' של רשב"י כו' מעשה בר"ש בן חלפתא כו' שאין מתן שכרן לעוה"ב כו' אחרון**. ד"א אימת התורם כו' ליום אחרון מעשה בר' אבהו כו' ופעולתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון זבדי בן לוי כו' הם רואים ושוחקים לפיכך כו' ליום אחרון. ד"א עוז והדר לבושה זה משה כנ"ל ותחלה דורש ליום אחרון לעולם הבא לענין שאין מקבלין משכרן בעוה"ז וכעובדא דרשב"י ור"ש בן חלפתא ואח"כ דורש ליום אחרון מימי העוה"ז שהוא קודם מיתה מראין להם מתן שכרם ושוחקין כעובדא דר' אבהו ודזבדי בן לוי וחבריו:

פסקה ה

ה **מה הציון הזה נראה באצבע**. אולי היו הציונין שלהם עשויין כדמות יד מורה באצבע וכמו יד אבשלום העשוי כן. כך ישראל כו':